

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut

KOLLEKTIIVSE MÄLU KUJUNEMINE JA
MUUTUMINE TÄHTPÄEVA AJAKIRJANDUSES
KÜÜDITAMISTE NÄITEL

Bakalaureusetöö

Eeva Esse
Juhendaja: Külliki Seppel, MA

Tartu
2012

Sisukord

Jooniste loend	4
Sissejuhatus	6
1. Töö teoreetilised lähtekohad.....	8
1.1. Ajakirjandus kollektiivse mälu kujundajana: tähtpäevaajakirjandus	8
1.2. Ajaloolise narratiivi loomine ajakirjanduses.....	11
1.3. Mälu moondumine ajakirjanduses	14
1.3.1. Mälu moondumine visuaalse materjali kasutamiselega.....	17
1.4. Kokkuvõte	19
2. Uurimisküsimused	20
3. Metodoloogia.....	22
3.1. Uurimismeetod	22
3.2. Valim.....	27
4. Tulemused	29
4.1. Kajastuse sagedus	29
4.1.1. Žanrid ja rubriigid	31
4.1.2 Teemad.....	36
4.2. Autorid ja allikad	39
4.3. Hinnangud	45
4.3.1. Kannatused.....	36
4.3.2. NSVL kuriteod.....	51
4.3.3. Küüditajad.....	54
4.3.4. Küüditamiste uurimine	57
4.3.5. Küüditamiste mõju.....	57
4.3.6. Mäletamine/mälestamine	60
4.4. Teema sidumine Venemaaga.....	64
4.5. Visuaalse materjali kasutamine küüditamiste kajastamisel	65
5. Järeldused ja diskussioon.....	68
5.1. Järeldused	68

5.2. Diskussioon	76
5.3. Edasised uuringud.....	81
5.4. Meetodikriitika	82
Kokkuvõte	84
Summary.....	86
Kasutatud kirjandus	88
Lisa 1. Artiklite loend.....	91
Lisa 2. Kontentanalüüsi kodeerimisjuhend	93

Jooniste loend

Joonis 1. Artiklite ilmumise sagedus aastatel 1992-2011	29
Joonis 2. Artiklite ilmumise sagedus aastatel 2001-2011	30
Joonis 3. Artiklite ilmumise sagedus tähtpäevade võrdluses.....	31
Joonis 4. Artiklite žanriline jaotus	32
Joonis 5. Lühiuudiste ja arvamusaluste vahekord.....	32
Joonis 6. Olemuslugude ilmumise sagedus aastate lõikes.....	33
Joonis 7. Artiklite rubriigiline jaotus	34
Joonis 8. Esilehel ja tagalehel ilmunud artiklite vahekord	35
Joonis 9. Artiklite temaatiline jaotus	36
Joonis 10. Mälestusürituste kajastamine peateemana ja kogu kajastuse vahekord aastate lõikes	37
Joonis 11. Autorigruppide esinemissagedus	39
Joonis 12. Ajakirjanik autorina ja kogu kajastuse vahekord aastate lõikes	40
Joonis 13. Allikagruppide esinemissagedus	41
Joonis 14. Poliitika allikana ja kogu kajastuse vahekord aastate lõikes	42
Joonis 15. Allikate esinemissagedus Zandbergi jaotuse järgi.....	44
Joonis 16. Hinnangukategooriate esinemissagedus.....	45
Joonis 17. kannatuste kategooria hinnangute esinemissagedused.....	46
Joonis 18. Hinnangu „küüditamised on kannatusrikkamad sündmused eestlaste lähiajaloo“ esinemissagedus aastate lõikes.....	47
Joonis 19. Hinnangu „küüditamiste eesmärk oli rahva hävitamine“ esinemissagedus aastate lõikes	49
Joonis 20. NSVL kuritegude hinnangukategooriate esinemissagedused.....	51
Joonis 21. Hinnangu „mõlema režiimi kuriteod on samaväärsed“ esinemissagedus aastate lõikes	52
Joonis 22. Küüditajate hinnangukategooriate esinemissagedused	54
Joonis 23. Hinnangu „küüditajad peaksid oma tegude eest vastutama“ esinemissagedus aastate lõikes	55
Joonis 24. Küüditamise uurimise hinnangukategooriate esinemissagedused.....	57
Joonis 25. Küüditamise mõju hinnangukategooriate esinemissagedused	58
Joonis 26. Hinnangu „küüditamised on negatiivselt mõjutanud Eesti ühiskonna arengut“ esinemissagedus aastate lõikes.....	58
Joonis 27. Mäletamise/ mälestamise hinnangukategooriate esinemissagedused.....	60

Joonis 28. Hinnangu „küüditamine on eestlaste jaoks oluline, neid sündmusi ei tohi kunagi unustada“ esinemissagedus	61
Joonis 29. Venemaaga seotud mainimiste esinemissagedusissagedused.....	64
Joonis 30. Mainimised seoses NSVL'i ja Vene Föderatsiooniga võrreldes kogu kajastusega aastate lõikes ..	65
Joonis 31. Visuaalse materjali kasutamise sagedus	66
Joonis 32. Uue fotomaterjali ja arhiivifotode kasutamine võrreldes kogu kajastusega aastate lõikes	66
Joonis 33. Fotodel kujutatud inimeste esinemissagedus.....	67
Joonis 34. Vanurite ja noorte inimeste fotodel kujutamise vahekord aastate lõikes.....	67

Sissejuhatus

Ajakirjanduslikud minevikukirjeldused mõjutavad suuresti seda, kuidas kogukond seob end oma minevikuga, sest meenutamise on võimalik luua sild oleviku ja möödaniku vahel. Käesoleva töö eesmärk on uurida, kuidas on tähtpäevaajakirjandus kujundanud ajaloolise sündmuse kollektiivset mälu ning selle muutumist ajas. Selleks olen valinud Eesti kultuuriloos ja eestlaste identiteedis olulisel kuid valusal kohal oleva küüditamiste näite.

Küüditamised on Venemaal olnud sajanditepikkuse traditsiooniga poliitilised aktsioonid, mille käigus, kasutades ära „soodsaid“ tingimusi, viidi läbi etnilisi, poliitilisi ja sotsiaalseid puhastusi, lahendades samal ajal ka riiklikult olulisi majandusküsimusi, suunates küüditatud piirkondadesse, kus vajati massilist (orja)tööjõudu (Maripuu 2007: 55). Nii juuniküüditamise kui ka märtsiküüditamise läbiviimisel kuulus väljasaatmisele sotsialistlikule korrale ohtlik element, ehk silmapaistva ühiskondliku positsiooniga aktiivsed inimesed, kellelt võis oodata vastupanu (Esse 2009: 107). Mõlema aktsiooni ohvrite arvu osas on erinevad uurijad jõudnud pisut erinevate üldarvudeni, kuid see küündib ümmarguselt vastavalt 10 000 ja 20 000 inimeseni.

Traumaatilised poliitilised sündmused on harilikult allasurutud „vaikivad mälestused“, mis vabatahtlikult unustatakse, sest need lõhestavad ühiskonda (Paez, et al 1997, Anepaio 2001: 202 kaudu). Nii viis nõukogude võim okupatsiooniaastatel Eestis läbi totalitaarset, poliitilisi eesmärke teenivat kollektiivset mälukaotust, mis surus mälestused repressioonidest aastakümneteks avalikku unustusse (Samas). Nõukogude Liidu aegne ametlik ajalookirjandus küll mainis küüditamisi ning nentis nende juures esinenud „üksikuid vigu“, kuid küüditamiste tegelikud tagajärjed ja inimvaenulikkus jäid siiski saladuseks (Laar 2003: 9). 1980ndate aastate teisel poolel pääses teema viimaks eesti ajakirjandusse ja oli kesksel kohal tollases ühiskondlikus elus. Nii sai ajakirjandusest vahend, mis hakkas looma eestlaste ühist arusaama pool sajandit mahavaikitud teemast.

Ajalehtede kronoloogiline analüüs võimaldab uurida, kuidas ühiskond loob oma ideoloogilist raamistikku ja hakkab ajapikku tajuma oma minapilti (Nir & Roeh 1992, Zandberg 2010: 10 kaudu). Ajalehtede uurimine aitab ka välja selgitada, kuidas loodi ühiskonnas konkreetset tähendussüsteemid (Carey 1974, Zandberg 2010 kaudu). Selleks, et uurida kuidas ajakirjandus on

küüditamiste mälestamisega eestlaste eneseteadvust loonud, analüüsin töö empiirilises osas taasiseseisvumisperioodil Postimehes ja Eesti Päevalehes ilmunud küüditamiste mälestuspäevasad kajastavaid artikleid. Küüditamiste mälestuspraktika ja selle muutumise analüüs aitab luua ka eelduse, milliseks võib eestlaste kollektiivne mälu sellest sündmusest kujuneda tulevikus.

Käesolev bakalaureusetöö koosneb viiest suuremast peatükist. Esimeses peatükis mõtestan lahti teoreetilise raamistiku, millesse mahutan uurimuse küüditamiste mälestuspraktikaga loodavast kollektiivsest mälust ning selle muutumisest. Sellest lähtuvalt toon teises peatükis välja uurimisküsimused. Kolmandas, metodoloogiat puudutavas peatükis kirjeldan oma uurimuse läbiviimise põhimõtteid ning kirjeldan valimit. Neljandas peatükis toon viie alapeatükina välja uurimustöö tulemused, mis käsitlevad küüditamistemaliste artiklite ilmumissagedust, artiklite žanreid ja rubriike, artiklite teemasid, lugude autoreid ja allikaid, küüditamistele antud hinnanguid, teema sidumist Venemaaga ja visuaalse materjali kasutamist. Viiendas, järelduste ja diskussiooni peatükis annan vastused uurimusküsimustele ja arutlen nende üle laiemas sotsiaalses ja kultuurilises kontekstis. Töö lõppu on lisatud ka hinnangute alapeatükis sisukirjeldusteks kasutatud artiklite loend ja kontentanalüüsi kodeerimisjuhend.

Täna oma juhendajat, meediauuringute lektorit Külliki Seppelit, kelle põhjalikud kommentaarid ja soovitusel olid uurimustöö läbiviimisel väga suureks abiks.

1. Töö teoreetilised lähtekohad

1.1. Ajakirjandus kollektiivse mälu kujundajana: tähtpäevaajakirjandus

Kollektiivse mälu mõiste ja kontseptsioon pärineb 1920ndatest, prantsuse sotsiaalteadlaselt Maurice Halbwachsilt, kes leidis et indiviidi võime meenutada ja mäletada on põimitud kollektiivse mälu raamidesse. Eelduseks, et individuaalses mälus midagi salvestuks ning meenutatav oleks, on Halbwachsi järgi see, et individuaalse mälestuse sisu on ühtlasi ka kollektiivne (Halbwachs 1985b, Kõresaar 2001: 43 kaudu). Sellest järeldub, et identiteet ja mälu sotsiaalselt konstrueeritud.

Kollektiivse mälu moodustumise protsess on pidev, sisaldades nii poliitilisi, kultuurilisi ja sotsioloogilisi vastasseise kui erinevaid tõlgendusi, mis võitlevad oma koha eest ajaloos (Sturken 1997, Zandberg 2010: 8 kaudu). Nii ei ole kollektiivne mälu „ametlik ajalugu“ vaid pigem aja möödudes tekkinud arusaam ajaloost ehk minevikus toimunud sündmuste põhjustest ja tagajärgedest. Kuna kollektiivsel mädul on omadus olla aja- ja grupispetsiifiline (Kõresaar 2001: 43) tähendab see, et igas kogukonnas on välja arenenud oma enda minevikumälu, mis võib aja jooksul muutuda.

Mälukultuuri loomisel on tänapäeval väga olulise rolli saavutanud ajakirjandus. Sellest on saanud peamine vahend, mille abil inimesed minevikku mõistavad (Kitch 2002: 44). Ajakirjandus funktsioneerib raamistikuna, milles sotsiaalsed grupid saavad luua enda ajatunnetuse (Samas, 48). Ajakirjandus mõjutab ka seda, kas me üldse oma minevikku mäletame; kas me suudame seda kriitiliselt analüüsida või lepime sellega nii nagu see oli (Edy 1999: 73). Seega võib öelda, et minevik ei ole lihtsalt möödunud kauge aeg, see eksisteerib ajakirjanduse vahendusel ka siin, nüüd ja praegu. Need, kes loovad minevikuga tõelise sideme ja annavad sellele tähenduse, osalevad ka ise kultuurilises debatis (Rosenweig & Thelen 1998, Hume 2010: 193 kaudu).

Minevikuteemaliste sündmuste kajastamises on Jill A. Edy (1999: 74) eristanud kolm varianti: ajaloolised analoogiad, ajaloolised kontekstid ja komemoratsioonid (mälestamispraktikad). Ajaloolisi analoogiad saab kasutada ilmekate näidetena olevikule keskendunud loos. Nende

eesmärgiks on muuta minevik oleviku jaoks oluliseks, sest minevik pakub võimaluse analüüsida olevikusündmusi ning ennustada nende tulemusi. Minevikusündmus on selles kontekstis muudetud selliseks, et tal oleksid teatud sarnasused olevikusündmusega, mis läbi saaks viidata mineviku õppetundidele (Samas, 77). Ajaloolised kontekstid on ajalooliste analoogiatega üsna sarnased, kuid nende peamine eemärk on anda aimdus, kuidas me konkreetsest minevikusündmusest tänapäeva oleme jõudnud (Samas, 80). Kolmanda ajakirjanduse minevikukäsitlusena tõi Edy välja komemoratsiooni, ehk avaliku mälukultuuri, mida ajakirjanduslikus kontekstis nimetatakse tähtpäevaajakirjanduseks (Samas, 74). Oma uurimustöö kontekstis keskendun just komemoratsioonile.

Tähtpäevaajakirjanduse eesmärk on anda ülevaade ja meenutada ajaloolise tähtsusega sündmusi. Selle ajakirjandusliigi puhul on uudisvääruslik just tähtpäev ise ning see, kuidas seda tähistatakse. Üldise kokkuleppe kohaselt keskendub klassikaline kõva uudis sündmusele, mis ähvardab sotsiaalset korda. Tähtpäevauudis sellesse mustrisse aga ei sobitu, sest ta hoopis taastoodab seda (Ben-Aaron 2005: 692-693).

Tähtpäevad on kas ühekordsed või kalendripõhised iga-aastased sündmused, mis mängivad kindlates kogukondades tähtsat rolli üheaegses mäletamises ja mälestamises (Harro-Loit & Kõresaar 2010: 324). Riikliku olulisusega tähtpäevad on keerulised modernsed konstruktsioonid, mis nõuavad miljonitelt inimestelt oma igapäevarutiinis muudatuste tegemist. Enamikes ühiskondades ongi selle koordineerimise peamine agent uudismeedia, kes vastavalt uudisväärustele neid kajastab (Ben-Aaron 2005: 692). Seega saab ühise ajaloomäluga kogukond samal päeval kogu oma tähelepanu suunata konkreetsele hetkele ajaloos (Zerubavel 2003, Harro-Loit & Kõresaar 2010: 324 kaudu) ja ajakirjandus raamib selle viisi, kuidas seda mäletatakse. Kuna konkreetsete tähtpäevade tähistamine on teatud kogukonna poolt teadlikult tehtud valik, loob ajakirjandus standardi, kuidas üldsus tähtpäevadesse suhtub (Ben-Aaron 2005: 691).

Isiku, institutsiooni või sündmuse aastapäeva tähistamine on regulaarne „uudis“, mida meedia saab kajastada. Nii-öelda algused (debüüdid ja avamised) ja lõpud (inimeste surmad) annavad võimaluse harjutada eneseteadlikku ajalootunnetust (Schudson 1986, Harro-Loit & Kõresaar 2010: 325 kaudu). Emotsionaalselt eriti negatiivselt koormatud sündmusi, mis on kaugel igapäevaelu

normaalsusest, tajutakse traumaatilisena ning neil on afektiivne mõju nii indiviidile kui ka kollektiividele (Anepaio 2001: 202). Võib öelda, et just kunagiste raskete aegade avalik mälestamine on väga suure tähtsusega, sest võimukandjad ei saa eitada nende sündmuste olulisust (Wagner-Pacifici & Schwartz 1991, Edy 1999: 74 kaudu).

2011. aastal läbi viidud „Mina. Meedia. Maailm.“ (MeeMa 2011) tähtpäevade teadmise ja tähistamise küsitluse tulemusi analüüsid selgub, et üldlevinud pühasid (jõulud, jaanipäev ja uus aasta) teavad ja tähistavad enam kui 90% eestlastest. Seda on märkimisväärselt rohkem kui ajalooliste minevikusündmuste puhul. Tartu rahu, taasiseseisvumise päeva ja küüditamisi teavad ja tähistavad vastavalt 6,7%, 36,2% ja 9,5% eestlastest, mis näitab, et sellised tähtpäevad ei ole inimeste eneseteadvuses sedavõrd olulised kui rahvusvahelised massipühad. Küüditamisi peavad oluliseks, aga ise ei tähista 59% eestlastest, mis tähendab, et enamik inimestel puudub küüditamistega aktiivne side. Seega kui ajakirjandus mäluagendina neid tähtpäevi aastast aastasse meelde ei tuleta, võib ajapikku ka see side kaduda. MeeMa tulemustest selgus ka, et küüditamistest ei ole midagi kuulnud 1,6% eestlastest. Võrreldes seda näitajat Eesti taasiseseisvumise päevaga, mida ei tea 0,6% eestlastest ja Tartu rahuga, mida ei tea 2,3%, võib öelda, et sündmuse mäletamise puhul omab olulist rolli ajaline distants. Mida kaugemale jääb sündmuse toimumise aeg, seda vähem inimesi seda sündmust teavad ja tähistavad. Seega võib eeldada, et aja möödudes väheneb sündmuse kajastamine ka ajakirjanduses ning seeläbi selle mäletamise olulisus ka kogu ühiskonnas.

Kollektiivne identiteet on ajalooliste tingimuste tulemus ning erinevate kultuuriliste suhete poolt sotsiaalselt konstrueeritud (Giesen 1996, Uba 2000 kaudu). Konstruktivistliku vaate kohaselt eksisteerib hulk kultuurilisi praktikaid, mis ei toimi mitte ainult juba eelnevalt eksisteerivate rahvuste kultuurilise enesekinnistusena, vaid protsessina, milles ühiskonna identiteeti kinnistatakse. Nende praktikate hulka kuuluvad näiteks kirjandus ja ajalookirjutamine, aga ka meedia (Samas). Nii on tähtpäevaajakirjandusel mäluagendina rahvusidentiteedi loomisel väga tähtis roll, kuna ühiskonnas oluliste tähtpäevade aastast-aastasse kajastamine muudab need sündmused ja sündmuste mäletamise osaks inimeste eneseteadvusest.

Kuna tähtpäevaajakirjandus on tugevalt seotud kalendriaasta ning sotsiaalsete ja kultuuriliste tavadega, võtab ta omaks peamised rahvuslikud narratiivid, mille ümber on moodustunud ka

rahvuslik mälestuskogukond (Harro-Loit & Kõresaar 2010: 326). Selle kogukonna liikmed on nii meediaorganisatsioonid, ajakirjanikud, ajakirjanduskriitikud ja ka kogu auditoorium. Kuna inivid võib samaaegselt olla mitme mälestuskogukonna liige, võib ta ajakirjanduses loodud minevikupilti pooldada või hoopis kritiseerida (Kõresaar 2008, Harro-Loit & Kõresaar 2010: 326 kaudu). Peamine on, et ajakirjanik võtaks auditooriumit kui gruppi, kellega ta jagab ühiseid väärtusi ja arusaamasid minevikust ja kasutab nende väljendamiseks erinevaid tekstilisi vahendeid (Samas).

Ajakirjanduslike artiklite mõjukus tuleneb suuresti asjaolust, et need on faktilised ülestähendused sellest, mis „tegelikult“ juhtus. Seetõttu annabki ajakirjanike töö dokumentaalne iseloom neile ainulaadse autoriteedi minevikuteemalisi lugusid kajastada (Edy 1999: 73). Kuigi tähtpäevaajakirjanduses kajastatud lood on esitatud ajaloolise tõena, on nad tegelikult narratiivsed visioonid, ühteaegu nii ettekujutlusi loovad kui kirjeldavad, sama palju mütolooilised kui raporteerimised (Kitch 2002: 61). Kuna esitatud lugu hakatakse auditooriumite ja ajakirjanike ühise koostööna mäletama, saabki sellest „dokumentaalne“ produkt, mis omandab kollektiivses mälus reaalse, usutava tähenduse (Samas).

1.2. Ajaloolise narratiivi loomine ajakirjanduses

Kollektiivset mälu käsitletakse paljudel juhtudel narratiivina, ehk sündmusi esitatakse nende toimumise ajalises järjekorras. Kui minevikku sel viisil esitada, võimaldab see varasemaid tegusid õigustada ja olevikku kindlustada (Zandberg 2010: 7). Kollektiivne mälu tugineb narratiivi loomise protsessis ajalooallikatele, kuid kasutab neid siiski selektiivselt, mistõttu võib piir fakti ja fiktsiooni vahel muutuda ähmaseks (Zerubavel 1995, Zandberg 2010: 7 kaudu).

Narratiivi kasutamine ajakirjanduses on tihedalt seotud kollektiivse mälega (Zandberg 2010: 7). Ajakirjanduslikud tekstid tuginevad paljuski minevikul, et anda tähendust olevikule. Tausta tundmine ja selle lahti mõtestamine võimaldab auditooriumile paremini tulevikuperspektiivi luua (Harro-Loit & Kõresaar 2010: 328).

Narratiivi loomise puhul on oluline ka uurida, et kes seda teeb. Kuigi ajakirjanike autoriteet kollektiivse mineviku mõistmises aina kasvab (Zelizer 1993b, Zanberg 2010: 8 kaudu), on nende roll mäluagentidena kollektiivse mälu uuringutes täheldatud marginaalseks (Zelizer 2008, Zanberg

2010: 8 kaudu). Meyersi arvates (2007, Zandberg 2010: 8 kaudu) tuleneb see sellest, et ajakirjanduse tajumist kollektiivse mälu kujundajana mõjutavad nii uurijad kui ka ajakirjanikud. Kuna ajakirjandus lähtub objektiivsuse paradigmast, on kollektiivse mälu uurijad ajakirjanike rolli kollektiivse mineviku jutustajate ja tõlgenduskogukonna liikmetena alahinnanud. (Zelizer 1993a, Zandberg 2010: 8 kaudu)

Eyal Zandberg (2010) uuris ajakirjanike rolli holokausti narratiivi kujundajatena. Ta analüüsis holokausti mälestuspäeva kajastamist Iisraeli ajalehtede eriväljaannetes 50 aasta jooksul ning eristas viis peamist autoriteetsete allikate gruppi (2010: 11):

- Biograafiline allikas: sündmuse tunnistajad, selles osalenud. Selle grupi esindajad olid peamised holokaustiteemaliste artiklite autorid. Aastatega laienes grupp ka pereliikmetele ning noortele, kes koonduslaagrites ekskursioonidel käisid.
- Ametlik allikas: parteiliikmed ja valitsuse ametnikud, kes olid eriväljaannetes ilmunud holokaustiteemaliste artiklite autorid. See tendents oli peamine riigi algusaastatel, kui holokausti mäletamise traditsiooni kujunemine oli osaks rahvuse ülesehitamisest. Erinevalt ellujäänutest, kes olid sündmuse otsesed pealtnägijad, said ametlikud allikad kirjutades autoriteeti oma ühiskondlikust staatusest. Seetõttu mängisid need autorid mälestuste kujunemisel väga olulist rolli, hoolimata sellest, et neil puudus sündmusega isiklik kokkupuude.
- Akadeemiline allikas: ajaloolased, konkreetse sündmuse uurijad, keda eriväljaannete jaoks intervjueriti ning kelle uurimustöid Iisraeli päevalehed avaldasid.
- Kultuuriline allikas: kirjanikud, luuletajad, filmimehed, kes mõjutasid holokausti mäletamist oma loominguga.
- Professionaalne-ajakirjanduslik: elukutselised ajakirjanikud.

Zandbergi uurimuses selgus, et ajakirjanikud on madalaima autoriteediga grupp. Vaid üksikutel juhtudel võttis ajakirjanik oma elukutsest lähtuvalt endale ise autoriteedi rääkida holokausti lugu. Enamikel kordadel vajasisid ajakirjanikud lisa-autoriteeti, kasutades kõneisikutena teisi loendis väljatoodud allikaid.

Leian, et Zandbergi autoriteetsete allikate liigitust on võimalik kaheti tõlgendada. Kuna kasutan oma uurimuses sarnast, kuid mõningal määral muudetud jaotust, peatun sellel teemal pikemalt.

Ühest küljest viitab Zandberg gruppide esindajatele kui erineva taustaga lugude autoritele, kelle artiklid tuginesid suuresti vaid enda teadmistel, seisukohtadel ja läbielatul. Teisalt viitab ta neile kui erineva taustaga allikatele, keda ajakirjanikud on lugude tegemisel intervjuerinud. Nii ei ole ta oma töös kahe erineva mõiste ehk *autori* ja *allika* vahele selget piiri tõmmanud ning nimetab neid mõlemaid allikateks.

Seda võib põhjendada holokausti kajastamise eripäraga Iisraeli ajakirjanduses. Kuna holokaustis hukkus umbes kolmandik kogu maailma juudirahvuse esindajatest, on selles sündmuses osalenute või sellega kaudselt kokku puutunud inimeste arv ühiskonnas üpris kõrge. Seega on väga suur tõenäousus, et näiteks ametlik, akadeemiline või kultuuriline allikas on piisavalt adekvaatne ise sel teemal kirjutama. Ka leidis Zandberg oma uurimuses, et domineeriva kirjutajate grupi moodustasid just biograafilised allikad, kellest paljud olid artikli kirjutamise ajal juhtival kohal poliitikas või kuulusid kultuurilisse eliiti. Nii muutus biograafiline allikas samas ka ametlikuks või kultuuriliseks ning omandas Zandbergi käsitluses artikli autorina ka ajakirjaniku staatuse. Samas olid ka paljud Iisraeli päevalehtede ajakirjanikud holokaustiga seotud, mis andis neile autori ja allikana veel omaette autoriteedi ja staatuse. Kõige nõrgema autoriteedi kvalifikatsiooniga professionaalne-ajakirjanduslik allikas ehk ilma holokausti taustata ajakirjanik pidigi teemakohaseid lugusid kirjutades erinevaid allikategruppe kombineerima.

Kui proovida sarnast uurimust küüditamiste näite varal läbi viia, tuleb arvesse võtta Eesti ja Iisraeli ajakirjanduspraktikate erinevus. Iisraeli ajakirjanduses oli võimalik holokaustist kirjutama hakata juba 1950ndatel, kui kogetu ja mälestused olid värsked. Nii on holokaustidiskursus saanud seal areneda juba aastakümneid. Eesti ajakirjandusliku küüditamisdiskursuse areng on käinud aga teist teed, sest ligi 50 aastat vaikust on värsked mälestused kustutanud. Veidi rohkem kui kahe kümnendi jooksul sellest sündmusest narratiivi loonute taust ei saa Eesti puhul sama mitmekesine olla. Kuigi küüditamised on eesti rahvast hävitanud rohkem kui mõni muu traagiline sündmus meie ajaloo, ei ole ohvrite ja nende lähedaste arv rahva kogusummast olnud nii suur, et tekiksid sedavõrd keerulised rollisuhted nagu holokaustijärgses Iisraelis. Seega väheneb tunduvalt biograafilise

taustaga autorite arv. Kuigi mitmekesise taustaga autoreid on (*olnud*) ka meil (*näiteks akadeemiline ja ametlik allikas, ajaloolane ja poliitik Mart Laar; biograafiline, ametlik ja kultuuriline allikas, lapsepõlves küüditatud filmi- ja kirjamees, Eesti Vabariigi president Lennart Meri*), on eesti ajakirjanduspraktikas peamised autorid elukutselised ajakirjanikud, kes isiklikult seda läbi ei elanud. Seega on nende ülesanne oma lood erineva taustaga allikatele üles ehitada.

Neil põhjustel pean oma uurimustöö detailsema läbiviimise jaoks oluliseks mõisted *autor* ja *allikas* eraldada. Mõistete eraldamisel on kvantitatiivses uurimuses võimalik eristada lugude žanreid, sest eelduslikult on uudislugude autorid vaid ajakirjanikud, kuid arvamusaluste autorid muu taustaga persoonid. Sedasi saab adekvaatsema pildi, kes eesti ajakirjanduses loovad uudislugudes allikatena küüditamise narratiivi, ning kes teevad seda arvamusaluste autoritena.

Allikate puhul on võimalik vahet teha ka „ametlikul“ ja „mitteametlikul“ mälul. Mitteametlik mälu on vastand dokumentidele ja memoriaalidele ning sellele on iseloomulik suuline vorm, näiteks mälestused ja elulood (Kõresaar 2001: 43). Kui kõrvutada seda Zandbergi käsitlusega, saab allikateloendisse veel lisada „dokumendid“.

1.3. Mälu moondumine ajakirjanduses

Barry Schwartz (1991, Edy 1999: 72 kaudu) on kollektiivset mälu nimetanud metafooriks, mis formuleerib mineviku informatsiooni säilimise ja kadumise ühiskonnas sarnastel alustel individuaalse mäletamise ja unustamisega. Kuna unustamine on indiviidi jaoks loomulik nähtus, võib samasugune protsess toimuda ka kollektiivselt.

Mälu moondumine on kollektiivse mälu uurimises kasvav trend (Hume 2005: 190). Mitmed uurijad on leidnud, et *aeg* on peamine mälu moonutaja (Schudson 1995, Hume 2005: 190 kaudu; Godfrey & Lilley 2009; Zandberg 2006, 2010; Anepaio 2001; Rahi 2001; Keith 2010). See tähendab, et ühised arusaamad minevikus toimunud võivad aja möödudes uue vormi võtta.

Mingi kindla sündmuse või kogemuse mäletamine muutub, kuna ajaga kaovad sündmuse mäletamise täpsed detailid ning tugev emotsionaalne side. Kui elavad mälestused kaovad, jääb alles vaid kultuuriliselt kinnistunud mälu (Schudson 1995, Hume 2005: 190 kaudu). Rasked ja valusad

mälestused võivad ajaga muutuda leebemaks, sest ajapikku mälu ja mälestused tuhmuvad. Raskeid mälestusi muudetakse ka teadlikult ümber, et nad taluvamaks muutuksid. Teisalt on tendents õnnelike aegade mälestusi hoopis üle paisutada. Seega ei ole mälu fikseeritud ega staatiline, vaid pidevalt muutuv ja arenev. Seetõttu on ta ka avatud manipulatsioonidele (Godfrey & Lilley 2009: 280).

Samale järeldusele on jõudnud ka küüditatute eluloouurijad. Represseeritutega läbiviidud intervjuude põhjal leidis Terje Anepaio (2001: 212), et ajaline distants on muutnud nende mälestusi, neis sisalduvaid kirjeldusi ja hinnanguid. Intervjueeritavate valimi puhul jälgis ta põlvkondliku eristamise printsiipi, kuna asumisele saadetud inimesed kogesid sama sündmust erinevas vanuses. Intervjuudest ilmses, et noorena Siberis olnute suhtumine läbielatusse oli tunduvalt positiivsem kui vanema põlvkonna oma (Samas, 208-209). Seda põhjusel, et möödunud aastakümnetel toimunud mineviku jagamine ning ületamine on mõjutanud nende lugusid minevikus kogetust. Nii oli mitmete noorena repressseeritute arvamused ajaga oluliselt muutunud, erinedes tuntuvalt praegu ühiskonnas valitsevaks kujundatud seisukohtadest (Samas, 212). Selle näitena tõi Anepaio lõigu 1941. aastal 14-aastase noorukina küüditatud mehe intervjuust, kus ta leidis, et Siberisse saatmine polnudki kõige halvem asi mis juhtuda sai, sest temaelised poisid mobiliseeriti kas Saksa või Nõukogude armeesse, kus ellujäämisvõimalus oleks olnud tunduvalt väiksem.

Ka Aigi Rahi (2001: 223) jõudis oma uurimuses seisukohale, et küüditatute mälestuste ja mäletamise iseloomu määrab osaleja vanus sündmuste toimumise hetkel. Eri põlvkondadesse kuuluvad inimesed võivad ühest ja samast sündmusest esitada kvalitatiivselt erisuguse ülevaate.

On oluline märkida, et küüditamiste mäletamise muutumine ilmneb mitte üksnes indiviidi, vaid ka ühiskondlikul tasandil, kus praegused mälestused repressioonidest on esitatud paratamatult eelkõige noorema põlvkonna silmade läbi (Anepaio 2001: 212). Järelikult pärinevad ka ajakirjanduses kajastatavad mälestused toimunust just noores eas deporteeritult. Väikeste lastena küüditatud ei saa aga konkreetseid fakte mäletada, mistõttu võivad nad edasi jutustada raamatust, ajalehest või oma pere toimikust loetut. Seega on tegu juba sekundaarse mäluga. (Rahi 2001: 223) Nii on küüditatute mälestused, mis meieni meedia vahendusel jõuavad, ajaga juba moondunud.

Schudson (1995, Hume 2005: 190 kaudu) märgib aga, et rahvusvahelisel tasandil on mälu raske moonutada, sest mälu ise on hoomamatu. Nimelt eeldab mõiste „mälu moonutamine“ mingi kindla standardi olemasolu, mille alusel me saame hinnata või mõõta, milline peab tõeline mälu olema. Kuna seda on juba individuaalse mälu puhul raske raske määrata, siis on seda veelgi raskem teha kollektiivse mäluga, sest minevikus toimunud sündmuse mäletamine on eri osapoolte jaoks erinev. Ta toob selle näiteks USA valitsuse ja põlisameeriklaste vahelised suhted, mille puhul on valitsuse otsus põlisameeriklased reservaatidesse elama panna ühes mälukultuuris osa riigi ülesehitamisprotsessist ning teises mälukultuuris hoopis osa rassismiajaloo. Sama analoogiat võib kasutada ka eestlaste-venelaste suhetes, kuna küüditamine omab mõlema jaoks eri tähendust. Kui eestlaste jaoks on see lähiajaloo valusaim sündmus, mille nõukogude võimu terror põhjustas, siis Eestis elavatele venelastele see üldiselt sama reaktsiooni ei tekita. Pikka aega eesti-vene kogukonna suhteid varjutanud okupatsioonihõngu tõttu on nii olijad kui ka juurdetulijad olnud oma tōdedes kindlad ning integratsiooni asemel on realiseerunud kurtide dialoog (Aareleid 2001: 191). Kuna venelaste kogukond Eestis on märkimisväärselt suur, tekitab see (eesti) ajakirjandusele lisapinget, et eesti mälukogukonnale küüditamise narratiivi luues saaks ka idanaabriga sõbralikke suhteid edasi hoida.

Aja möödumine, valusate mälestuste tuhmumine ja uute põlvkondade pealetulek seab ajakirjanduse silmitsi minevikuliste teemade kajastamise triviaalseks muutumisega, mis hakkab samuti kollektiivset mälu muutma. Eyal Zandbergi arvates on holokausti ja selle mäletamise diskursus muutunud (Zandberg 2010, 2006), sest tänapäevane teemakäsitus ei ole niivõrd intensiivne kui aastaid tagasi. Tema hinnangul on näiteks päevalehtede ajakirjanike suurim väljakutse keelekasutus, sest raske on ammu möödunud sündmusest tugevaid artikleid kirjutada (Zandberg 2010: 9). Seetõttu on lugudest kadunud vajalik intensiivsus, kuna lehed kasutavad peamiselt lugejale mõistetavat lihtsat keelt ning teema kajastamisel toetutakse aina enam kultuurilistele allikatele (vt Zandbergi allikate loendit).

Minevikusündmuste käsitlemise lihtlabastumist põhjendab Zandberg just uute põlvkondade pealekasvuga, kes suhtuvad toimunusse teisiti kui varasemad generatsioonid (2006: 575-576). Ta eristas holokaustijärgse aja kolm põlvkonda, kellel kõigil on sündmuse mäletamises eri diskursused. Zandberg väidab, et praegu valitseb Iisraelis 1990ndatel esile kerkinud holokaustijärgse „kolmanda

põlvkonna“ mälukultuur, mis näeb holokausti varasemate põlvkondadega võrreldes teises valguses. Kolmanda põlvkonna mälukultuur ei vaata minevikku tagasi hirmuga (nagu holokaustis osalenud või sellega kaudselt kokku puutunud/ esimese põlvkonna esindajad), ega vihaga (nagu selles osalenute lapsed/ teise põlvkonna esindajad), vaid pigem kriitilise eneserefleksiooniga. Selle ilmeks näiteks on Iisraeli populaarne telesari „The Chamber Quintet“, mis kritiseerib varasemate generatsioonide diskursust holokausti mäletamisest ning esitab seda musta huumorit tulvil sketšidega. Zandberg väidab, et kolmanda põlvkonna diskursus võtab küll omaks sündmusega seotud vanad seisukohad, kuid tõstatab fundamentaalseid küsimusi ajaloo ning selle tõlgendamise kohta.

Kuigi Eesti (vaba)ajakirjanduslik küüditamiskursus on alles noores täiskasvanueas, aitab sellise analoogia foonile tõstmise luua võrdlusmomendi, milline on küüditamiste kajastamine ja selle mäletamine praegu ning milliseks see võib kujuneda tulevikus. Zandbergile tuginedes saab ka Eestis kolm küüditamisjärgset põlvkonda eristada, kuid tuleb arvestada, et kahe esimese põlvkonna hääl on okupatsiooniaastatel kehtinud tsensuuriga kaduma läinud. Esimese ja teise põlvkonna mäludiskursus sai esile tulla alles taasiseseisvusaja algusperioodil ning nagu eelnevalt selgus, võis selleks hetkeks nende diskursus juba ajaga muutunud olla. Kuigi praegu valitsev kolmanda põlvkonna küüditamise mäludiskursus baseerub suuresti esimese ja teise põlvkonna loodud narratiividel, võib arvata, et demokraatliku riigikorraga tulnud sõna-, arvamus-, ja ajakirjandusvabadus on seda omakorda lihvinud. Varasema diskursuse muutuse ilminguid võib näha näiteks 2009. aasta „Tujurikkuja“ küüditamisketšis, kus asumisele saadetav perekond küüditamisteadet suure juubeldusega vastu võttis, kuna pidas seda võimaluseks tasuta reisile minna.

1.3.1. Mälu moondumine visuaalse materjali kasutamisega

Kuna kaameraga on võimalik salvestada igapäevaelu mitmekesisust, võimaldab foto suunata tähelepanu muutustele ühiskonnas. Nii kujundab ajakirjandus kollektiivset mälu lisaks tekstidele ka visuaalse materjaliga, sest see, millised pildid koos ajaloosündmusi käsitlevate artiklitega ilmuvad, mõjutab suuresti seda, kuidas auditoorium neid sündmusi visuaalselt mäletama hakkab.

Pidevas ringluses hoitavad ikoonilised fotod on kindlustanud oma koha ametliku ajaloo visuaalsete narratiividena (Hariman & Louis 2003: 38). Kuigi nad on kõnekaks tõendusmaterjaliks ühiskonnas

toimunud olulistest hetkedest, pakkudes selget representatsiooni poliitilistest kriisidest ja kutsudes avalikkust üles demokraatlike väärtuste eest välja astuma, tuleb siiski meeles pidada, et ikoonilised fotod on meediaeliitide toodang (Hariman & Louis 2003: 38). Kannatusi kujutavad fotod on ülimalt veenvad, kuid seda mitte oma eheduse ega mõne kindla moraalse ettekirjutuse tõttu (Burgin 1996, Griffin 1999, Tagg 1988, Hariman & Louis 2003: 40 kaudu). Selliste piltide veenvuse tagab ühiskonnas välja kujunenud moraalne vastus pildil kujutletule, mis peab sobituma sel hetkel ühiskonnas aktuaalsete teravate probleemidega.

Üksikute ilmekate fotode pidev ringlus seab mälestustele kindlad piirid (Zelizer 1998, 1999, Hirsch 2001, Keith 2010: 137 kaudu). Zelizer väidab, et näiteks holokausti limiteeritud fotomaterjali pidev kasutamine on kaasa toonud „mälu kitsenemise“ koonduslaagrites toimunud õudustest (1999, Keith 2010: 137 kaudu). „See kuidas meedia pilte kasutab, loob tahtmatult lõhe representatsiooni ja vastutuse vahele. Mida vähem kajastatakse pilti selle originaalses kontekstis, seda enam omandab see väärä tähenduse meie mälus. Seetõttu võib piltide liiga tihe kontekstiväline kasutamine meid sündmust hoopis unustama panna“ (1998, Keith 2010: 137 kaudu).

Pariisi vabastamise 60. aastapäeva komemoratsioonartikleid analüüsisid leidis Susan Keith (2010: 138), et tähtpäevalugude juures ilmunud fotod muutsid teema keerukuse ja ajastuse liiga kokkuvõtlikuks. Sündmuse ajaline narratiiv loodi paljudel juhtudel ainult tekstis - fotode juures puudus täpsustus, kus see oli üles võetud ja mida ta sümboliseerib. Fotod kujutasid sündmusi, mis toimusid nii 25. augustil 1944 kui ka sellele eelnenud ja järgnenud päeval ning paljudel juhtudel polnud nad ka kronoloogilises järjekorras. Kui fotoallkirjad ei suuda auditooriumile anda piisavalt infot pildil kujutletava taustast, võib kollektiivse mälu hägustumisele veel enam kaasa aidata eri ajahetkedel tehtud fotode kõrvutamine.

Keith leidis, et ajalehtedes ilmunud fotodel kujutatud Pariisi vabastamise kollektiivne mälu oli prantslaste soovmõtlemise kasuks kallutatud (2010: 141). Enamik fotosid kujutasid võidurõõmsaid prantslasi ning väga vähe leidis fotomaterjali vaenlasest. Kui ka leidis mõni foto saksa sõdurist, oli ta sellel kujutatud alistunud ja nõrgana - käed õhku tõstetud, silmad pärani peas, vastupanuvõitlejad teda vastu seina hoidmas ja tema taskuid läbi otsimas. Fotel tabatud emotsioon kandis sõnumit, et saksa sõdur lastakse kohe maha.

Samuti on märkimisväärne, et ajalehtedes ilmunud fotomaterjalil puudusid viited Pariisi vabastanud liitlasvägede USA sõduritest (Keith 2010: 142). Selle põhjuseks võib olla toimetajate teadlik valik neid pilte mitte kajastada, kuna antud hetkel oli USA Iraagiga 18. kuud sõjas, mida Prantsusmaa heaks polnud kiitnud (Ford 2003, Keith 2010: 142 kaudu).

Toimetajate valik kindlaid arhiivifotosid kasutada ilmestab hästi prantsuse ajakirjanike eelistatud kontseptsiooni Pariisi vabastamisest kui väga rõõmurikkast ajast, mille tagasid prantsuse enda kangelased. Toimetajate valikud peegeldasid samas ka auditooriumi arusaamu sündmusest, luues konkreetse kuvandi vaid vaenlasest ja prantslastest endist, jättes kõrvale liitlasvägede rolli (Keith 2010: 143).

Tulevased ajakirjanikud, kes järgmistel kümnenditel komemoratsioonilugusid kirjutades kollektiivset mälu kujundavad, on oma ajalootaju paljuski saanud piltidelt, mis on esitatud tihendatud ja kokkuvõtlike versioonidena, kust on detailid kaduma läinud (Keith 2010: 140).

1.4. Kokkuvõte

Minevikuliste sündmuste ühist mäletamist on uuritud juba 20. sajandi algusest, mil jõuti järeldusele, et individuaalse mälestuse sisu on ühtlasi ka kollektiivne. Sedasi on kollektiivne mälu samasuguste individuaalsete mälestuste kogum, mis ei ole niivõrd ametlik ajalugu vaid pigem ajaga tekkinud arusaam minevikusündmustest.

Kollektiivse mälu kujunemist mõjutab suurel määral ajakirjandus, kuna ajakirjanduslikule materjalile on ühiskonna poolt omistatud nii-öelda garantii, et tegu on faktiliste ülestähendustega sellest, mis „tegelikult“ juhtus. Minevikuteemaliste lugude kajastamise puhul võib eristada ka eraldi ajakirjandusliigina tähtpäevaajakirjandust, mis uudisväärtustabki just tähtpäeva ennast ja kajastab sel päeval toimunud sündmusi ja loob sündmusest ajaloolise narratiivi. Kuigi tähtpäevaajakirjanduses kajastatud lood esitatakse ajaloolise tõena, on nad tegelikult narratiivsed visioonid, mis on ühest küljest küll möödaničku subjektiivselt kirjeldavad, kuid teisalt ka sama palju mütoloožiliseks muutunud ülevaated. Kuna ajakirjanduses esitatud sündmuse visiooni

hakatakse auditooriumi ja ajakirjaniku ühise koostööna mäletama, saabki sellest „dokumentaalne“ produkt, mis omandab kollektiivses mälus reaalse, usutava tähenduse.

Kuna ajaga kaovad sündmuse mäletamise täpsed detailid ning tugev emotsionaalne side, muutub ka kindla sündmuse või kogemuse mäletamine. Kui unustamine toimub indiviidi tasandil, võib samasugune protsess käivituda ka kollektiivselt. Ajakirjandusel kui kollektiivse mälu kujundajal on ka kollektiivse unustamise protsessis oma roll. Kui kollektiivselt hakatakse teatud minevikusündmusest varasemaga võrreldes erinevalt aru saama, süvendab ajakirjandus ühiskonna toimimise peeglina seda protsessi veelgi. Selle peamiseks põhjuseks on aeg. Aja möödumine, valusate mälestuste tuhmumine ja uute põlvkondade pealetulek tähendab, et ka ajakirjanduses hakkab konkreetse minevikusündmuse kajastamine muutuma. Aja möödudes muutub aina raskemaks teema intensiivne käsitlemine, mistõttu võib sündmuse kajastamine muutuda triviaalseks. Vajaliku emotsionaalsuse puudumine sündmust käsitlevatest artiklitest võib aga omakorda kollektiivset mälu muutma hakata.

Sama muster kehtib lisaks artiklitele ka nende juures ilmuva visuaalse materjali kohta, mis kujundab auditooriumi kollektiivset visuaalselt mäletamist. Kuna üksikute ilmekate fotode pidev ringlus seab mälestustele kindlad piirid, kaovad ajapikku ka sündmuste visuaalsed detailid.

Tähtpäevaajakirjanduse rolli kollektiivse mälu loomises ja selle muutumises on tõestatud mitme ajaloosündmuse meediakajastuse uurimises. Eelnevaid käsitletud teoreetilisi ja empiirilisi lähtekohti arvesse võttes püüan kollektiivse mälu kujunemist ja selle muutumist uurida ka Eesti ajakirjanduspraktikas.

2. Uurimisküsimused

Käesoleva töö eesmärk on uurida, kuidas on tähtpäevaajakirjandus kujundanud kollektiivset mälu ning selle muutumist ajas. Selleks olen valinud 1941. ja 1949. aasta küüditamiste näite, analüüsides mälestuspäevadel ning nendele eelnenud ja järgnenud päevadel ilmunud Postimehe ja Eesti Päevalehe artikleid.

Eesmärgi saavutamiseks esitan küsimusi erinevate aspektide kohta selle sündmuse kollektiivse mälu loomisel ajakirjanduses. Püüan välja selgitada kas ajaga on kadunud sündmuse mäletamise täpsed detailid ning tugev emotsionaalne side ning kuidas see on muutnud eestlaste kollektiivset mälu. Seda analüüsin nii tekstuaalselt kui ka artiklite juures ilmunud visuaalse materjali ja selle allkirja põhjal. Pööran tähelepanu ka sellele, kes on ajakirjanduses loonud küüditamise narratiivid, ehk kellele on antud piisav autoriteet sellel teemal kõnelemaks. Kollektiivse mälu kujunemise ja selle muutumise kontekstis on oluline vaadelda, kes olid selleteemaliste artiklite autorid ja allikad taasiseseisvusaja alguses ja kes on seda tänapäeval. Samuti huvitab mind, kuidas on küüditamiste kollektiivse mälu loomisel lähtunud teema sidumisest Venemaaga. Siin oleks oluline ka analüüsida, kuidas on sellekohane ajakirjandusepoolne häälestus aastatega muutunud.

Uurimisküsimused jagunevad järgmiselt:

1. Kuidas on muutunud küüditamiste kajastamise intensiivsus tähtpäevaajakirjanduses aastatel 1992-2011?

- 1.1 Millistes žanrites ja rubriikides teemat peamiselt kajastatakse?
- 1.2 Millistele teemadele tuginedes luuakse ajakirjanduses küüditamiste kollektiivset mälu?
- 1.3 Kas mälestusürituste kajastamine on võrreldes 90'ndate algusega kasvanud?

2. Kes loovad ajakirjanduses küüditamiste kollektiivset mälu?

3. Kas võib täheldada küüditamiste mälestuspraktika emotsionaalse sideme kadumist ja teema triviaalseks muutumist ajakirjanduses?

- 3.1 Milline hinnang antakse küüditamiste tekitatud kannatustele?
- 3.2 Milline hinnang antakse NSVL kuritegudele?
- 3.3 Milline hinnang antakse küüditajatele?
- 3.4 Milline hinnang antakse küüditamiste uurimisele?
- 3.5 Milline hinnang antakse küüditamiste mõjule?
- 3.6 Milline hinnang antakse küüditamiste mäletamisele/mälestamisele?

4. Kuidas seotakse ajakirjanduses küüditamiste kollektiivset mälu Venemaaga?

5. Kuidas luuakse ajakirjanduses küüditamiste kollektiivset mälu visuaalse materjaliga?

5.1 Kas mälestusürituste fotodel kujutatakse rohkem vanu või noori inimesi?

Iga põhiküsimuse puhul on oluline analüüsida, kuidas uuritav näitaja on aastatel 1992-2011 muutunud.

3. Metodoloogia

3.1. Uurimismeetod

Püstitatud uurimisküsimustele vastuse saamiseks kasutan peamiselt kvantitatiivset kontentanalüüsi ning ilmestan tulemusi kvalitatiivselt artiklite sisukirjeldustega. Kontentanalüüs võeti kasutusele 20. sajandi esimestel kümnenditel (Kingsbury & Hart 1937, McQuail 2000: 293 kaudu) ning on endiselt oluline ja laialdast kasutust leidev uurimismeetod (Berelson 1952, McQuail 2000: 293 kaudu). Kuigi kontentanalüüsi võib pidada „usaldusväärseks (korratavaks) ja uurijast sõltumatuks“ (McQuail 2000: 293), on uurimistulemused siiski sõltuvuses kodeerimisjuhendist, sest selle koostab uurija ise. Samuti on uurija enda otsustada, kuidas paigutada uurimisobjekti sisu konkreetse vastusevariandi kategooriasse, mis on olenevalt uurimisküsimusest samuti teatud määral tõlgendamise küsimus. Nii võib kontentanalüüsi pidada subjektiivseks teksti tõlgendamise süstemaatiliseks klassifitseerimise protsessiks läbi mustrite tuvastamise ja kodeerimise (Hsieh & Shannon 2005: 1278), mis aitab uurimisteemast üldist ülevaadet luua.

Järgnevalt annan ülevaate oma uurimustöö kontentanalüüsi kategooriatest: artiklite ilmumise sagedusest, žanritest, rubriikidest, teemadest, autoritest ja allikatest, hinnangutest, teema sidumisest Venemaaga ja visuaalse materjali kasutamisest. Kvalitatiivset sisukirjeldust kasutan hinnangute kategoorias, mille kasutuspõhimõtteid ka lähemalt tutvustan.

Esimese kategooriana uurin seoses küüditamistega ilmunud tähtpäevaajakirjanduslike artiklite ilmumise sagedust, mille põhitulemusena selgub, kas teema kajastamine on kahekümne aastaga pigem tõusnud või langenud. Kollektiivse mälu püsimiseks on teema järjepidev kajastamine

ning küüditamiste mõju Eesti ühiskonna arengule. Teemad, mis puudutavad küüditamiste läbiviimist, küüditatute elu Siberis, asjakohast statistikat ja analüüsi küüditamiste järelmõju kohta, loovad sündmustele ajaloolise tausta, mille pidev kajastamine ajakirjanduses on kollektiivse mälu püsimise seisukohast ülimalt oluline. Statistika puhul oli kodeerimisel tähtis, et artiklis mainitakse vähemalt üks kord, kui palju Siberisse asumisele saadeti. Kui aastast aastasse korratakse näiteks üle, et märtsiküüditamisel saadeti Siberisse üle 20 000 eestlase, kinnistub see rahva mälusse ning on seega kollektiivse mälu aspektis ülimalt oluline. Statistika kategooriasse kodeerusid ka igasugused muud arvandmed, mis aktsiooni ja selle uurimist puudutasid. Teemade puhul on ka oluline uurida, kuidas on muutunud mälestusürituste kajastamise sagedus. Mälestusürituste kajastamise kasv näitab, et ajakirjandus keskendub paljuski olevikus toimuvatele tegevustele ning kajastab mineviku traagikat pigem pealiskaudselt.

Autorite ja allikate analüüsi eesmärk on välja selgitada, kellele antakse ajakirjanduses autoriteet küüditamiste lugude rääkimisel ja seeläbi kollektiivse mälu loomisel. Tuginesin selle uurimisel Eyal Zandbergi (2010) välja toodud trendidel holokausti kajastamisel Iisraeli ajakirjanduses. Kuna Eesti ja Iisraeli üldine- kui ka ajakirjanduskultuur on lähiajalooliste võimu poolt seatud piirangute tõttu erinev, pidasin erinevalt Zandbergist vajalikuks autorid ja allikad eristada. Seda eelkõige püstitatud eeldusel, et eesti ajakirjanduspraktika peamiseks autoriterühmaks on ajakirjanikud, kelle autoriteeti Zandberg holokausti diskursuses üldiselt madalaks peab. Kodeerimisjuhendis kuuluvad mõlemasse kategooriasse nii küüditatud, küüditamiste pealtnägijad, küüditamisest pääsenud, küüditatute sugulased, küüditajad (Zandbergi käsitluse järgi moodustavad need kõik koos biograafilise allika grupi), ajaloolased, poliitikud ja kultuuritegelased. Autori rühmas oli lisaks ka ajakirjanik ning allika rühmas arhiivimaterjal/dokument. Kodeerimisel oli aga nii allika kui ka autori puhul kultuuritegelaseks kategoriseerimine üsna keeruline, kuna sellesse kategooriasse kuulumise piirid on üsna ähmased. Üldjuhul kodeerusid sellesse gruppi näiteks kirjanikud, näitlejad ja filmitegijad. Kuigi kodeerimisel on autor ja allikas eristatud, võtan siiski ka mõlema rühma tulemused ühiselt kokku ning võrdlen tulemusi Zandbergi omadega.

Ajakirjanduses edastatavad hinnangud küüditamistele peegeldavad eestlaste hoiakut toimunu traagikasse. Seega on kollektiivse mälu loomise ja muutumise seisukohalt oluline vaadata, kuidas need hoiakud ajaga on muutunud. Artiklites antavate hinnangute uurimise eesmärgiks on teada

saada, kuivõrd võib täheldada küüditamiste mälestuspraktika emotsionaalse sideme kadumist ja teema triviaalseks muutumist. Selleks analüüsisin lisaks kvantitatiivsele analüüsile ka kvalitatiivselt, milliseid hinnanguid, mis aastatel ja kui palju toimunu kohta ajakirjanduses anti. Hinnangute uurimisel panin kokku nii autorite kui ka allikate hinnangud ning eristasin kuus kategooriat: kannatused, NSVL kuriteod, küüditajad, küüditamiste uurimine, küüditamiste mõju ja mäletamine/mälestamine. Igas kategoorias valin välja ühe või kaks kõnekamat hinnangut, mille puhul toon välja kuidas on selle hinnangu esinemissagedus aastatel 1992-2011 muutunud. Kvalitatiivselt toon igas kategoorias vähemalt ühe hinnangu kohta ka tsitaatidena näiteid artiklitest, mille eesmärk on sisu kirjeldamisega näidata konkreetseid teema kajastamise trende teatud aastatel.

Kannatuste kategoorias on kõige enam hinnangute variante (seitse) ning see võtab kõige selgemalt kokku ajakirjanduses edastatava hinnangu küüditamiste traagikale. Hinnang küüditamistest kui kannatusrikkamatest sündmustest eestlaste lähiajaloo oli kodeerimisel üsna abstraktne ning selle alla kodeerusid kaks seisukohta – need, mis rõhutasid küüditamiste traagikat üldiselt kui ka küüditamiste erakordselt negatiivset mõju kellegi eluteel. Näiteks väited, et kodumaale naasnuid ei võetud hästi vastu ning neil oli raske taas Eestis kohaneda. Hinnangu „küüditamine oli jõhker ja piinarikas“ alla kodeerusid sellised juhud, kus sõnakasutus rõhutas just teo võikust. Näiteks inimeste loomavagunisse toppimine on nii või teisiti julm ja jõhker, aga see on üldiselt teada-tuntud fakt küüditamise kohta, mida mainitakse pea igas järelhüüdeartiklis. Seda aspekti kodeerisin vaid juhul, kui tegu oli sõnadega eriti jõhkralt kirjeldatud. Näiteks: „*Ühtekokku enam kui kolmkümmend tuhat – täpsed andmed on siiani teadmata – eestlast laaditakse vaguneisse otsekui kariloomad tapamajja ja viiakse Siberisse või teistesse Venemaa põhjatutesse kolgastesse.*“ (Veidemann 2008)

Hinnangute alapeatükk „NSVL kuriteod“ sisaldab seisukohti küüditamiste (eba-)seaduslikest alustest ning nõukogude ja natsirežiimi kuritegude võrdlusest. Küüditajaid käsitlevas alapeatükis on hinnangud küüditajate käitumisele – kas nad olid julmurid või hoopis režiimi ohvrid, kas neid tuleks karistada või pole nende vastutusele võtmisel enam mõtet. Küüditamiste uurimise alapeatükk sisaldab väiteid teema uurimise tähtsuse kohta – kas teema teaduslik uurimine on jätkusuutlik või mitte. Hinnangukategooriasse „küüditamiste mõju“ kodeeruvad ennekõike mõtteavaldused sellest, kuidas on küüditamised Eesti ühiskonda mõjutanud ning kuidas on tagajärgedega toime tulnud. Mäletamise/mälestamise peatüki hinnangud annavad kõige selgema pildi, kui oluliseks küüditamisi

eesti rahva mälukultuuris peetakse.

Taasiseseisvunud Eesti diplomaatilised suhted Vene Föderatsiooni kui küüditamisi läbi viinud Nõukogude Liidu õigusjärglasega on läbi kahe kümnendi keerulised olnud. Seega on oluline ka uurida, kuidas ajakirjandus küüditamiste teemat Venemaaga seostab. Kontentanalüüsi kodeerimisjuhendis tõin välja 11 punkti, millega seoses Venemaad on võimalik kajastada ning mis üldistades jagunevad kolme gruppi: Varasemad sündmused ajaloos, Nõukogude aeg ja tänapäevane Vene Föderatsioon. Kui kahe esimese grupi puhul on Venemaaga seotud mainimised seotud nii kaugema kui ka lähiminevikuga, siis kolmanda grupi mainimised on olevikulise iseloomuga. Varasemate ajalooliste sündmuste alla kodeerusid varasemad küüditamised ajaloos, Tartu rahuleping, MRP ja Teine maailmasõda. Näiteks:

- 1) *erinevalt teistest massiküüditamistest (neid korraldas nõukogude võim Eestis neli) pole seni suudetud leida juuniküüditatute kohta dokumente, kus oleksid kirjas kõigi küüditatute nimed ja oleks võimalik tuvastada nende arvu;*
- 2) *president lisas, et Hitleri-Stalini paktiga vallandunud Teine maailmasõjas ja vastupanuliikumises kaotas Eesti kümnendiku oma kodanikest;*
- 3) *see suur küüditamiste laine hõlmas tegelikult kõiki neid territooriume, mis olid Molotovi-Ribbentropi paktiga (august 1939) kuulutatud N Liidu „huvisfääriks“.*

Nõukogude aja gruppi kuulusid mainimised seoses Nõukogude Liidu ja selle võimuorganitega, Nõukogude Liidu okupatsiooniga Eestis, kommunismi ja kommunistliku diktatuuriga ja Nõukogude Liidu suurkujudega. Näiteks:

- 1) *Kui Punaarmee Eesti 1944. aastal uuesti okupeeris;*
- 2) *Nõukogude Liidu anneksiooni esimesel aastal langes kommunistide igapäevaste poliitiliste arreteerimiste ohvriks umbes 8000 inimest;*
- 3) *juuniküüditamisega alustas Stalin protsessi, mille taolist tänapäeval nimetatakse etniliseks puhastuseks.*

Mainimised, mis kodeerusid Vene Föderatsiooni gruppi puudutasid Vene Föderatsiooni ja selle võimuorganeid, olevikulisi diplomaatilisi probleeme ning võimalikke tulevikustsenaariume. Näiteks:

- 1) *Samuti pidasime vajalikuks läbirääkimisi Vene Föderatsiooni kui NSV Liidu õigusjärglasega, et hüvitada tasustamata jäänud töö ja tervisekaotus;*
- 2) *kunagised küüditatud on tõsiselt ärevuses, kui kuulevad, et okupatsiooniväe pensionäridele kavatakse anda siin elamisluba.*

Uurimaks, kuidas küüditamiste kollektiivset mälu fotode ja illustratsioonidega luuakse, analüüsin ka küüditamisteemaliste artiklite juures ilmunud visuaalset materjali. Zelizeri (1998) järgi kasutatakse näiteks holokausti mälestusartiklite juures pidevalt sama fotomaterjali, mis on koonduslaagrites toimunud õuduste kohta tekitanud mälu kitsenemise. Kuigi võib eeldada, et küüditamisaktsiooni läbiviimise visuaalne dokumenteerimine oli pea võimatu, leidub siiski hulgaliselt arhiivimaterjali küüditatute elust Siberis. Nii saab võrrelda arhiivifotode ja uute fotode kasutamise vahekorda, millest esimesed kannavad endas ajaloolist tausta ning teised loovad uut visuaalset mälu. Samas saab ka jälgida, kas küüditamiste tähtpäevaajakirjanduslike artiklite puhul on välja kujunenud aastast aastasse korduvad ikoonilised fotod või muud visuaalid. Kodeerimise puhul arvestasin ainult sündmust kajastavate fotode ja illustratsioonidega, arvamused ja kommentaarid juures ilmunud autorite pildid arvesse ei läinud. Kategooriasse „(arhiivi) dokument“ kodeerusid lisaks ametlikele dokumentidele näiteks ka väljavõtted küüditatute päevikutest.

Uute, mälestusüritusel tehtud fotode puhul uurin ka seda, keda seal kujutatakse. Kodeerimisjuhendis eristasin kuus võimalust: sõjaväelased, poliitikud, vaimulikud, kultuuritegelased, mälestusüritusel osalevad vanad inimesed ning mälestusüritusel osalevad noored inimesed. Küüditamiste mälestamise olulisuse uurimiseks on hea võimalus analüüsida noorte inimeste esinemissagedust mälestusürituste fotodel. Noorte inimeste osalemine näitab, et teema ei puuduta vaid eakaid ohvreid, vaid see läheb korda ka uutele põlvkondadele, mis loob omakorda aluse küüditamiste mälestamispraktikale ka tulevikus.

Kodeerimisjuhend on lisatud töö lõppu (Lisa 2).

3.2. Valim

Kuna uurimustöö eesmärk on anda ülevaade küüditamiste meediakajastusest taasiseseisvud Eestis,

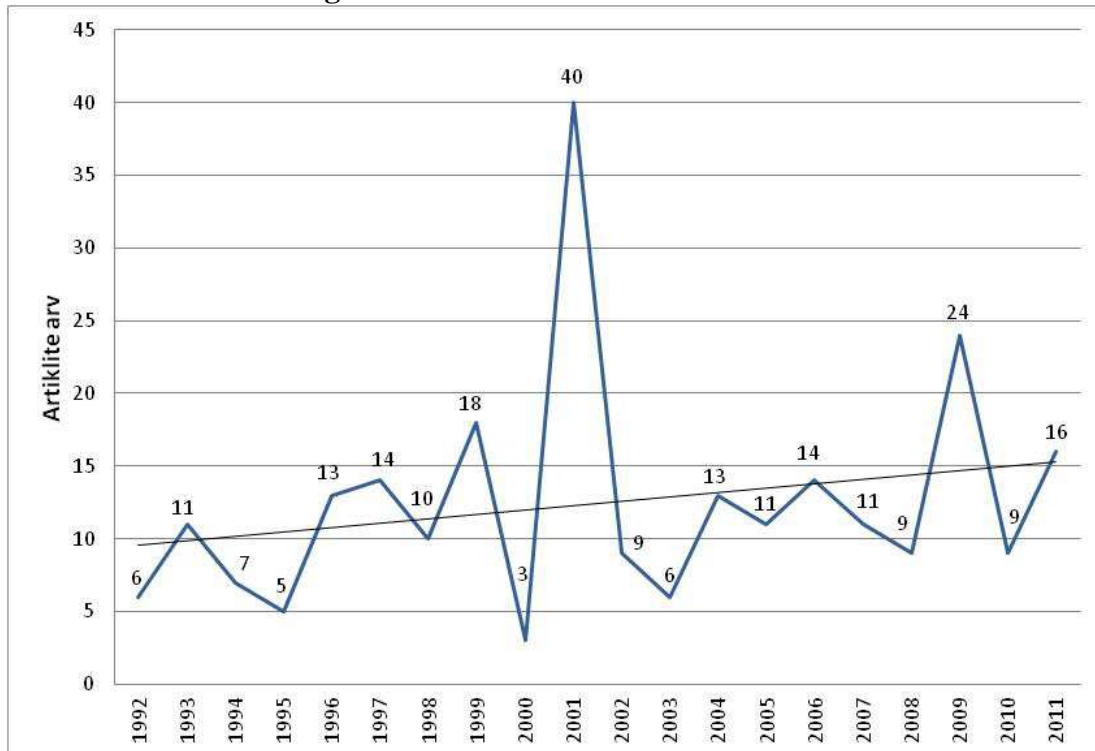
moodustavad valimi aastatel 1992-2011 ilmunud Postimehe ja Eesti Päevalehe paberväljaande artiklid. Töö analüüsiühikuks on üks artikkel koos selle juurde kuuluva visuaalse materjaliga. Kuna uurimisobjekte on kaks, juuniküüditamisaastapäev ja märtsiküüditamisaastapäev, tuleb iga aastakäigu puhul analüüsida mõlema tähtpäeva kajastamist. Vaatluse alla on võetud ainult vastavate mälestuspäevade ja sellele vahetult eelnenud ja järgnenud päevade lehed, sest töö eesmärk on uurida küüditamise kajastust just tähtpäevaajakirjanduse võtmes. Konkreetsete kuupäevade aluseks võtmise põhimõte on järgmine: 25. märtsi ja 14. juuni mälestuspäeva ajalehes ning lisaks kolmel eelneva ja järgneva päeva ajalehtedes ilmunud artiklid. Kuna pühapäevadel lehti ei ilmu (va mõned aastakäigud 1990ndate alguses) ning üksikud lehenumbrid polnud kättesaadavad, siis ma selle arvelt lisalehenumbritega valimit suurendama ei hakanud. Käesoleva uurimustöö valimi moodustasid 249 artiklit.

4. Tulemused

4.1. Kajastuse sagedus

Kodeerimistulemustest selgus, et üldine artiklite ilmumise sagedus alates 1992. aastast tõusnud (vt joonis 1). Artiklite ilmumise intensiivsus on aastati olnud aga väga erinev, suurte tõusude ja langustega.

Joonis 1. Artiklite ilmumise sagedus aastatel 1992-2011

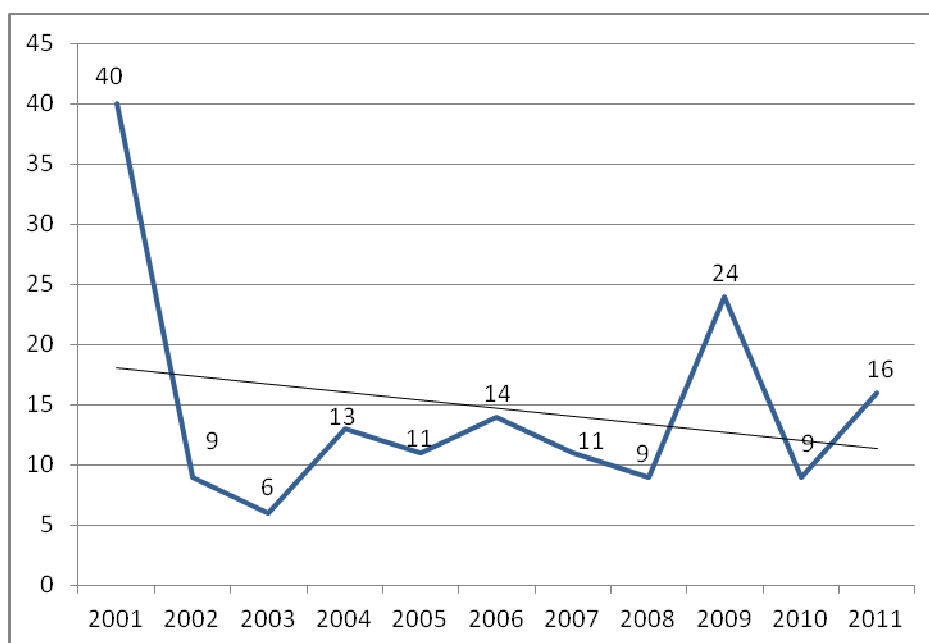

Joonisel tulevad esile suuremad tõusutrendid aastatel 1999, 2001 ja 2009. Selline tulemus on igati ootuspärane, sest siis täitusid küüditamisaastapäevade ümmargused tähised – märtsiküüditamine 50 ja 60 ning juuniküüditamine 60, mis on kahe kümenendi jooksul saanud kõige rohkem kajastust.

Samas on aga 2011. aasta, mil juuniküüditamisest möödus 70 aastat, saanud võrreldes teiste juubeliaastatega märksa vähem tähelepanu. Kui 2011. aastal ilmus juuniküüditamisest ainult 9 teemakohast artiklit, siis näiteks 2006. aastal, mis oli niiöelda tava-aasta, ilmus mälestuspäeva puhul

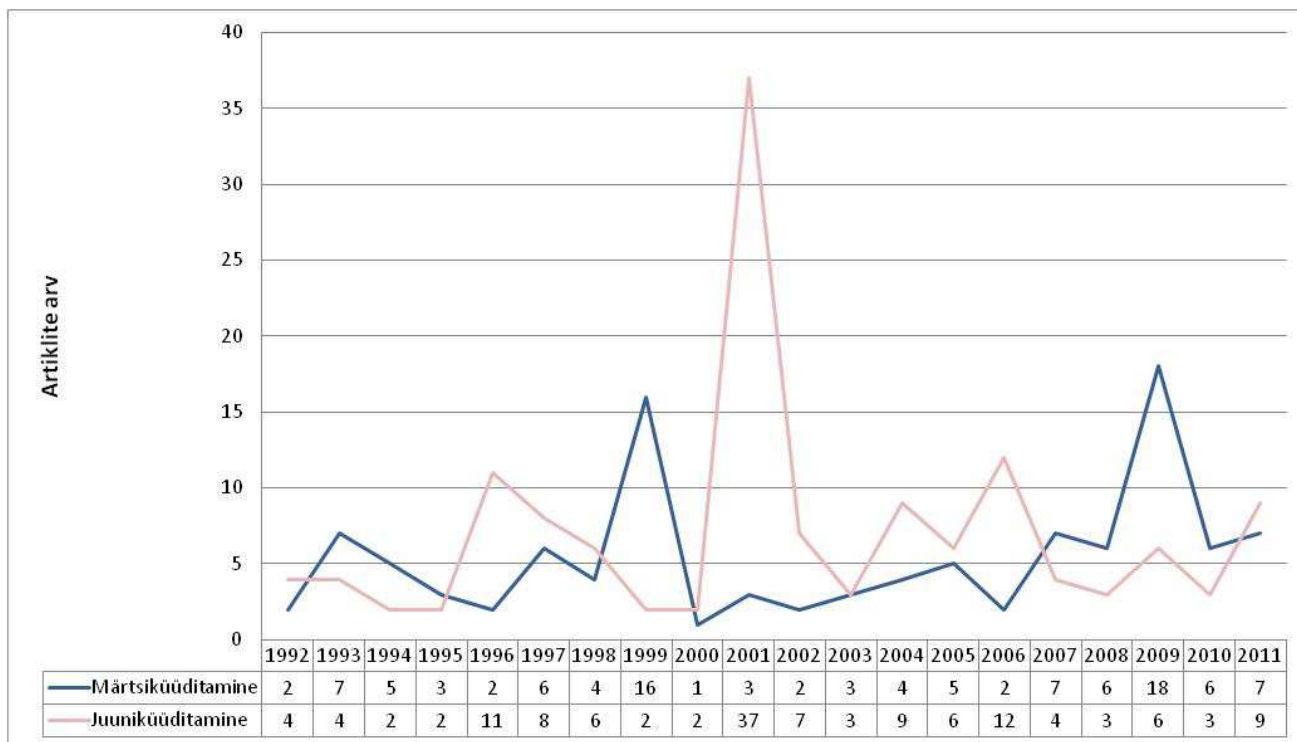
12 artiklit. Selle põhjal võib siiski täheldada teemakajastuse sageduse langust viimase kümnendi jooksul (vt joonis 2).

Joonis 2. Artiklite ilmumise sagedus aastatel 2001-2011

Kuna joonistel 1 ja 2 on kujutatud nii märtsiküüditamise kui ka juuniküüditamise artiklite arvandmed üheskoos, on juubeliaastate tulemusel lisaks ka teise mälestuspäeva artiklite arvuline väärtus. Juubeliaastate täpsem trend tuleb esile joonisel 3, kus on eraldi välja toodud mõlema mälestuspäeva artiklite ilmumise sagedus. Siit võib näha, et juubeliaastatel on peamine tähelepanu suunatud just juubelinumbrit kandvale mälestuspäevale ning teine sündmus on samal aastal saanud väga tagasihoidliku kajastuse osaliseks. Selle näiteks on aastad 1999 ja 2001. Viimastel juubeliaastatel 2009 ja 2011 on kahe mälestuspäeva kajastuse vahetegur arvuliselt tasakaalustanud, millest võib järeldada suuremat tähelepanu küüditamistemaatikale üldiselt, kuid vähenenud tähelepanu konkreetsele juubelisündmusele. Seda just 2011. aasta tulemusi silmas pidades. Samuti on tähelepanuväärne, et juubeliaastatele eelnenud ja järgnenud aastal on kajastus väga madal.

Joonis 3. Artiklite ilmumise sagedus tähtpäevade võrdluses

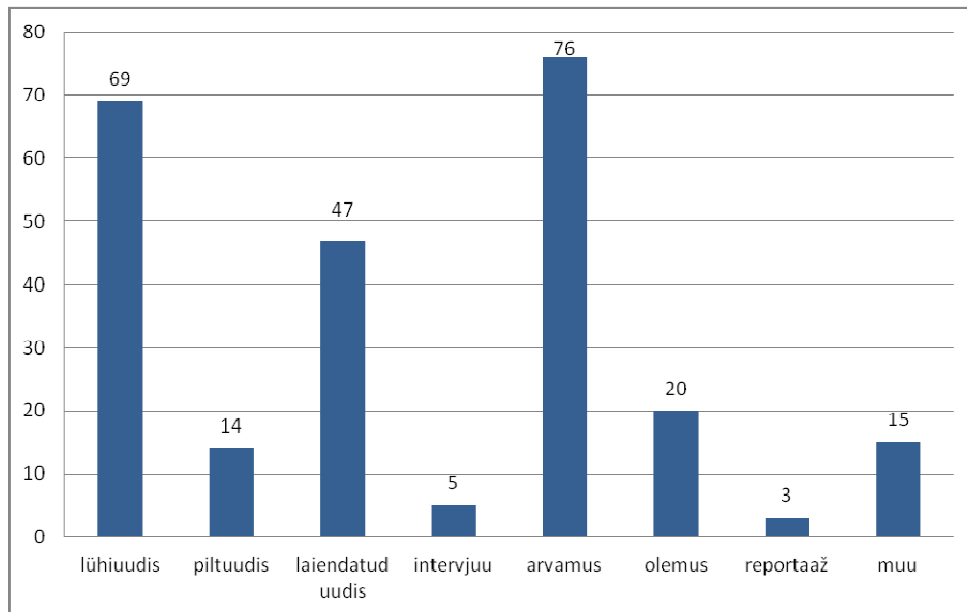

4.1.1. Žanrid ja rubriigid

Kodeerimistulemustest selgus, et aastatel 1992-2011 ilmus küüditamistest kõige enam arvamuskülgeid, 76 artiklit (vt joonis 4). Sellesse kategooriasse kuulusid nii arvamuskülgedel ilmunud analüüsid toimunu kohta kui ka teemakohased lugejakirjad.

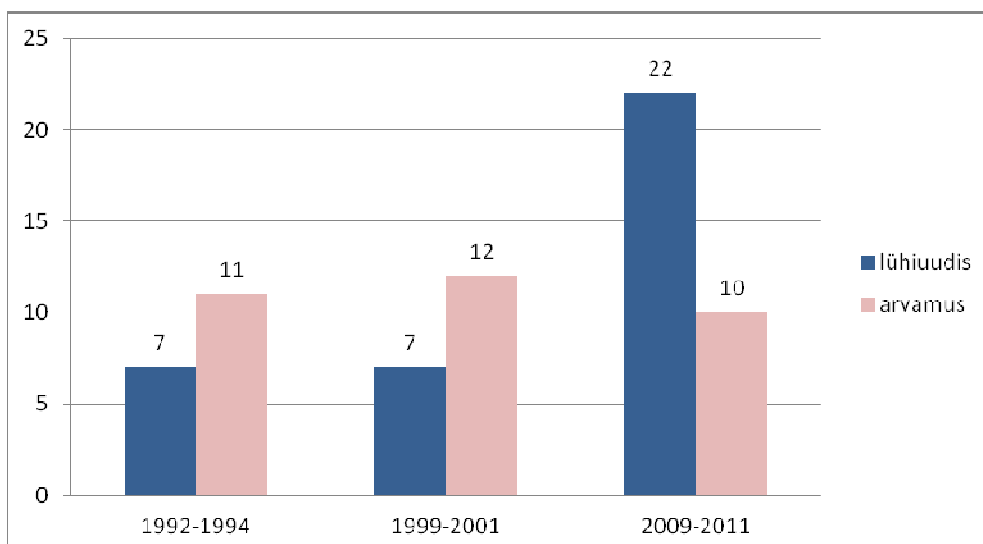
Arvamuskülgede suur hulk näitab, et küüditamisi on taasiseseisvunud Eesti meedias kajastatud väga mitmekülgselt ja sügavuti. Samas ilmus ka väga suur hulk artikleid lühiuudistena (69), mis on arvamuskülgedega võrreldes pinnapealsed ja kokkuvõtlikud ülestähendused. Žanri liikidest oli kolmandal kohal laiendatud uudis, mida ilmus kokku 47 artiklit. Olemuskülgeid ilmus aastatel 1992-2011 kokku 20, piltuudiseid 14, intervjuusid 5 ja reportaaže 3 artiklit. Reportaažid ilmusid 2006. ja 2007. aastal Päevalehes ning reportaažiks nimetas leht neid ise. Muus žanrilises käsitluses ilmunud 15 lugu olid näiteks arvustused, infograafikud, luuletused ning väljevõtted mälestustest ja dokumentidest.

Joonis 4. Artiklite žanriline jaotus

Kuigi üldarvuna ilmus arvamuslugusid rohkem kui lühiuudiseid, näitab ajaline võrdlus, et lühiuudiste osakaal on aastatega tugevalt tõusnud (vt joonis 5). Kuigi arvamuslood on aastatega jäänud arvuliselt üsna samale tasemele, näitab lühiuudiste suur ülekaal aastatel 2009-2011 siiski teema kajastamise uut pealiskaudset iseloomu.

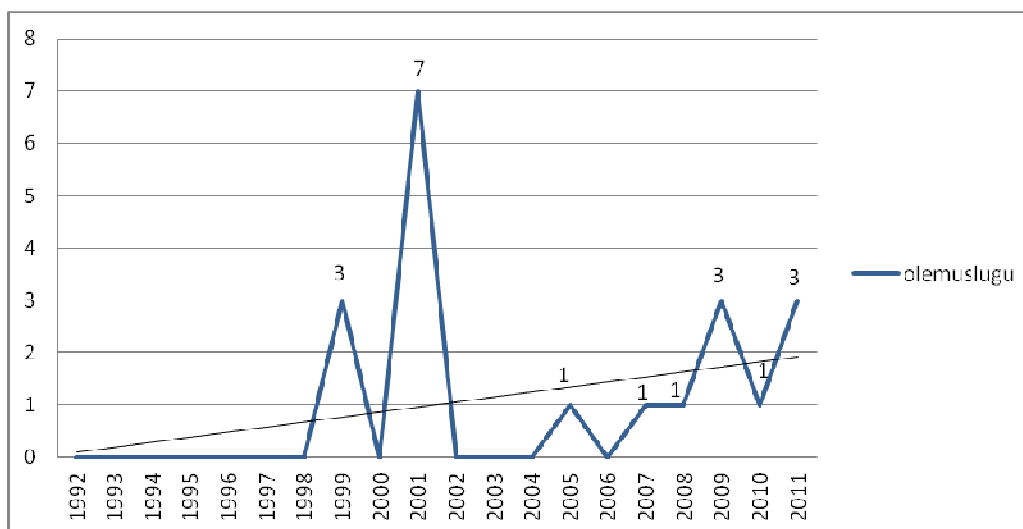
Joonis 5. Lühiuudiste ja arvamuslugude vahetõrge

Enamik olemuslugusid portreeterisid küüditatuid ning kirjeldasid konkreetse inimese põhjal

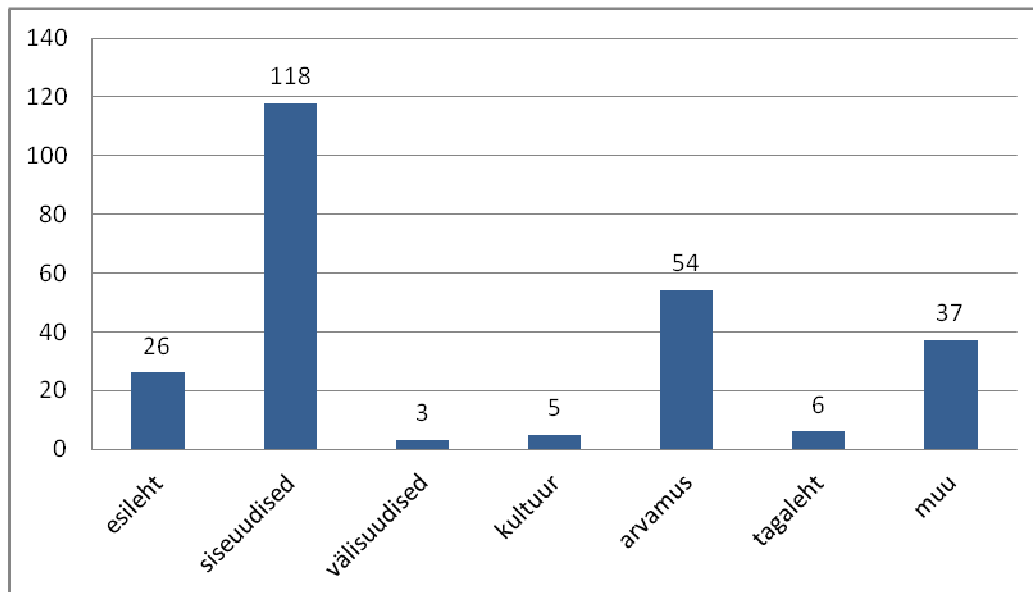
küüditamiste läbiviimist, elu Siberis ja tagasitulemist Eestisse. Huvitav on seejuures, et olemusloolikku stiili hakati küüditamiste kajastamisel ajakirjanduses kasutama alles 1999. aastal (vt joonis 6). Enne seda Postimehes ja Päevalehes isikust lähtuvat sündmuse kirjeldust ei esinenud. Esimene olemuslugu rääkis toonase Eesti kaitsejõudude peastaabi ülema Ants Laaneotsa Siberielust. Pärast 1999. aastat on aga ajalehtedes üksikute eranditega iga aasta mõned olemuslood ilmunud.

Joonis 6. Olemuslugude ilmumise sagedus aastate lõikes

Kõige enam avaldati küüditamiste teemalisi artikleid siseuudiste rubriigis (vt joonis 7). Kuna 20 aasta jooksul on rubriiginimed pidevalt muutunud, kodeerusid ka 1990ndate rubriigid „poliitika“, „koduinfo“ ning 2000ndatel loodud rubriigid „päevateema“, „täna ja homme“, ja „nädala näod“ siseuudiste alla.

Joonis 7. Artiklite rubriigiline jaotus

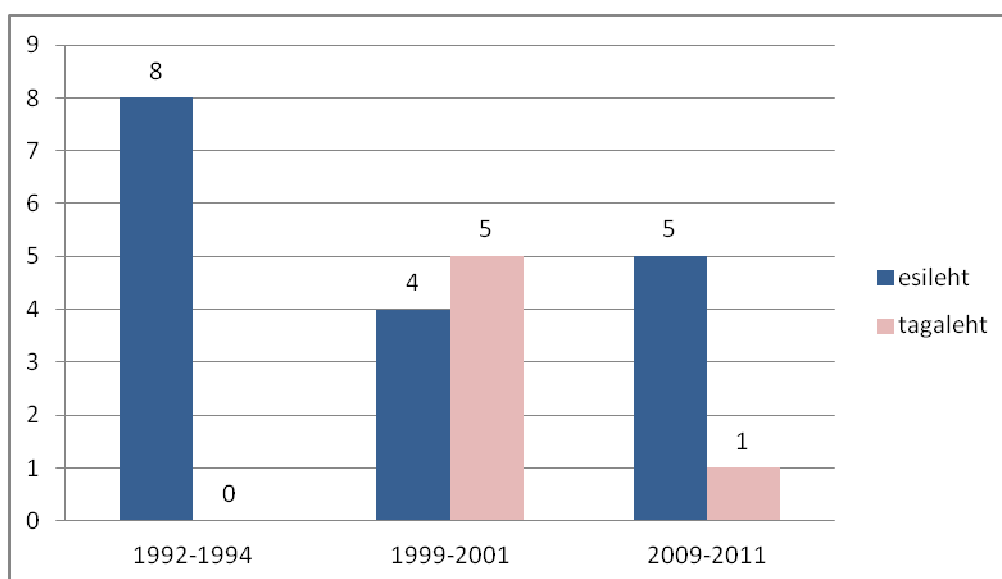
Aastatel 1992-2011 ilmus siseuudiste rubriigis 118, arvamusrubriigis 54, esilehel 26, tagalehel 6, kultuuriuudiste rubriigis 5 ja välisuudiste rubriigis 3 artiklit. Välisuudiste rubriigis ilmusid artiklid alles 2009. ja 2011. aastal, mis märgib seda, et tänapäeval seotakse temaatikat enam olevikuliste poliitikasündmustega.

Muu rubriigilise liigutuse all ilmus 37 artiklit. Kuigi sellesse kategooriasse läksid kõik need artiklid, mis mujale ei sobinud, moodustasid selle siiski peamiselt juubeliaasta mälestuspäevaks tehtud erirubriigid. Selle tavaga alustas Päevaleht 1999. aastal. 2001. aastal avaldasid nii Päevaleht kui ka Postimees mälestusartikleid rubriigis „küüditamine“. 2009. aastal lehed erirubriike enam ei avaldanud. 2011. aastal avaldas Päevaleht mõned teemakohased lood erirubriigis „Stalini vangid“, kuid enamik selles rubriigis ilmunud lood ei olnud niivõrd küüditamisest kui NSVL kuritegudest üldiselt. Ka juubeliaasta erirubriigist „küüditamine“ loobumist võib pidada huvi vähenemise märgiks selle teema vastu.

Teema olulisust näitab kõige abstraktsemalt see, kas leht otsustab sellekohaseid artikleid avaldada esi- või tagalehel. Üldarvudena on väga positiivne tulemus, et 20 aasta jooksul ilmus küüditamistemealisi artikleid esilehel 26 korral. Kuigi enamikul juhtudel oli tegu vaid piltuudisega eelmisel päeval toimunud mälestusüritusest, annab uudise esilehele positsioneerimine siiski märku

teema olulisusest. Joonisel 8 on aastate lõikes välja toodud esilehel ja tagalehel ilmunud lugude vahekord. Kuna aastatel 1992-2011 ilmus tagalehel kokku 6 lugu (mis kõik graafikul ka kujutatud on) ei saa joonisel selle alusel trendi välja tuua, kuna valitud aastate vahel ühtegi tagalehe lugu ei ilmunud. 1999-2001 aastal tagalehel ilmunud lugude suurt arvu võib põhjendada selle aja suure tähelepanuga teema vastu, mil tagalehtedel avaldati mitmeid persoonilugusid. Üldistades võib aga öelda, et esilehel ilmus 1990ndate alguses siiski rohkem lugusid, kui tänapäeval ning tagumisel lehel on samuti tasapisi hakatud lugusid avaldama, kuid see ei ole olnud eriti märkimisväärne.

Joonis 8. Esilehel ja tagalehel ilmunud artiklite vahekord

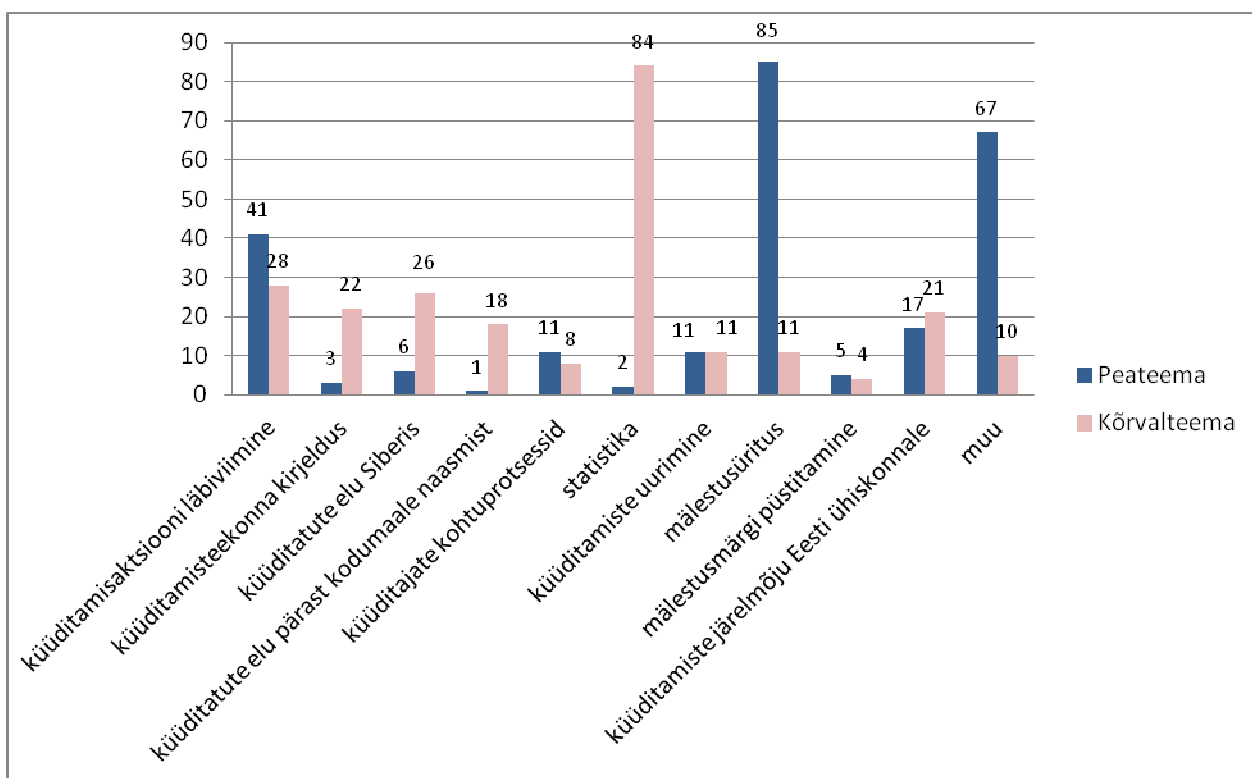

Samuti näitab teema olulisust selle kajastamine lehe juhtkirjas, kuna see võtab kokku kogu toimetuse seisukoha toimunule ning asetab teema päeva tähtsaimaks. Kuigi juhtkiri kodeerimisjuhendisse ei kuulunud, ilmus aastatel 1998, 2001, 2003, 2004, 2006, 2009 ja 2011 kokku 8 juhtkirja.

4.1.2 Teemad

Ilmunud artiklite teemade uurimise eesmärgiks oli teada saada, millistele narratiividele tuginedes küüditamiste lugu räägitakse ja seeläbi toimunust ka kollektiivset arusaama luuakse.

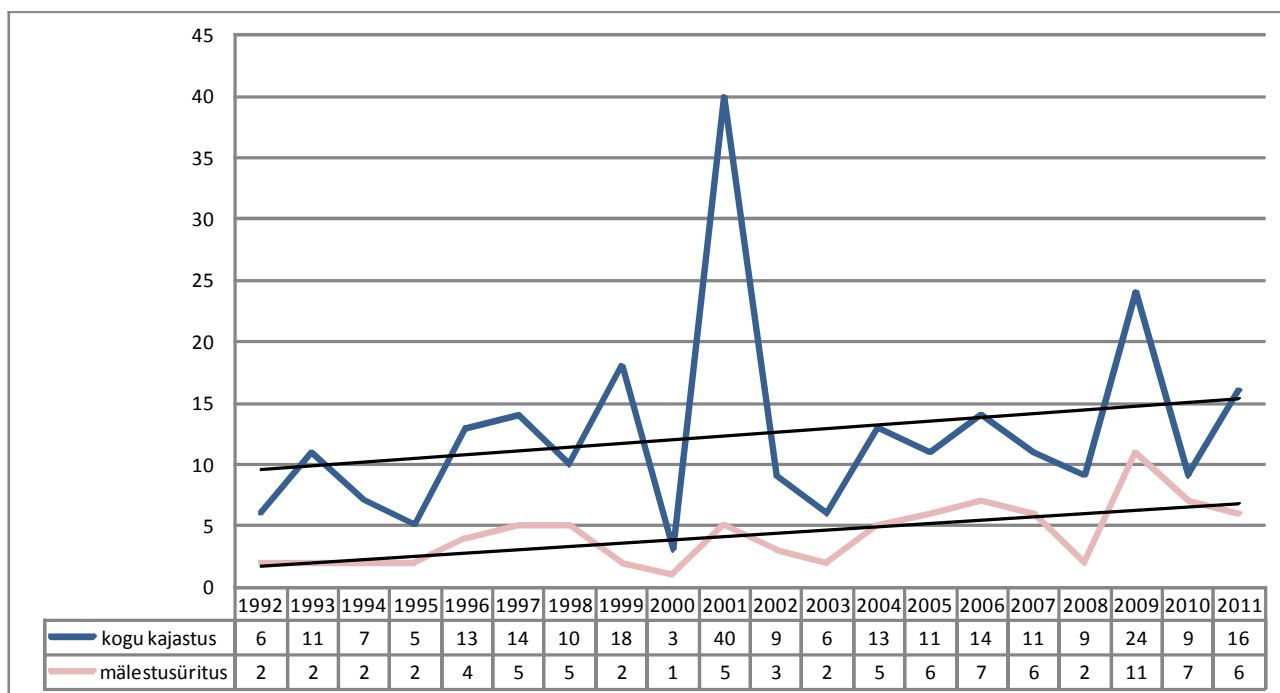
Joonis 9. Artiklite temaatiline jaotus

Aastatel 1992-2011 kajastasid Postimees ja Päevaleht 85 korral peateemana mälestusüritusi, millest on kujunenud peamine teemaliin kahe kümnendi jooksul (vt joonis 9). Sellega sarnane teema, mis puudutas konkreetselt uue mälestusmärgi püstitamist, oli loo fookuses viiel korral. Nende teemade kajastamine peateemana näitab, et kollektiivset arusaama juhtunust luuakse läbi uute sündmuste, mis küll meenutavad toimunut, aga loovad niiöelda sekundaarset teavet küüditamiste kohta. Aastatega on mälestusürituste kajastamise arv ka stabiilset kasvutrendi näidanud (vt joonis 10). Mälestusürituste kajastamine on kogu üldise kajastusega võrreldes üsna sama sammu astunud, näidates küll väiksema väärtusega, kuid sarnase liikumisega tõuse ja languseid. Kõige rohkem kajastati mälestusüritust peateemana 2009. aastal, mil see moodustas kogu kajastusest pea poole.

Suhtarvuna kõige vähem kajastati peateemana mälestusüritusi 2001. aastal, sest siis mõjutas teemavalikut tugevalt ühiskonnas üleval olnud arutelu. Seda aga selgitan selle alapeatüki lõpuosas.

Joonis 10. Mälestusürituste kajastamine peateemana ja kogu kajastuse vahekord aastate lõikes

Küüditatute elu Siberis oli peateema kuuel korral, küüditamisteedekonna kirjeldus kolmel korral ning küüditatute elu pärast kodumaale naasmist vaid ühel korral. Statistika teema tähendas, et lugu annab ülevaate küüditamiste arvandmetest, mis on oluline sündmuste täpse mäletamise puhul. Statistika oli peateema kahel korral.

Küüditamiste järelmõju Eesti ühiskonnale kajastati peateemana 17 korral ning küüditamiste uurimist ja küüditatute kohtuprotsesse 11 korral. Kohtuprotsessidest kirjutati aktiivselt aastatel 1998-2003, pärast seda pole teema tähtpäevaajakirjanduses eriti kajastust saanud. Seda ilmselt temaatika ammendumise tõttu, kuna küüditajad olid/on kõrges eas ning mida aeg edasi, seda asjatumaks vanainimeste süüdimõistmine muutub. Teema tõstatus vaid konkreetsete kaasuste ning ühiskondlike hoiakute ülekordamise puhul.

Kõige enam kajastati kõrvalteemana statistilist tausta, mis tuli esile 84 korral. Seda on peaaegu

sama palju, kui peateemana mälestusürituste kajastamist. Kodeerimisel läks statistika kõrvalteemana arvesse iga kord, kui artiklis mainiti ära, kui palju esimesel või teisel suurküüditamisel eestlasi Venemaale deporteeriti. Narratiivina jooksvad teemad nagu küüditamisaktsiooni läbiviimine, küüditamisteedekonna kirjeldus, küüditatute elu Siberis ja elu pärast kodumaale naasmist olid kõrvalteemadena esindatud vastavalt 28, 22, 26 ja 18 korral. Küüditamiste järelmõju Eesti ühiskonnas käsitleti kõrvalteemana 21 korral. Küüditamiste uurimine oli kõrvalteema 11 korral, mida on sama palju kui peateema puhul. Mälestusüritust kajastati kõrvalteemana samuti 11 korral ja mälestusmärgi püstitamist 4 korral. Küüditajate kohtuprotsesside kajastus oli ka kõrvalteemana aktiivne aastatel 1998-2003 ning kokku kajastati seda 8 korral. Samas hakkas kõige enam avalikku tähelepanu pälvinud Arnold Meri nimi lugudest läbi käima alles 2005. aastal ning teda mainiti veel korra aastatel 2009 ja 2010.

Väga paljud teemad kodeerusid kategooriasse „muu“, peateemana vastavalt 67 korral ja kõrvalteemana 10 korral. Küüditamisartiklite peateemana kajastati näiteks põllumeeste kongressi, riigikogus tehtud otsuseid küüditamiste mälestamise kohta, Teist maailmasõda, leinalippude puudumist, mälestuspraktika muutust, leigust mälestuspäevadesse suhtumisse ja üldist usuleigust, küüditatud perekonna otsimist, natsismi ja stalinismi kuritegude võrdsustamist, Baltimaade julgeolekut, mälestusmärgi teisaldamist, uute raamatute ning filmide ilmumist ning Venemaa suhtumist NSVL kuritegudesse. Kõrvalteemana kajastati näiteks veel uut teatrietendust, noortele suunatud näitust ning Venemaa vabandamist tekitatud kannatuste pärast ja küüditamisohvritele hüvitise maksmist.

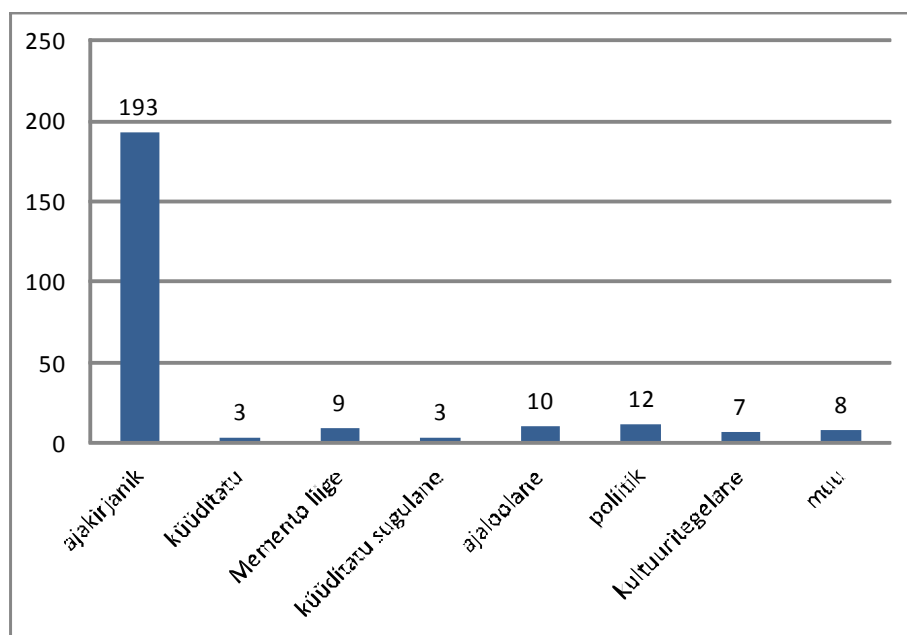
Nende üksikute eraldiseisvate teemaarenduste kõrval võib välja tuua ka teatud suuremad teemaarendused, mis konkreetsetel ajahetkedel ühiskonnas üles kerkisid ning seeläbi ka küüditamiste meediakajastust mõjutasid. Võib öelda, et tendents avalikkuses tõstatunud teemade mõjust küüditamiste käsitlemisele sai alguse 2001. aastal, mil juuniküüditamise 60. aastapäeva eel võeti riigikogus arutelule ettepanek kuulutada kommunistlik režiim kuritegelikuks. Nii oligi suurem osa sellel kajastuse poolest rekordaastal ilmunud artiklitest seotud kommunistliku režiimi kuritegelikuks kuulutamise ja selle sammu võimalike tagajärgedega. 2005. aasta juunis pakkus kõneainet Eesti-Vene piirilepingu teema, millest ilmus suurel hulgal eraldiseisvaid lugusid, kuid seda mainiti ka mitmetes küüditamisi puudutavates lugudes kõrvalteemana. 2006. aasta märtsis,

vahetult enne märtsiküüditamise aastapäeva suri taasiseseisvunud Eesti Vabariigi esimene president Lennart Meri. Kuna Meri oli ise küüditatu ja oma presidendiaastatel selle temaatika ka üheks oma südameasjaks võttis, seoti selle perioodi artiklid tugevalt Meri isiku ja tema mälestamisega. Sama võib täheldada ka järgnevatel aastatel, kui ühendati nii Lennart Meri kui ka märtsiküüditamise mälestamine. Alates 2006. aasta juunist tuleb mälestusartiklite temaatikasse sisse ka pronkssõduri eemaldamise teema. Pronkssõduri ümber toimuvat mainitakse kuni 2007. aasta juunini kokku viiel korral. Kui 2009. aasta märtsis möödus suurküüditamisest 60 aastat, andsid Eesti ajakirjanik ja dokumentalist Imbe Paju ja noor Soome kirjanik Sofi Oksanen (Oksas) ühiselt välja raamatu „Kõige taga oli hirm“. Nii seoti ka enamik selle perioodi mälestusartiklid just raamatu ilmumisega.

4.2. Autorid ja allikad

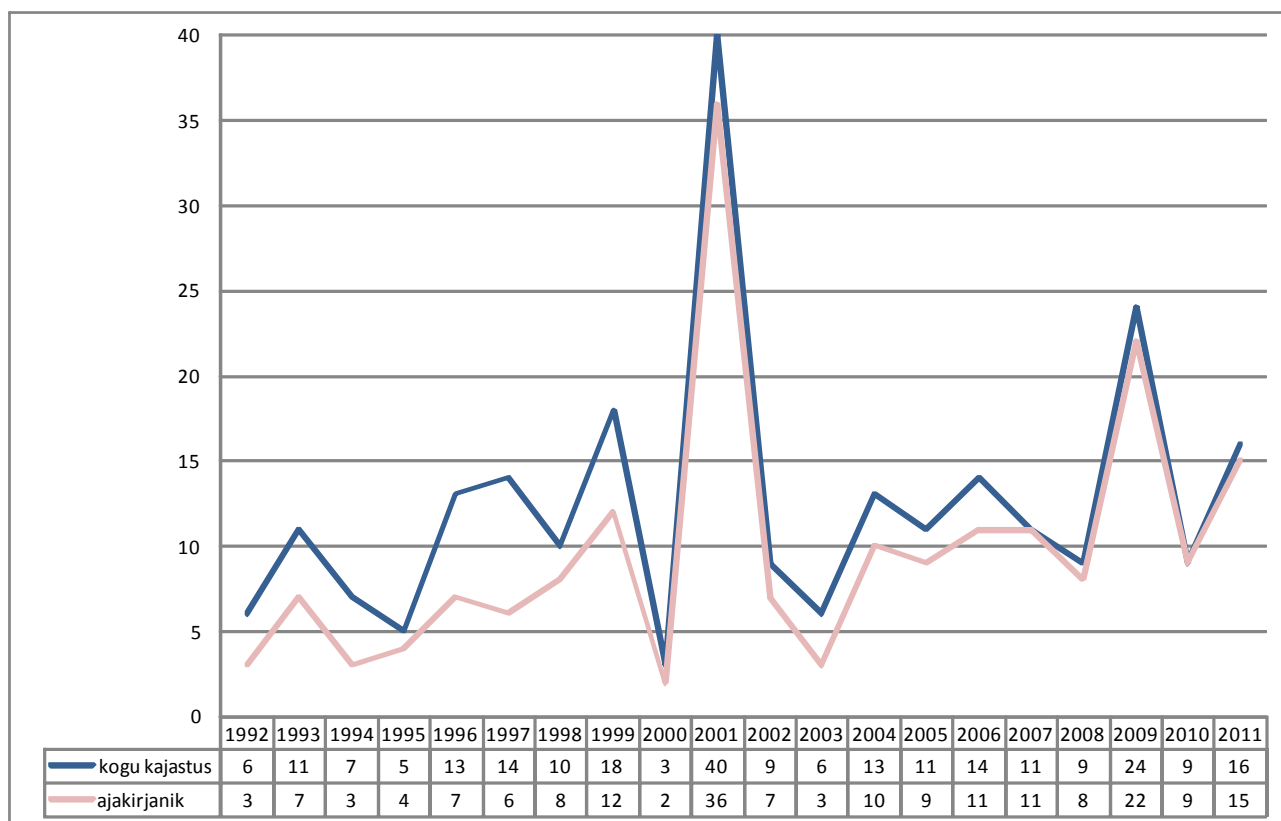
Analüüsitud artiklitest ilmses oodatud tulemus, et kõige suurem autorite grupp oli ajakirjanikud (vt joonis 11). Nagu eelnevalt žanrilisest eristusest selgus, olid enamik artikleid siiski sellised, mis valmimiseks professionaalset-ajakirjanduslikku autorit vajab. Kodeerimist läbi viies märkisin autoriks ajakirjaniku ka juhul, kui artikli juures oli märgitud vaid uudisteagentuur või kui avaldatud oli ainult foto ja fotoallkiri.

Joonis 11. Autorigruppide esinemissagedus

Ülejäänud autorite grupid avaldasid ajakirjanduses autoritena arvamuskasutusi. Kuna paljudel juhtudel olid arvamuskasutuste autorid samuti ajakirjanikud, moodustavad teised autorid kogu valimist üsna väikese osa. Kõige rohkem said autorina sõna poliitikud, kelle sulest ilmus 12 lugu. Ajaloolased olid autorid 10 korral, Memento liikmed üheksal korral, kultuuritegelane seitsmel korral ning küüditatud ja küüditatute sugulased kolmel korral.

Joonis 12. Ajakirjanik autorina ja kogu kajastuse vahetegur aastate lõikes

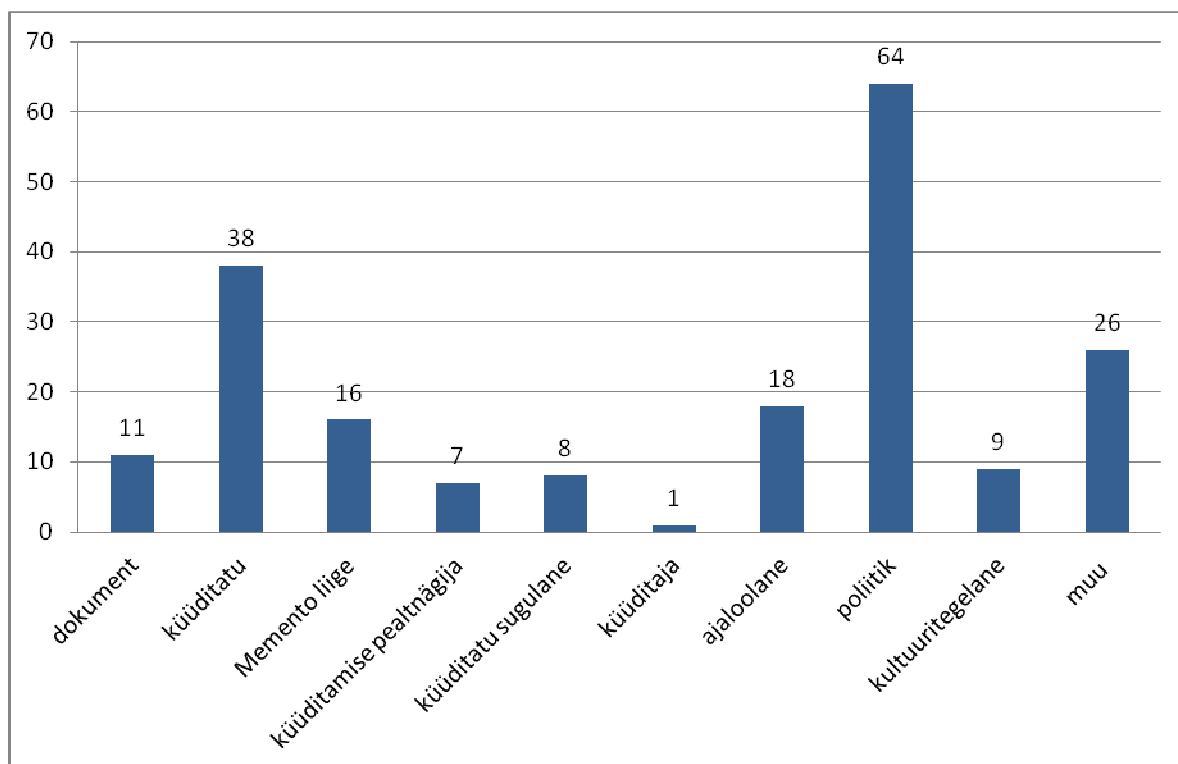

Joonisel 12 on näha, kui suur on olnud ajakirjanike osalus autorina küüditamisteemaliste lugude kirjutamisel ajalises võrdluses kogu kajastusega. Võib öelda, et alates 1992. aastast on ajakirjaniku roll aina kasvanud. Kui 1992. aastal oli ajakirjanik vaid poolte artiklite autor, siis 2007. ja 2010. aastal oli kogu kajastus ajakirjanike loodud. Märkimisväärne oli ka 2001. aasta, kui ajakirjaniku autorlusega oli 40st artiklist 36. Sama näitaja oli 2009. aastal 24st 22 ja 2011. aastal 16st 15.

Allikate rühma moodustasid kodeerimisel need inimesed, kellele ajakirjanikud oma lood üles ehtasid. Kõige enam kasutati allikana poliitikuid, 64 korral (vt joonis 13). Ajaloolased said sõna 18 korral, kultuuritegelased 9 korral. Küüditatud said aastatel 1992-2011 ilmunud

tähtpäevaajakirjanduslikes artiklites sõna 38 korral, Memento liikmed 16 korral, küüditatu sugulased 8 korral, küüditamise pealtnägijad 7 korral. Dokumente ja muid arhiivimaterjale kasutati allikana 11 korral. Küüditajale anti 20 aasta jooksul sõna vaid üks kord, 1999. aasta märtsis, kui päevakorda tõusis küüditajate karistamise teema. Konkreetse määratluseta muude allikatena kasutati näiteks vaimulikke, noori kodukaitsjaid (noorkotkad/kodutütred), muuseumide giide ja üliõpilasesinduste liikmeid.

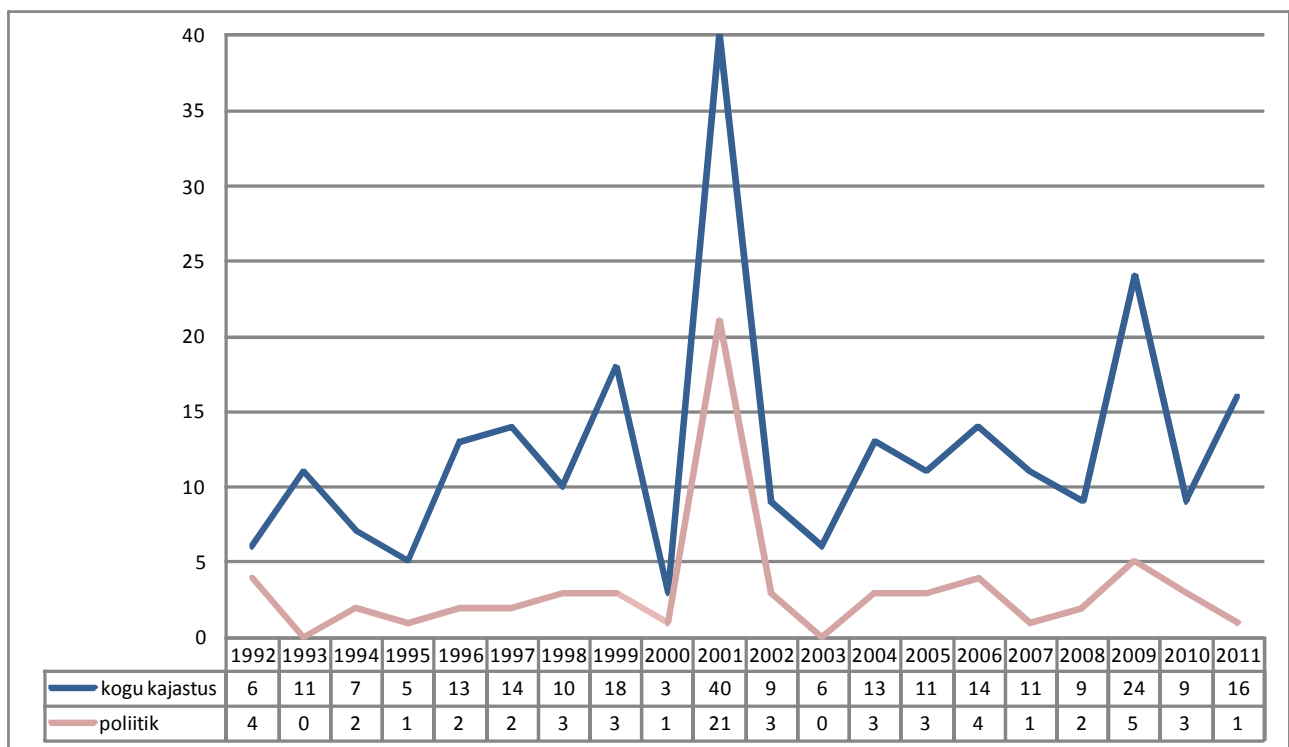
Joonis 13. Allikagruppide esinemissagedus

Joonisel 14 on näha, kuidas on poliitikute kasutamine allikana aastatega muutunud. Võib öelda, et poliitikute kasutamine allikana on kahekümne aasta jooksul olnud üsna stabiilsel tasemel, kui välja arvata 2001. aasta suur hüpe. Seda saab aga põhjendada toonase põhiteema, kommunistliku režiimi kuritegelikuks kuulutamise kajastamisega, mil poliitikud, riigikogu liikmed selle teemaga kõige lähemalt kokku puutusid. Seega olid nad kõige sobilikumad allikad teemat kommenteerima. Kui Zandberg (2010) tõi välja, et poliitikud olid Iisraelis holokausti kajastamisel peamised allikad just riigi loomise algusaastatel, siis Eesti praktikas sama trend esile ei tule. Kuigi 1992. aastal olid poliitikud allikatena neljas artiklis kuuest, langes see näitaja juba järgmisel aastal nulli.

Eraldi poliitikutest allikate rühma moodustasid president, riigikogu esimees ja peaminister, kellel on tavaks mälestuspäevadel ühisavaldusega esineda. Kõige enam kajastati selliseid ühisavaldusi president Meri ajal. Kolmikute Meri, Savi ja vastavalt Vähi, Siimanni ja Laari pöördumine avaldati kolmel aastal. Rüütli, Ergma, Ansipi ühisavaldust mainiti vaid ühel aastal ning Ilvese, Ergma, Ansipi pöördumist kahel aastal.

Joonis 14. Poliitik allikana ja kogu kajastuse vahekord aastate lõikes

Samuti esines mitmekülgse taustaga poliitikutest allikaid ja autoreid, kelle puhul lähtusin kodeerimisel loo üldisest kontekstist. Siin on põhinäideteks poliitikud Mart Laar kui ka Aadu Must, kes on aga elukutselt ajaloolased ning küüditamisi uurinud. Enamikel juhtudel kodeerusid nad siiski ajaloolasteks. Uuritud perioodi jooksul paistis korduvalt autori ja allika rollis silma ka küüditamise teemat uurinud ajaloolane Aigi Rahi ning kaitsepolitsei töötaja ja ajaloolane Andres Kahar.

1990ndate lõpus ja 2000ndate algusaastatel oli küüditamiste kajastamisel tähtpäevaajakirjanduses võtmekohal Lennart Meri, keda samuti omal ajal küüditati. President tegeles usinalt represseeritute heaolu eest seismisega ning tema ehk kõige tähelepanuväärsem ettevõtmine oli teise ametiaja lõpus

tehtud üle-eestiline ringkäik represseeritutele aumärkide jagamiseks. Nii ei esinenud president Meri ajakirjanduses autori ja allika rollis mitte lihtsalt tavalise poliitikuna, vaid Eesti lähiajaloo ikoonilise suurkujuna, kellel oli ka biograafiline side küüditamisega. Kodeerimisel läks Meri erimärkega siiski poliitiku kategooriasse.

Biograafilise sidemega poliitikuid kasutati allikatena veelgi. Näiteks kommenteeris 1998. aastal küüditajatele andestamise teemat Siim Kallas, kelle abikaasa koos perega kunagi küüditati. 2001. aastal ilmus portreelugu Siiri Oviiri küüditatud kasuisast, mille juures ka Oviiri kommentaar ilmus.

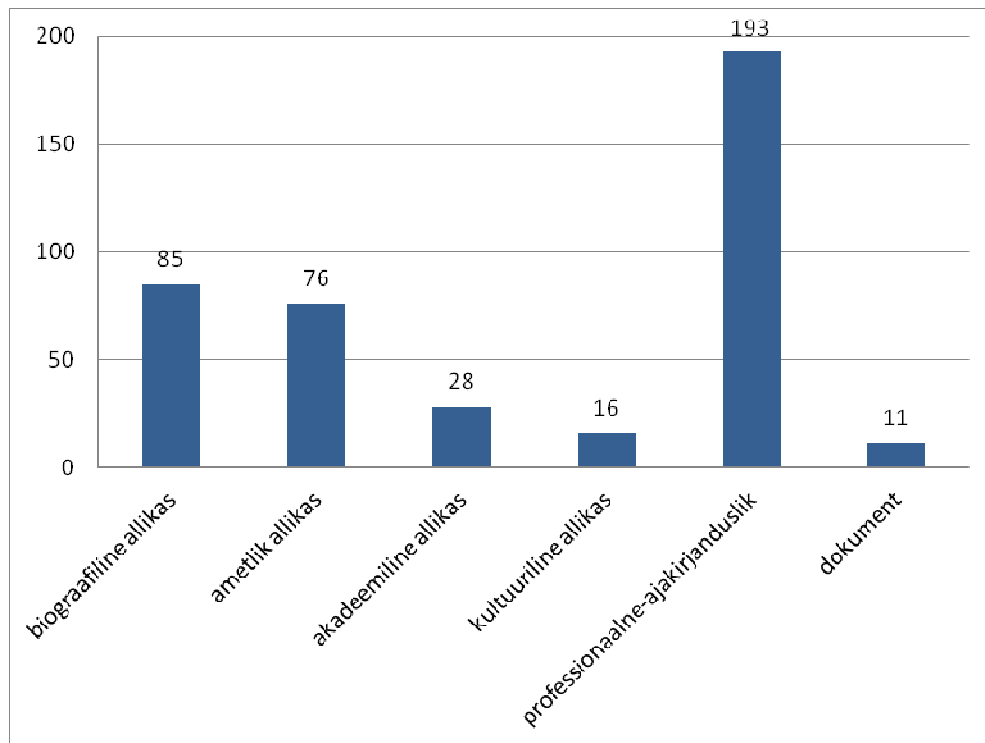
Zandbergi (2010) uurimuses selgus, et paljud holokausti teemadel kirjutanud autorid ning ka allikad olid mitmekesise taustaga, mis andis neile lisaautoriteeti juurde. Näiteks oli mitmel ajakirjanikul otsene side holokaustiga või olid allikatena kasutatud ajaloolased holokaustis osalenud. Nii kujunesid niiööelda elukutselised holokaustiajakirjanikud ning holokausti teemadel sõna saavad valveallikad. Sarnast trendi võib teatud mõõndustega ka minu uurimuses näha. Aastate jooksul kujunesid nii Päevalehes kui ka Postimehes välja kindlad ajakirjanikud, kes küüditamiste teemadel kirjutasid. Anneli Ammas kirjutas aastatel 1998-2008 Päevalehes 11 küüditamisteemalist artiklit ning Alo Lõhmuse sulest ilmus aastatel 2001-2009 samuti 11 artiklit. Ammas asus aga hiljem tööle Postimehes, kus ta avaldas 2011. aastal teemakohase arvamuse, milles ilmnis ka tema biograafiline side toiminuga. Lõhmuse kohta taoline teave puudub.

Tooksin autorina eraldi esile ka kolonelleitnant Peeter Tali, kelle vanaisa küüditati. Tali kirjutas 1992. aastal Postimehe ajakirjanikuna Tartus toimunud mälestusüritusest ning 20 aastat hiljem, aastal 2011 avaldas samas lehes pika arvamuse juuniküüditamisest ja oma isiklikust suhtest sellega.

Aastatel 1992-2011 ilmunud tähtpäevaajakirjanduslike küüditamisartiklite analüüsil võib täheldada ka väljakujunenud kõneisikuid, kes läbi 20 aasta sel teemal nii autorite kui ka allikatena kaasa on rääkinud. Nendeks on näiteks poliitikud Anne Eenpalu ja Enn Tarto, kellel on küüditamisega ilmselt ka biograafiline side. Mõlema puhul võib välja tuua selle, et nad esinesid kuni 2003. aastani meedias pigem kui poliitikud, kuid sealt edasi tituleeriti neid rohkem Memento ehk õigusvastaselt represseeritute ühinguga seotud olevat, seda enam, et Tarto oli üks Memento asutajaliikmetest. Nii

Eenpalu kui Tarto avaldasid mõlemas lehes arvamuskirjutusi, esinesid mälestusürituste kajastamise puhul kõnepidajatena passiivsete allikatena kui ka mõnes uudiskirjutuses selle teema arvamuskirjutajana. Sama võib täheldada ka Memento liikme Elmar Joosepi ja ise kunagi küüditatud doktor Heino Noore kohta.

Joonis 15. Allikate esinemissagedus Zandbergi jaotuse järgi

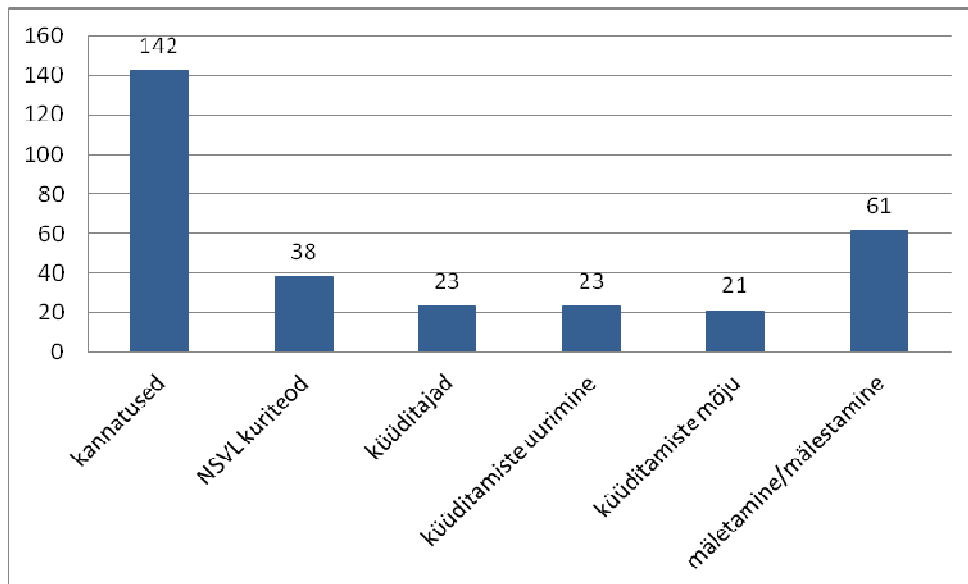

Kui võtta aluseks Zandbergi allikate jaotus (minu uurimustöös allikate ja autorite kogusumma), tuleb arvatult välja, et Eesti ajakirjanduspraktikas on ülekaalus siiski professionaalne-ajakirjanduslik allikas (vt joonis 15). Kuna ma eristasin kodeerimises kõikvõimalikud küüditamistes osalemise sidemed (ohver, pealtnägija, pääsenu, sugulane, läbiviija), ei tulnud nende rolli suurus autori-allikana eriti hästi esile. Kui nad ühise nimetajana biograafiliseks allikaks liita, tõuseb nende osatähtsus märgatavalt. Zandbergi allikate jaotuse järgi olid biograafilised allikad küüditamiste meediakajastuses teisel kohal, esinedes artiklites 85 korral. Sellele järgnes ametlik allikas ehk poliitikud 76 korral, akadeemiline allikas, ehk teadlased (ajaloolased) 28 korral ning kultuuriline allikas 16 korral. Kui professionaalne-ajakirjanduslik allikas välja arvata, sarnaneb ülejäänud pingereastatud tulemus Zandbergi leidudega. Lisasin enda poolt loendisse ka dokumentaalse allika ning neid oli artiklites kokku 11 juhul.

4.3. Hinnangud

Aastatel 1992-2011 ilmunud tähtpäevaajakirjanduslikes artiklites mainiti kõige enam küüditamiste põhjustatud kannatusi, mida esines 142 korda (vt joonis 16). Teisel kohal hinnangute kategoorias on mäletamine ja mälestamine, millest kirjutati 61 korda. Nõukogude Liidu kuritegudele anti hinnang 38 korda ning küüditajate, küüditamiste uurimise ja küüditamiste mõju kohta vastavalt 23, 23 ja 21 korda.

Joonis 16. Hinnangukategooriate esinemissagedus

Sellises pingereas tulemused olid oodatavad. Esiteks oli kannatuste kategoorias kõige rohkem hinnangute variante ning teisalt katab see kategooria kõige laiemat arvamuste vält. Kõige vähem esinenud küüditamiste mõju kategoorias oli seevastu vähim variante. Mäletamise/ mälestamise kategoorias oli kõrge tulemus küüditamise temaatika kontekstis samuti oodatav, kuna mälestusrituaalid ja mineviku mäletamise tähtsuse ülekordamine on sellise sündmuse puhul üsna tavaline.

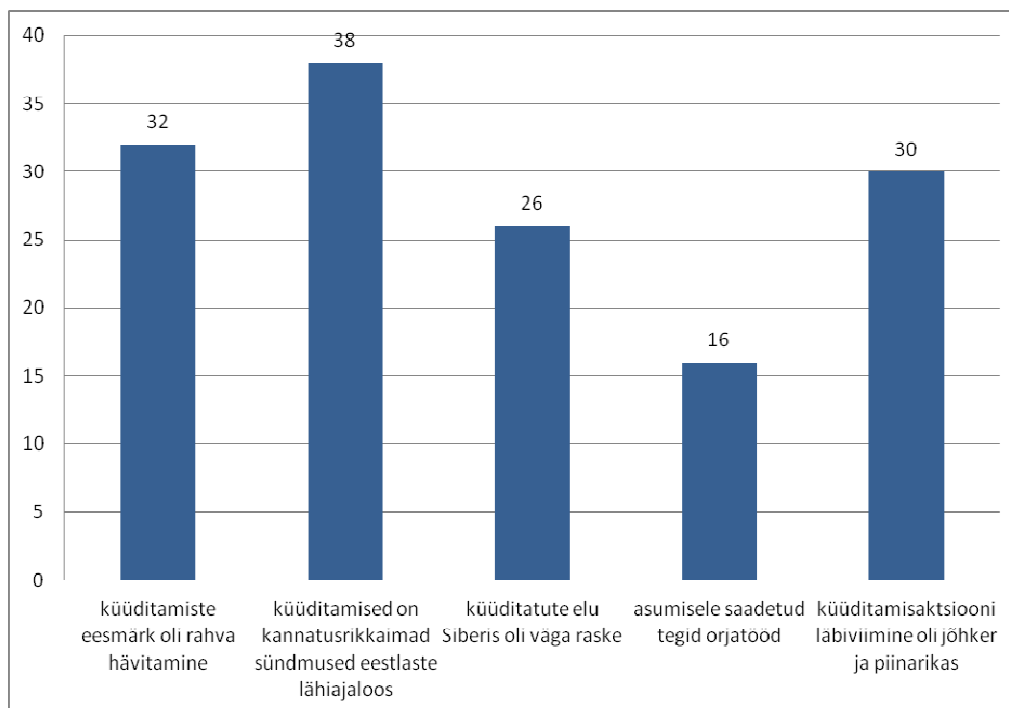
Järgnevat alapeatükki toon välja eri kategooriates antud hinnangute statistika ja lisan tsitaatidena näiteid artiklitest. Tsitaatide põhjal saan anda ülevaate, millises kontekstis ja kui

emotsionaalselt konkreetseid hinnanguid antakse.

4.3.1. Kannatused

Kannatuste kategooria moodustasid seitse väidet, mis andsid hinnangu küüditamiste eesmärgile, küüditamiste läbiviimisele ja küüditatute elule Siberis. Viis väidet andsid toimunule negatiivse hinnangu, kaks olid pigem neutraalse, ükskõikse hoiakuga. Negatiivsetele väidetele vastukaalu andnud hinnanguid „eestlaste kannatusi dramatiseeritakse üle“ ja „Siberi elul polnud häda midagi, elu nagu igal pool mujal“ ei esinenud aastatel 1992-2011 kordagi. Küüditamistest tekkinud kannatustele negatiivse hinnangu andmine oli aga pidev kogu uuritud kahe kümnendi jooksul, mis näitab, et eestlaste traagilisest minevikust rääkimine on kogu taasiseseisvuse aja olnud läbiv. Kõige rohkem esines negatiivse hoiakuga väiteid aastatel 1995-1999 ja 2001, pärast seda on selliste hinnangute andmine jäänud harvemaks. Ühtegi hinnangut ei esinenud aastatel 2000 ja 2010, kuid nendele järgnenud juubeliaastal tõusis näitaja tunduvalt.

Joonis 17. kannatuste kategooria hinnangute esinemissagedused

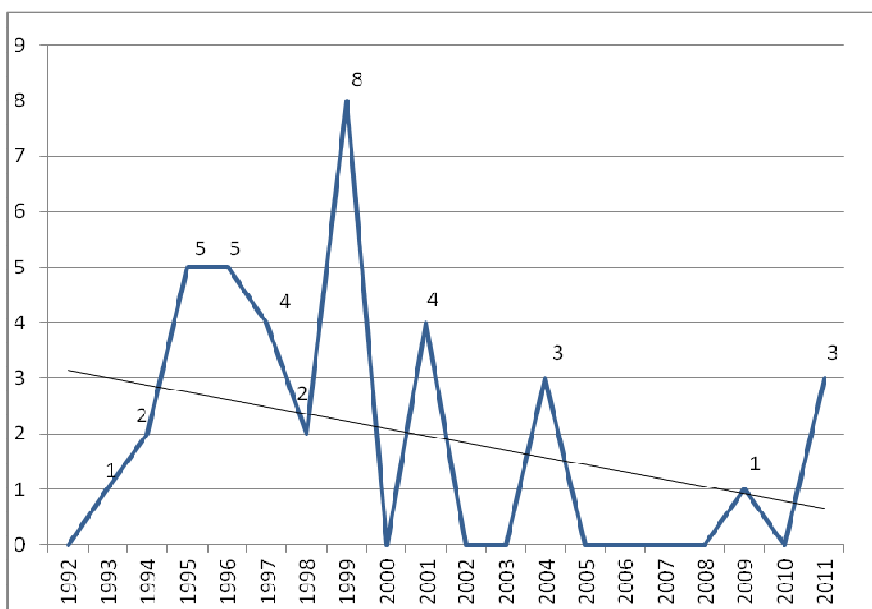

Joonisel 17 on näha küüditamistest põhjustatud kannatuste kohta antud negatiivsete hinnangute

koguarv. Kõige enam, 41 korral esines hinnang, et küüditamised on eestlaste lähiajaloo kannatusrikkaimad sündmused. 32 juhul peeti küüditamiste eesmärgiks rahva hävitamist, 30 korda kirjeldati küüditamisaktsiooni jõhkra ja piinarikkana, 26 korda mainiti küüditatute rasket elu Siberis ning 15 korral võrreldi küüditatute töötingimisi orjade omadega. Kirjeldan lähemalt kahe enim mainitud hinnangu kajastustrende.

Kui vaadata hinnangu „küüditamised on kannatusrikkaimad sündmused eestlaste lähiajaloo“ kajastamist läbi kahe kümnendi, võib täheldada hinnangu esinemise lineaarset langustrendi (vt joonis 18). Esimene suur kajastuslaine oli 1990ndate keskpaigas ja lõpus, kus seda esines kuni kaheksa korda. Pärast 1999. aasta järsku tõusu on seda seisukohta aina vähem kajastatud. 2011. aastal on siiski näha väikest tõusutrendi, kus kajastus tõusis 2004. aasta tasemele. 1999. aasta suurt hüpet võib seostada märtsiküüditamise 50. aastapäevaga. Ka sellele järgnevad tõusud on ilmselt seoses märtsiküüditamise 55. ja 60. aastapäevaga (2004 ja 2009) ning juuniküüditamise 60. ja 70. aastapäevaga (2009 ja 2011).

Joonis 18. Hinnangu „küüditamised on kannatusrikkaimad sündmused eestlaste lähiajaloo“ esinemissagedus aastate lõikes

Hinnangu emotsionaalse tooni ja kirjeldava stiili vähenemise ilmestamiseks toon järgnevalt näiteid artiklitest, mis uuritava perioodi konkreetseid aastaid kõige paremini iseloomustavad.

Artiklites antud hinnangud küüditamiste traagikale on tegelikult läbi kahe kümnendi olnud tugeva emotsionaalse laenguga. Kuna küüditamisi peetakse üldise arvamusega eesti ühiskonda kõige enam raputanud sündmusteks, ei saa hinnangute andmine juba eelduslikult neutraalseks jääda. Järgnevate näidete puhul võib täheldada seda, et hinnangud aastatel 1995-2001 on edastatud väga ilukirjanduslikus ja sündmuse traagikat kohati ülepaistavas kõnestiilis.

1995- *Igal maal ja rahval on ajaloos aastaid ja päevi, mis jäävad tema mällu süngemast süngematena. Eesti rahval on selliseid päevi kahjuks palju. Üheks selliseks on ka 25. märts 1949. Sel päeval täitus Eesti pisaratest ja laste nutust, tundus, et vägivallale ja ülekohtule ei tule enam kunagi lõppu. /.../ Eestimaa täitus taas pisaratest ja nutust. Halastus näis maailmast lõplikult kadunud olevat.* (1)

1997- *1940. aastatel langesid Eestile osaks sajandi suurimad inimkaotused. Nende aastate traagika on jätnud kogu rahva hinge, sotsiaalsesse mällu pitseri, mis kandub edasi põlvest põlve.* (2)

1999- *Pidev hirm, mure ja teadmatus homse ees on jätnud eesti rahva hinge sügava pitseri.* (3)

2001- *Pime viha ja kadedus, oma rahvuskaaslaste peale koputamine ja sotsialismi mürgitatud meel põhjustasid kirjeldamatuid kannatusi kogu rahvale.* (4)

2004. ja 2011. aasta näidete puhul võib täheldada pigem fakti ülestähendust, et sündmused olid tõepoolest eestlaste lähiajaloo julmemaad.

2004- *55 aastat tagasi leidis aset meie ajaloo üks traagilisemaid sündmusi – suurküüditamine.* (5)

2011- *Juuniküüditamine 1941. aastal ning märtsiküüditamine 1949. aastal olid kaks kõige julmemat kuritööd eesti rahva vastu 20. sajandil.* (6)

Hinnangu alla kodeerusid ka väited, mis puudutasid küüditatute naasmist kodumaale ning nende vastuvõttu. Ka sellesisuliste näidete puhul võib täheldada sarnaselt küüditamiste traagika hinnangutele üliemotsionaalsetelt kirjeldustelt (aastad 1993 ja 1997) üleminekut neutraalsemale stiilile (aastad 2009 ja 2011).

1993- Suurele hulgatele naasnuist keelati elamine kodukandis, Tallinnas ka piiriäärseil keelualadel. Seega polnud neil mingit lootust saada tagasi oma kodu ja seda, mis sinna sisse jäi. /.../ Näinud, kui lihtne oli Nõukogude riigis seadust rikkuda ja missuguseid kannatusi see löögi alla sattunule kaasa tõi, oli naasnu nõus loobuma igasugustest taotlustest ja pigistas silma kinni muu teda tabanud ülekohtu suhtes võimaluse eest elada oma ülejäänud elu kodumaal. Öeldakse, keda uss on hammustanud, see kardab ka kõiejuppi. (7)

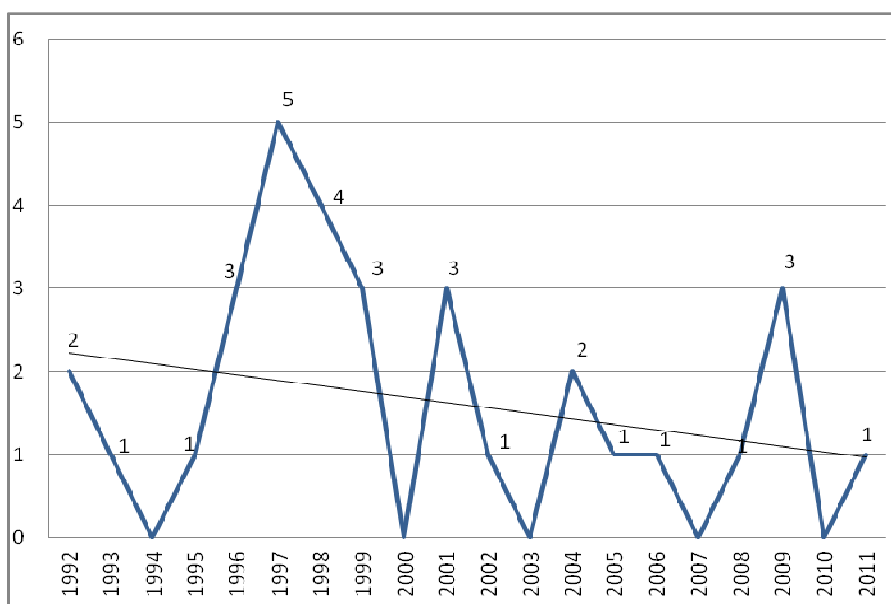
1997- Eestlaste kannatusi ei ole võimalik heastada ega kompenseerida pelgalt maade tagasi andmisega või EVP-kroonidega. Kurjuse impeeriumi löödud haavad on visad armistuma ja osa neist ei kasva kunagi kinni. (8)

2009- Küüditatuil oli enamasti oma talu, päritud esivanematelt, hingehinna eest välja ostetud või maareformi tulemusel kätte saadud. Siberist naastes polnud sedagi. (9)

2011- Eestisse naasmine ei tähendanud, et elu võis edasi minna. Mitmele poole ma ei kõlvanud. (10)

Hinnang, et küüditamiste eesmärk oli rahva hävitamine, kannab kõige negatiivsemat kuvandit võimalikest. Joonisel 19 on selle hinnangu puhul samuti nähtav üldine langustrend kahe kümnendi jooksul.

Joonis 19. Hinnangu „küüditamiste eesmärk oli rahva hävitamine“ esinemissagedus aastate lõikes

Jooniselt on näha, et hinnang ei käinud ajakirjandusest läbi vaid viiel aastal, mistõttu võib öelda, et kõige negatiivsema laenguga hinnang toimunule on läbiv olnud kogu kahe kümnendi jooksul. Seda enam, et maksimaalselt viie esinemiskorruga võrreldes ei ole langus pärast 1997. aasta hüpet olnud väga drastiline. Ka selle hinnangu puhul võib täheldada langusi enne ja pärast juubeliaastaid, kui teema ilmselt teravamalt esile kerkis. Samuti on märkimisväärne, et 32 korral kokku esinenud hinnangut sõnastati 22 juhul genotsiidiks, mis tähendab rahvusliku, etnilise, rassilise või usulise grupi osalist või täielikku hävitamist.

Järgnevate tekstiväljavõtete puhul on näha, kuidas genotsiidiks nimetamise puhul on hinnangud kuni 2001. aastani olnud jällegi üliemotsionaalse laenguga.

1992- 14. juunil 1941 aga alustasid bolševikud, kurjuse riigi sulased – tšekistid ja nende käsilased eesti inimeste kallal poliitilist massimõrva /.../ See oli rahvastiku ja rahvuse hävitamine ja väljapõletamine- genotsiid, etnotsiid ja holokaust, väärastunud mõtte- ja elulaadiga Homo sovieticus. (11)

1997- 14. juuni tähistab riigi- ja kirikukalendris füüsilist ja vaimset sovietslikku rahvamõrva, eesti rahvustunnetuse järgi toime pandud etnilist puhastust. See tähistab ka tohutut repressioonitraumat ja eesti holokausti alust. Tähistame seda mitte ainult sellepärast, et bolševikud valisid hävitamiseks väikese rahva valituima osa. (12)

2001- ühemiljonilise rahva jaoks tähendas riigi poliitilise juhtkonna, ohvitserkonna, omavalitsustegelaste ja haritlaskonna mahalaskmine, perekondade küüditamine ja nende omandi konfiskeerimine okupatsioonivõimude poolt kuritegelikku meetodit rahva kui terviku hävitamiseks. /.../ Need organisatsioonid on kuritegelikud ja nende poolt läbi viidud genotsiid, inimsusevastased ja sõjakuriteod on aegumatud. (13)

Alates 2002. aastast on kirjastiil muutunud pigem pateetiliseks ja faktipõhiseks. Samuti võib 2011. aasta väljavõtte puhul näha diskursuse muutust ajaloo ülekohtu ja valu väljaelamiselt hukkunute mälestamisele.

2002- *Faktoloogia on ulatuslik ja kinnitab selgelt, et Nõukogude Liidu kommunustlik režiim pani okupeeritud Eestis toime inimsusevastaseid ja sõjakuritegusid ning genotsiidi eesti rahva vastu.* (14)

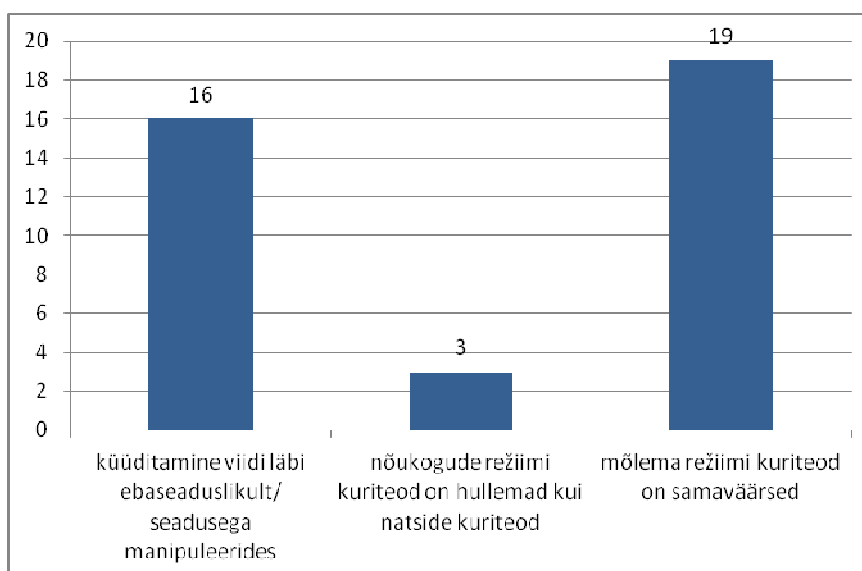
2009- *See oli grupitunnuse põhjal sooritatud genotsiidiakt ülejäänud rahva hirmutamiseks. /.../ See genotsiid initsieeriti ja planeeriti Eesti vallutanud riigi pealinnas – Moskvas.* (15)

2011- *Sealjuures ei ole peamine rõhk mitte nende esivanemate süüdistamisel, kes viisid läbi genotsiidi, hävitasid usku ja moraali, vaid režiimi ohvrite mälestamisel ja selle mälestuse põlistamisel.* (16)

4.3.2. NSVL kuriteod

Nõukogude Liidu kuritegudele antud hinnangute puhul esines kõige enam, 19 juhul arvamused, et punarežiimi teod on natsikuritegudega samaväärsed (vt joonis 20). Aastatel 1992-2011 käis kolm korda läbi hinnang, et nõukogude režiimi kuriteod on natside omadest hullemad ning 16 juhul arvati, et küüditamiste läbiviimine ei olnud seadustega kooskõlas. Hinnangut, et natside kuriteod oleksid punarežiimi omadest hullemad, ei esinenud 20 aasta jooksul kordagi.

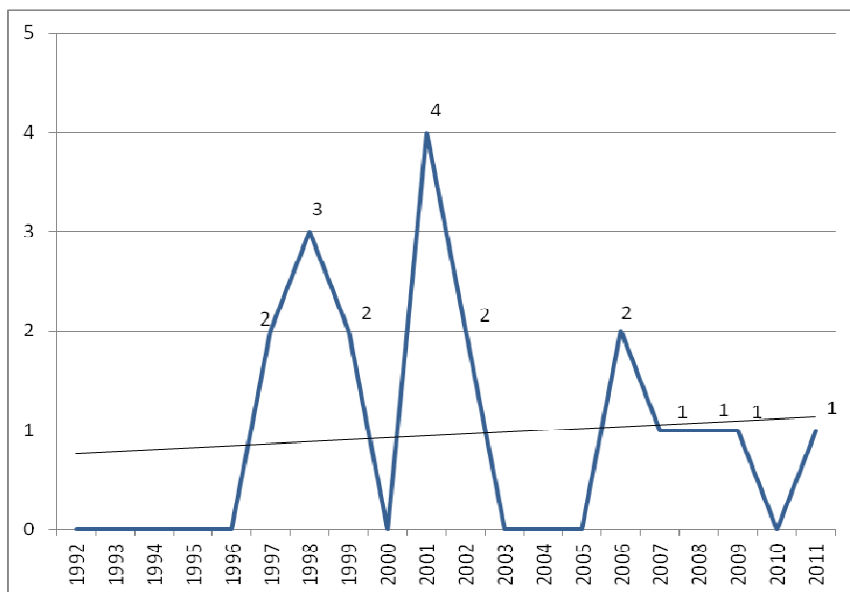
Joonis 20. NSVL kuritegude hinnangukategooriate esinemissagedused

Jooniselt 21 võib näha, et punase ja pruuni terrorirežiimi kuritegude samastamine ilmus

ajakirjanduse agendasse alles 1997. aastal, mil seda mainiti kaks korda. Hinnangut esines kõige rohkem 2001. aastal, mil päevakorral oligi kommunismi kuritegude hukkamõistmine. Üldtrendina võib täheldada selle hinnangu esinemise väikest kasvu kahe kümnendi jooksul.

Joonis 21. Hinnangu „mõlema režiimi kuriteod on samaväärsed“ esinemissagedus aastate lõikes

Selle hinnangu puhul võib artiklite tekstiväljavõtetes täheldada diskursuse muutust 2001. aastast teema politiseerimisele. Kui 1997. ja 1998. aasta näidete puhul tõdetakse ajaloolisele taustale tuginedes, et kommunistlik režiim on natsistlikuga samaväärne, siis alates 1999. aastast kerkib juba esile arvamus, et hukkamõist peaks kõlama ka ametlikul tasandil ja see hukkamõist peaks olema ühene kogu maailmas.

1997- *14. juuni 1941 ja sellele järgnenud küüditamislained pärast Teist maailmasõda tõestasid eestlastele ja meie Balti sõsaratele, et totalitaarsed režiimid, kandku nad mistahes mundrit, suudavad võimul püsida üksnes terrori najal ning rahvaste- ja rassidevahelise vihavaenu õhutamisel. (17)*

1998- *Kui juudid ei karda rääkida oma raskest saatusest, mis põhjust on siis meil häbeneda maailmale teatada, et kahe suurriigi – Venemaa ja Saksamaa või vastupidi – ambitsioonide, relvade ja mobilisatsioonide vahele jäämine asetaskogu eesti rahva 1940. aastatel lootusetusse sundseisu.*

mis viis ühed rindesurma, teised Siberisse ja kolmandad purupaljastena kuhugi üle mere läände, kui nad sinna üleüldse jõudsid. (18)

1999- Aga ma küsiks sin hoopis, miks ei ole maailm andnud sovjetlikule punarežiimile samasugust hinnangut nagu anti fašismile? Nagu NSV Liidus polekski alates 1917. aastast toimunud plaanipärane genotsiid oma rahva vastu ja hukkunud oluliselt rohkem miljoneid inimesi, kui neid tappis hitlerlik Saksamaa. Ei tahaks fašismi õigustada, aga hinnang peaks olema adekvaatne. (19)

2001. aastal tõusiski põhiliseks kommunistliku režiimi kuritegelikuks tunnistamise temaatika, mida vastava aasta näide ka tunnistab.

2001- Mõni aeg tagasi soovisid endised rindemehed, et Riigikogu võtaks vastu selge otsuse: kõik II maailmasõjas võidelnud eestlased olid erinevate režiimide ohvrid ja neile ei saa süüüks panna ei Saksa ega Punaarmee mundri kandmist. (20)

2002. aasta juunis võttis Riigikogu vastavasisuline otsuse vastu ning 2007. aasta näite puhul on probleemi teravik taaskord suunatud Eestist väljapoole.

2002- Eelnõus on mööndusega kirjas, et Saksamaa natsionaalsotsialistliku režiimi kuriteod on mõistetud hukka kõrgel rahvusvahelisel tasandil, kuid siiani on andmata hinnang Nõukogude Liidu kommunistliku režiimi samaväärsetele tegudele. (21)

2007- Millal tuleb see aeg, kui kommunismikuriteod mõistetakse samamoodi hukka kui natsisimi omad? Kas läheb veel kuuskümmend aastat? (22)

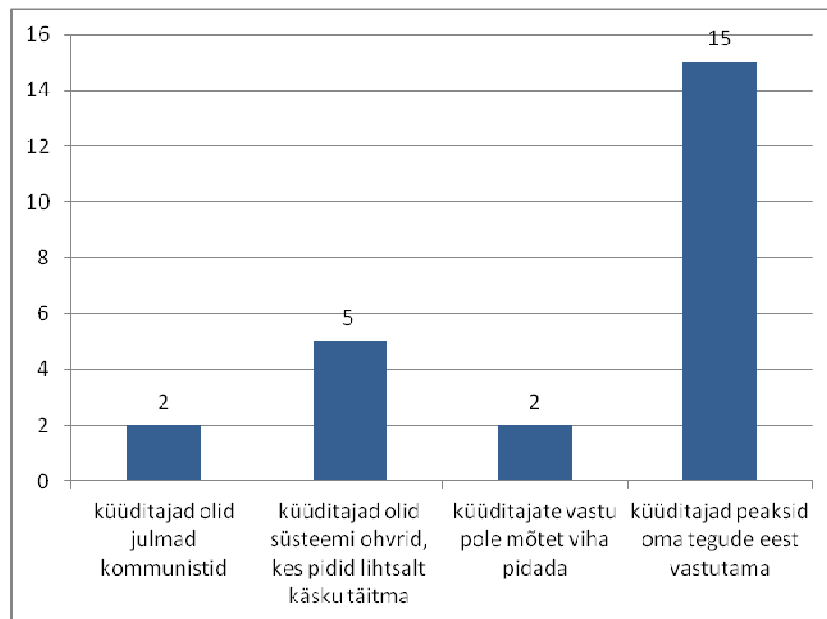
2009. aastal mõisteti Europarlamendis kommunismi kuriteod hukka ning 2011. aasta näide ilmestab politiseerunud teema lõpplahendust, et mõlema režiimi kuriteod on lõpuks ametlikult hukka mõistetud.

2011- Eesti riik on mõistnud hukka kõigi inimvaenulike, nii natsistlike kui ka stalinistlike, režiimide kuritööd, sest iga inimese väärikus ja elu on hindamatu, ei ole vahet, mis parteist koonduslaagri komandant on. (23)

4.3.3. Kööditajad

Kööditajate tegudele antud hinnangutest esines kõige enam, 15 korda arvamus, et nad peaksid oma tegude eest vastutama (vt joonis 22).

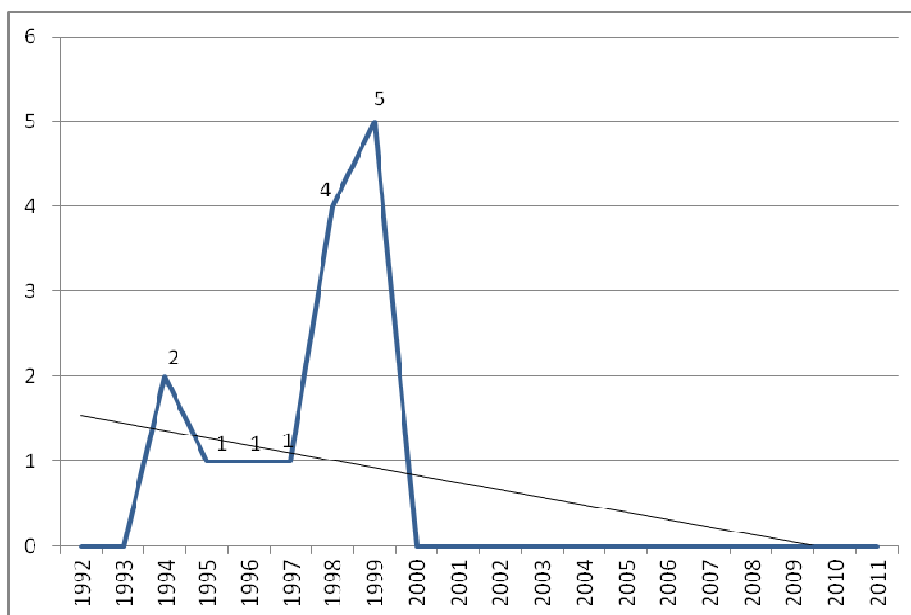
Joonis 22. Kööditajate hinnangukategooriate esinemissagedused

Aastatel 1992-2011 kõlas viiel juhul arvamus, et kööditajad olid süsteemi ohvrid. Võrdselt kahel korral arvati, et kööditajad olid julmad kommunistid ning kööditajate vastu pole mõtet viha pidada.

Joonisel 23 on näha, et arvamus kööditajate tegude eest vastutamiseset kerkis meediasse 1994. aastal, märtsikööditamise 45. aastapäeval ning püsis meedia agendas kuni 50. aastapäevani 1999. aastal. Pärast seda pole hinnang enam kordagi lehtedest läbi käinud.

Joonis 23. Hinnangu „küüditajad peaksid oma tegude eest vastutama“ esinemissagedus aastate lõikes

Artiklite tsitaatide puhul võib täheldada, et hinnang küüditajad nende tegude eest vastutusele võtta on enamasti seotud kohtuga. 1994. ja 1997. aasta näited ilmestavad pigem küüditajate südametunnistusele koputamist.

1994- *Veel on elus ka mingi osa täideviijaid. Ka nemad on vahetud tunnistajad, kes nüüd, kui asjade tõeline olemus on hakanud üha selgemaks saama, tahavad ehk kõige palavamalt mälust vabaneda.* (24)

1997- *Võiks 14. juuni eel hoopis üles kutsuda kahetsusele ja meeleparandusele neid, kes Eesti riigi ja rahva vastu on toime pannud aegumatuid kuritegusid, veretöid ja massimõrvu.* (25)

Järgnevate tekstiväljavõtete puhul võib aga näha tugevat õiglusemõistmise tahet läbi kohtuprotsesside.

1995- *Enamik küüditamises osalejatest jäi aga karistusetu. Otse vastupidi – neile jagati medaleid ja autasusid selle eduka teostamise eest. /.../ Rahva mälus on küüditajate nimed ja teod aga alles. Ning aeg on hakata neid meelde tuletama. Rääkigu pealegi mitmed tänased avaliku elu tegelased uuest*

nõiajahist ja terve põlvkonna kommunistide kollektiivselt Stalini kuritegude eest vastutavaks tegemisest, kuid olnud pole võimalik olematuks teha. /.../ Vastavalt Eesti Vabariigi Riigikogus vastu võetud seadusele inimsusevastaste kuritegude aegumatusest, kuuluvad vastutusele võtmisele nii nende teostamiseks käsu andjad kui kuritegude teostajad. /.../ Loodaksin, et esimesed kohtuprotsessid algavad juba sel aastal. Seda pole vaja mitte selleks, et praeguseks ilmselt juba üsna vanu kommunistlikke tegelasi vangitorni saata, vaid eeskätt tõe ja õigluse mõiste taasleidmiseks Eestis riigis. /.../ Selleks pole aga mingit lootust, kui me ise toimunud vägivalda ja hävitust tõsiselt ei võta. Selle märgiks oleks see, et Eestis – nii nagu igas teises Euroopa riigis Teise maailmasõja järel – süüdi olevad inimesed kohtupingi ette astuksid. (26)

1996- Selle eest lasub aegumatu karistus kõigil süüdlastel, keda ajalugu iganes rahvaste kohtu ette toob. (27)

1998- Leian, et vastutusele tuleb võtta mitte ainult küüditajad, vaid ka nende kolleegid, kes tegutsesid okupeeritud Eestis hilisematel aegadel. Kui on võimalik konkreetseid süüdlasi päevavalgele tuua, siis pole õige asjal liiva vajuda ning kõike lihtsalt unustada. /.../ Ma eelistan kõiki süüdimõistmisi näha kohtu kaudu. (28)

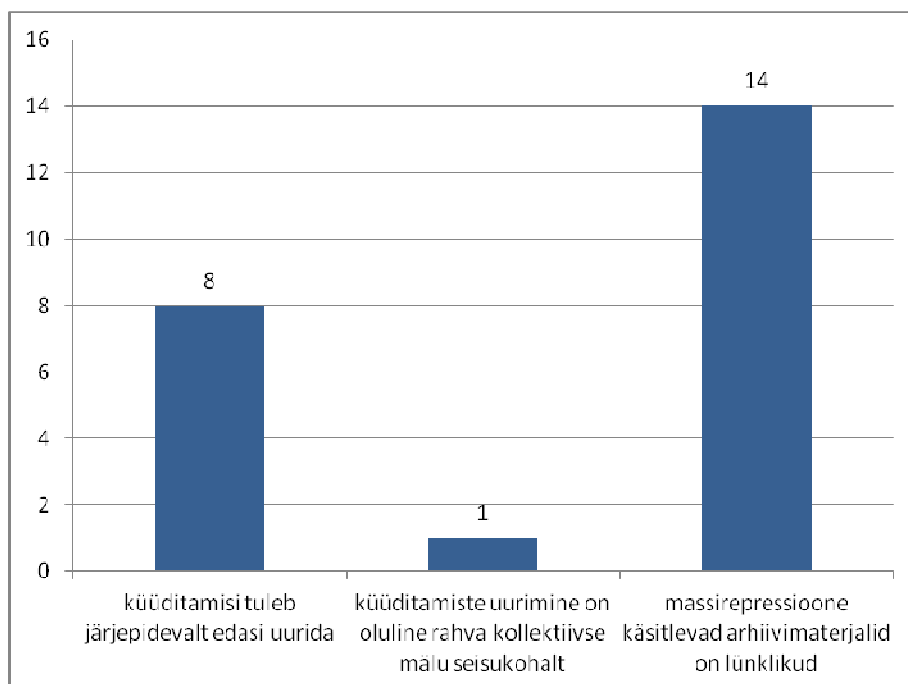
1999- Minu küüditajad elavad karistamatuse tundes. Nad tuleb süüdi mõista, kas ka istuma panna, see on iseküsimus. (29)

Kuna 1994., 1995. ja 1998. aasta näidete puhul läbivaks liiniks ka küüditajate tegude mäletamise olulisus, on seda kõnekam tõsiasi, et pärast 1999. aastat ei ole küüditajatest tähtpäevaajakirjanduse kontekstis rohkem kõneldud.

4.3.4. Küüditamiste uurimine

Küüditamiste uurimise puhul esines 14 juhul hinnang, et teemat käsitlevad arhiivimaterjalid on lünklikud ning kaheksal juhul leiti, et küüditamisi tuleb järjepidevalt edasi uurida (vt joonis 24). Kollektiivse mälu püsimise olulisust seostati küüditamisega ühel juhul ning mitte ükski kord ei arvatud, et küüditamiste tagamaid ei ole võimalik täielikult välja selgitada.

Joonis 24. Küüditamise uurimise hinnangukategooriate esinemissagedused

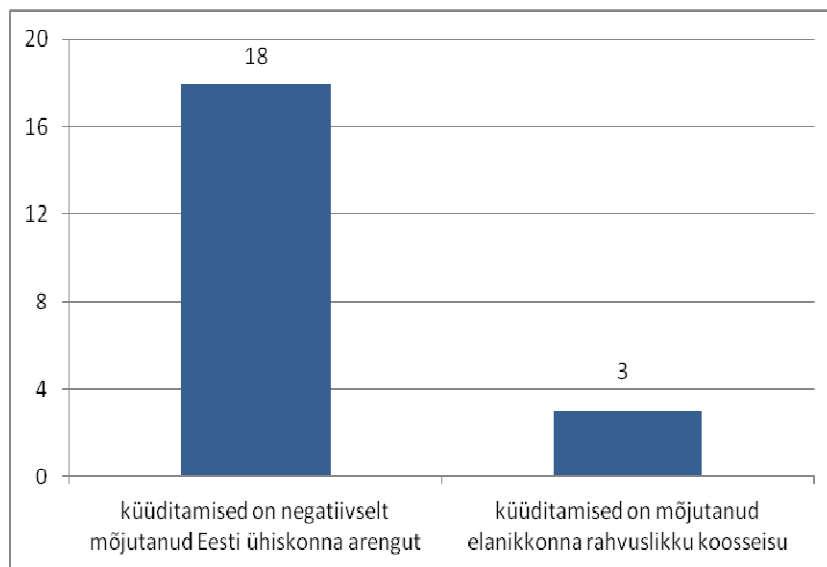
Huvitav on ka uurimustulemus, et hinnangud küüditamiste edasiuurimise ja lünklike materjalide kohta käisid lehtedest läbi peamiselt aastatel 1992-2001 ning pärast viieaastast vaikust ilmusid 2007. aastal taas agendasse.

4.3.5. Küüditamiste mõju

Aastatel 1992-2011 oli küüditamiste mõju hindamisel siiski läbivaks arvamuseks, et need on Eesti ühiskonna arengut negatiivselt mõjutanud (vt joonis 25). See hinnang käis meediast läbi 18 korral. Kolmel korral käis ajakirjandusest läbi hinnang, et küüditamistel on olnud mõju elanikkonna rahvuslikule koosseisule ning arvamust, et küüditamised ei ole kuidagi Eesti ühiskonna arengut

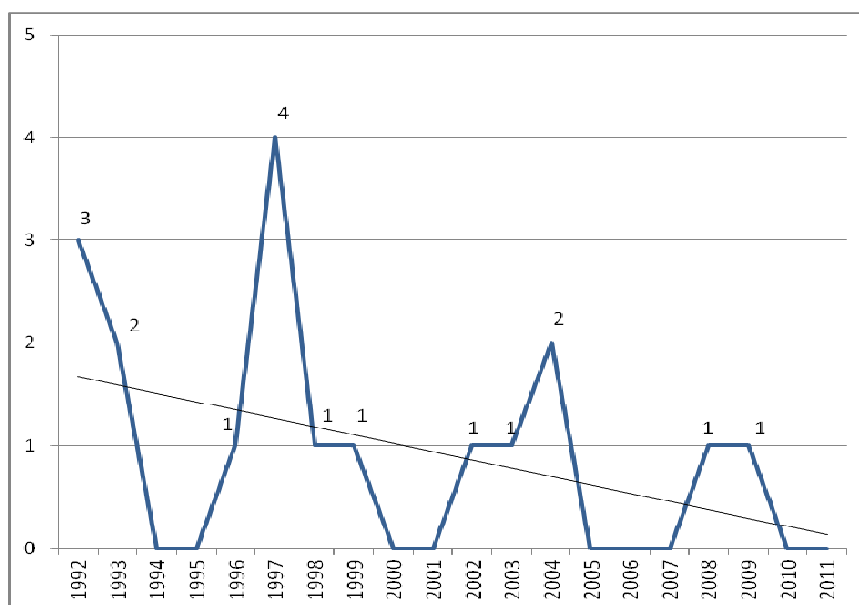
mõjutanud, ei esinenud kordagi.

Joonis 25. Küüditamise mõju hinnangukategooriate esinemissagedused

Joonisel 26 on näha, et see negatiivne hinnang on üksikute eranditega 20 aasta jooksul pidevalt meediast läbi käinud, kuid aastate lõikes võib täheldada lineaarset langustrendi. Samuti võib täheldada, et see hinnang kõlas just seoses märtsiküüditamise juubeliaastatel.

Joonis 26. Hinnangu „küüditamised on negatiivselt mõjutanud Eesti ühiskonna arengut“ esinemissagedus aastate lõikes

Küüditamiste negatiivne mõju Eesti ühiskonnale tuli 1990ndate aastate alguse artiklites esile pigem inimvara hävitamisena. Eriti kõnekad on 1992. ja 1993. aasta näidete puhul enesetappude arvu suurenemise äramärkimine.

1992 - *Rohkem kui üks põlvkond kestnud sovjettide võimu põhjustas selle, et paljudest kujunes sisemiste veendumusteta ja tõekspidamisteta, sageli ennast poolsurnuks jooja, usundita ja usuta topeltmõtteleja. Sagenes enesehävituslik käitumine. Enesetapmiskatsete sagedus oli eestlaste hulgas Euroopa suurimaid.* (30)

1993- *küüditamiste ja massiliste arreteerimistega suudeti pikaks ajaks halvata rahva elujõud, külvata lootusetuse ja minnalaskimise meeleolusid. Sellega kaasnes ränk demograafiline tagasilöökk- sündimuse vähenemine, maalt pagemine, enesetappude sagenemine eriti pärast 1949.aasta märtsiküüditamist ja sellega lahutamatu seotud sundkollektiviseerimist.* (31)

Alates 1997. aastast võib aga täheldada küüditamise negatiivse mõju sidumist kolhooside loomise ja põllumajanduse allakäiguga.

1997- *Need ilma peremeesteta loodud kolhoosid põhjustasid Eesti põllumajanduse kokkuvarisemise paari aastaga. /.../ Okupandid suutsid meie traditsioonilise maaelu täiesti segi pöörata.* (32)

1998- *Märtsiküüditamisest kui nõukogude võimu suurimast genotsiidikuriteost pärast Teist maailmasõda möödub tänavu juba 49 aastat, kuid tollal hävitatud eesti talukultuuri pole siiani suudetud õieti jalule aidata.* (33)

1999- *Küüditamise abil purustati normaalne majandussüsteem ning Balti riikide majandus korraldati ümber ebaefektiivseks koloniaalmajanduseks. /.../ Arreteerimised ja küüditamised mõjutasid rängalt demograafilist situatsiooni. /.../ Need väljendusid sündimuse langemises, maalt pagemises, enesetappude sagenemises.* (34)

2002- *Selle tagajärjel on muutunud nii tööharjumused kui ka suhtumine maasse ja põllumajandusse, mis toona hoobi said.* (35)

2003- Õnnestus hävitada talukultuur, iseolemise püüe ja soov vabadusele. (36)

2008- Selle tragöödia varemed on nähtaval mitte ainult tuhandetes ruineeritud eludes, eesti maaelu selgroomurrus, vaid ka näiteks juba taastatud Eesti Vabariigi sundüürnike saatuses. (37)

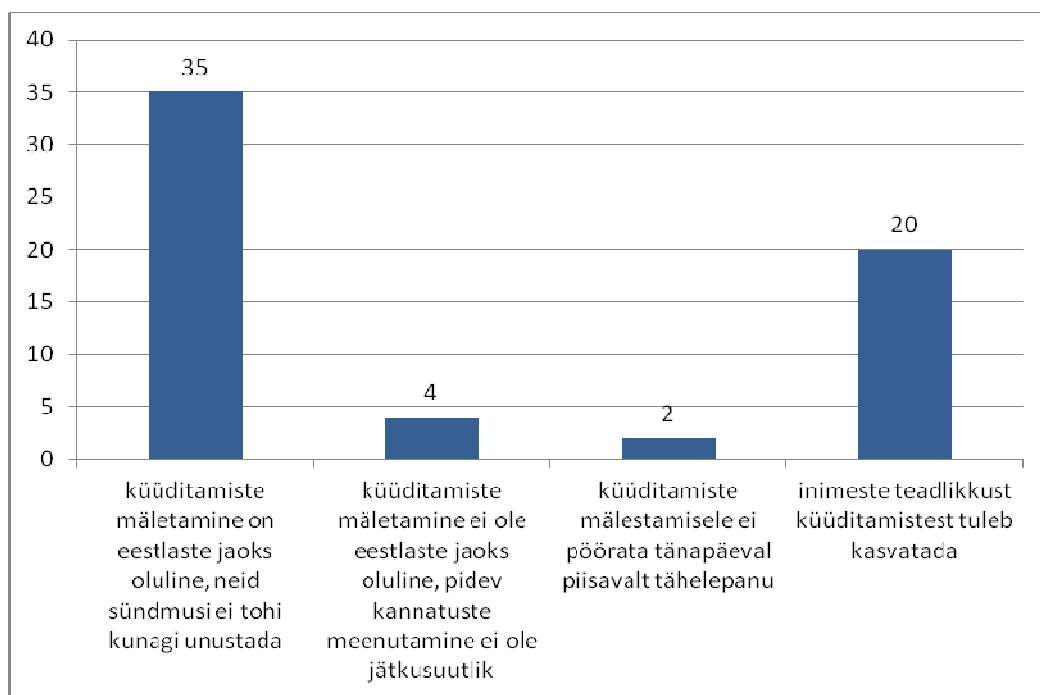
2009. ja 1992. aasta väljavõtetes mainitakse ka inimeste alkoholismi küüsi langemist.

2009- küüditamine tegi ühiskonna haigeks /.../ Maaelu hävitamine, mis kolhooside loomisega kaasnes /.../ Eesti maapiirkondades ei ole alkoholism kunagi varem nii tohutuid mõõtmeid omandanud. (38)

4.3.6. Mäletamine/mälestamine

Küüditamiste mälestuspraktikaga seoses võib täheldada, et meedias kõlanud arvamused kinnitavad enamasti, et küüditamiste mäletamine on eesti rahva jaoks olulisel kohal (vt joonis 27).

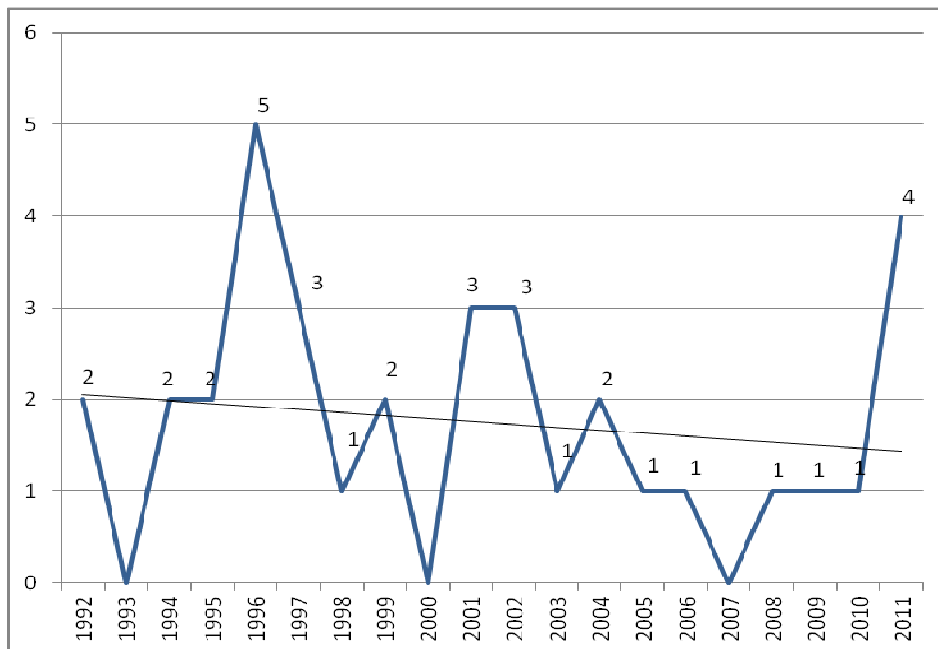
Joonis 27. Mäletamise/ mälestamise hinnangukategooriate esinemissagedused

Aastate võrdlusest ilmneb, et seda hinnangut ei esinenud vaid kolmel aastal- 1993, 2000 ja 2007,

mis ei olnud ükski ka juubeliaastatest (vt joonis 28). Hinnangu esinemise aastate trendis võib täheldada küll langust, kuid see on üsna minimaalne, langedes 20 aasta läbilõikes keskmiselt kahelt artiklilt 1,5 peale. Analüüsitud artiklitest leiti vaid neljal juhul, et küüditamiste mäletamine ei ole eestlaste jaoks oluline. 20 korda esines avamus, et inimeste teadlikkust küüditamistest tuleb tõsta ning kaks korda käis läbi hinnang, et küüditamiste mälestamisele ei pöörata tänapäeval piisavalt tähelepanu.

Joonis 28. Hinnangu „küüditamine on eestlaste jaoks oluline, neid sündmusi ei tohi kunagi unustada“ esinemissagedus

Uurides lähemalt küüditamiste mäletamise olulisust kinnitavaid väiteid, võib täheldada mitut erinevat teemaliini, millega seisukohta argumenteeritakse. Võib öelda, et kogu uuritava kahe kümnendi jooksul on pisteliselt, aga järjepidevalt läbi käinud argument, et peame küüditamisi mäletama, et aktsioonis hukkunud inimesed rahva mälust ei ununeks (1995., 1996., 2006., 2010., ja 2011. aasta) ning mälestuse elushoidmise võtmeks on nooremate põlvkondade kaasamine (1995., 1996., 2002., 2006. ja 2011. aasta). Teiste argumentatsioonidena võib veel esile tuua küüditamiste mäletamise olulisust selleks, et analoogset terrorit eesti rahvaga enam ei toimuks. Esimest korda käis selline väide läbi 1996. aastal ning oli kandev idee 2011. aasta artiklites. Küüditamiste mäletamise olulisust seoti kahel korral, 1996. ja 2002. aastal ka juudirahva traagikaga, seades nende

mälestuskultuuri eestlastele eeskujuks.

1995- Tänastele noortele võivad need tunduda kaugetena, seda nii ajalises kui probleemitiheduse mõttes. Kuid rahva olemuse mõistmiseks tuleb kümnete tuhandete inimeste kannatusi pidevalt mälusopid hoida. Igavesti. (39)

1996- Tema sõnul (Leo Õispuu) on leinapäev küll riiklik tähtpäev, ent selle tähistamine on viimastel aastatel jäänud üksikute inimrühmade hooleks. Võimuorganite toetus on vähene ning leinapäeval korraldatakse üritusi, mis riivavad leinajate tundeid. /.../ Õispuu sõnul peaks leinapäeva peamiseks sisuks olema kommunistliku terrorirežiimi ohvriks langenud inimeste mälestamine. „Me peame jõudma samasuguse ulatusliku programmini nagu juudi rahvas, kes kannatas rängalt natsistliku terrori läbi,“ märkis ta. /.../ Mälestus hukkunutest toitku täna meie ajaloomälu ja kindlat veendumust, et oleme üheskoos piisavalt tugevad ja targad, hoidmaks ära ajaloo kordumist. (40)

2002-

1) Massiküüditamisaastapäevade ja -ürituste korraldamine ja meelespidamine on vajalik, ehkki noorematel põlvkondadel ei pruugi rahvuslike leinapäevadega enam otsest seost olla. /.../ Päeva äramärgimisest loobumine tähendaks sisuliselt unustamist ja seda lubada ei tohiks. (41)

2) Nii nagu juudid pidevalt holokaustist räägivad, peame meie pidevalt rääkima oma rahva traagilisest ajaloost. (42)

2006- Kõik koos ja igäiks eraldi peame tegema nii, et mälestus kõikide repressioonide süüütutest ohvritest elaks ja oleks edasi antud põlvkonnalt põlvkonnale. Minevik ei saa ega tohi dikteerida tulevikku, ent mälestus möödunust saab selle pandiks, et enam iial ei tuleks tõestada selliste lihtsate ja arusaadavate asjade väärtust nagu inimelu ja inimväärikus. /.../ Me püüame teha kõik, et ka noor põlvkond teaks ja mäletaks hiljutise ajaloo traagilisi lehekülgi. (43)

2010- Me ei tohi neid inimesi ega nende kannatusi unustada, sest see on ainus viis, kuidas saame neile austust avaldada. (44)

2011-

- 1) Hoiame elavana mälestust süüitute inimeste kallal toime pandud inimsusevastasest kuriteost, et küüditamised ei korduks enam kunagi. (45)
- 2) Langenute mälestuse austamine võib ersatsi asemel ellu äratada tõelise massilise patriootliku liikumise. Eriti oluline on kaasata sellesse noorsugu. (46)
- 3) Jääb selline tunne, et ühiskonna meelest oleks parem kõik see unustada. Aga see oli ja seda tuleb mäletada! Kes ütleb, et kõik ei kordu? (47)
- 4) Me julgeme ajalugu ja kannatusi mäletada, selleks et mitte lasta kuritööl korduda. (48)

Näiteks 1994. aastal ilmunud artikli tekstiväljavõttes peetakse küüditamise mäletamist oluliseks, kuna paljud ohvrid elavad/elasid veel meie keskel. Edaspidi sellist argumenti enam ei esinenud, mida võib aja kulgedes ka loomulikuks pidada. 1992. ja 1998. aasta näidete puhul toetutakse küüditamiste mälestusele ka kui Eesti riigi püsimise tähisele.

1992- Ka 14. juuni ei pea olema ainult leinapäev. See peab olema elutahte, vabaduse eest edasimineku, ühtehoidmise päev. 14. juuni peab olema Eesti riigijärjekestvuse ja järjepidevuse tähis, raskustes püsijäämise päev. Siis ei ole miski lootusetu. Püsime veel! (49)

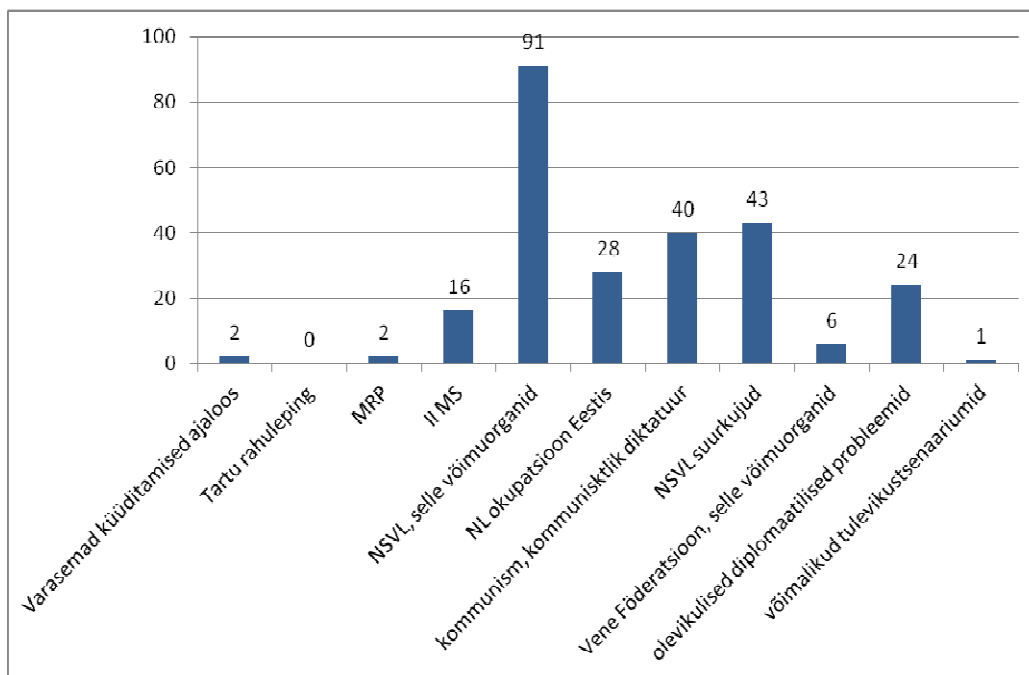
1994- Tagasivaadet ei saa esiteks vältida sel põhjusel, et mingi osa traagiliste sündmuste ohvreist elab tänapäevalgi meie keskel. Nad on eesti rahva vastu sooritatud kuritegude vahetud tunnistajad. (50)

1998- Nõukogude süsteemilt saadud pärandist vabanemine ja riikliku leinapäeva väärikas tähistamine on olulised tähised sellel teel tõelise omariikluse taastamiseks. (51)

4.4. Teema sidumine Venemaaga

Aastatel 1992-2011 ilmunud küüditamiste tähtpäevaajakirjanduslikes artiklites mainiti Venemaad kõige enam seoses nõukogude perioodiga. Enim mainiti Nõukogude Liitu ja selle võimuorganeid, 91 korral, NSVL suurkujusid 43 korral, kommunismi ja kommunistlikku diktatuuri 40 korral ning Nõukogudel Liidu okupatsiooni Eestis 28 korral (vt joonis 29).

Joonis 29. Venemaaga seotud mainimiste esinemissagedus

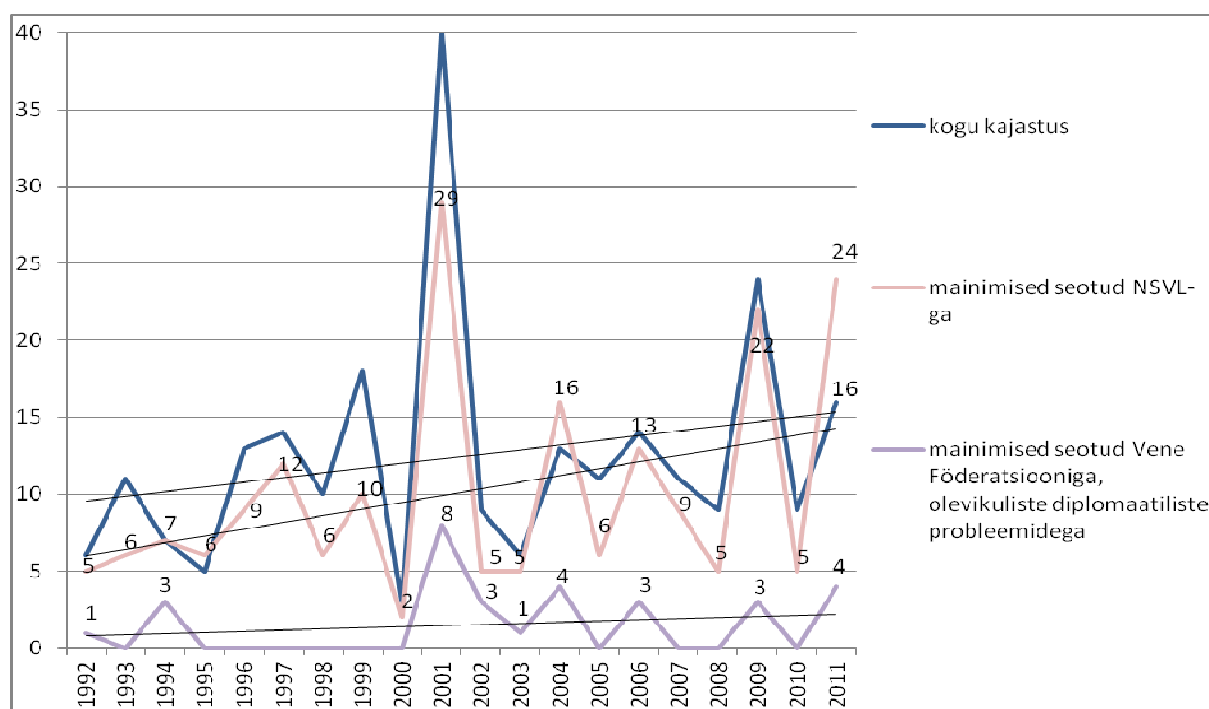

Varasemaid ajaloolisi sündmusi mainiti Venemaaga seoses kõige vähem. Teist maailmasõda mainiti 16 korda, MRP-d ja varasemaid küüditamisi ajaloos kaks korda. Tartu rahulepingut ei toodud küüditamistest rääkides kordagi sisse. Olevikku ja tulevikku kajastavas võtmes mainiti Vene Föderatsiooni ja selle võimuorganeid kuuel korral ning diplomaatilisi probleeme 24 korral. Võimalikke tulevikustsenaariume käidi välja vaid ühel korral, 1992. aastal seoses Ida-Virumaa elanikkonna suure väljarändega Venemaale.

Kui võrrelda mainimisi seoses kunagise Nõukogude Liiduga ja praeguse Vene Föderatsiooniga kogu kajastuse taustal, võib täheldada, et Nõukogude Liiduga seotud mainimised on 20 aasta jooksul olnud läbivad, ületades 1995., 2004. ja 2011. aastal suisa kogu kajastuse arvu (vt joonis 30). Samuti on tähelepanuväärne, et selle näitaja lineaarne kasvutrend on võrreldes kogu kajastuse

kasvuga olnud tugevam. Kuigi kogu kajastus on arvestatud ilmunud artiklite arvu järgi ning mainimisi võib ühes artiklis olla rohkem kui üks, näitab see trend siiski hästi ära, et küüditamiste sidumine Nõukogude Liidu ja selle võimuorganite, okupatsiooni, kommunistliku diktatuuri ja suurkujudega on küüditamiste tähtpäevaajakirjanduslikus diskursuses olnud läbivad. Vene Föderatsiooni ning olevikuliste diplomaatiliste probleemide mainime on püsivamaks trendiks saanud pigem viimasel aastakümnel, kus üle aasta on sellega seoses olnud kuni neli äramärkimist. Siiski on kahekümne aasta lineaarne kasvutrend olnud pigem tagasihoidlik.

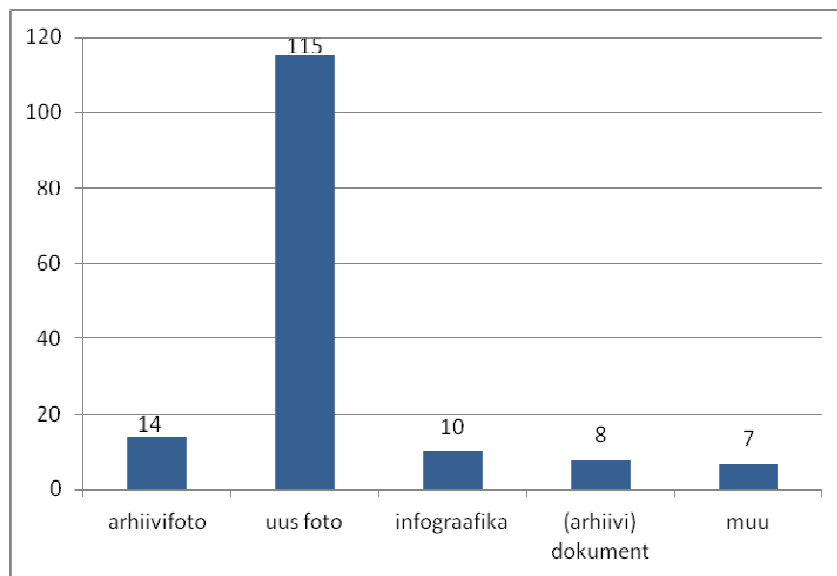
Joonis 30. Mainimised seoses NSVL'i ja Vene Föderatsiooniga võrreldes kogu kajastusega aastate lõikes

4.5. Visuaalse materjali kasutamine küüditamiste kajastamisel

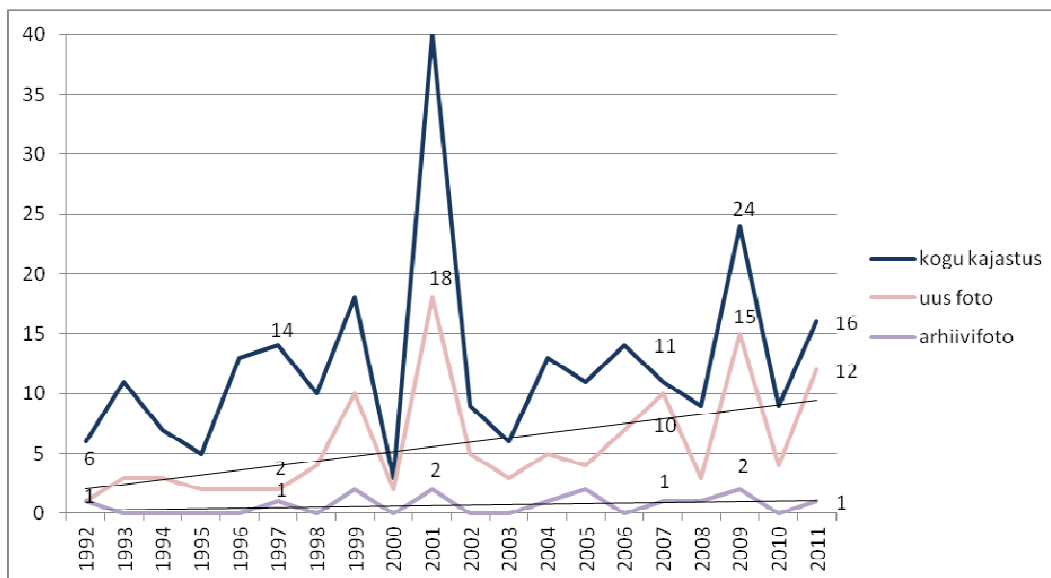
Visuaalse materjali kasutamisel võib täheldada uute fotode suurt ülekaalu. Aastatel 1992-2011 on küüditamiste tähtpäevaajakirjanduslike artiklite juures 115 uut fotot, millest enamik kujutavad mälestusüritustel toimunud (vt joonis 31). Arhiivifotosid avaldati vaid 14 korda, (arhiivi) dokumente 8 korda ning muud illustreerivat materjali 7 korda.

Joonis 31. Visuaalse materjali kasutamise sagedus

Võrreldes uute fotode ja arhiivifotode avaldamist läbi 20 aasta, võib täheldada arhiivifotode kasutamise trendi tunduvalt suuremat kasvu kui arhiivifotode puhul (vt joonis 32).

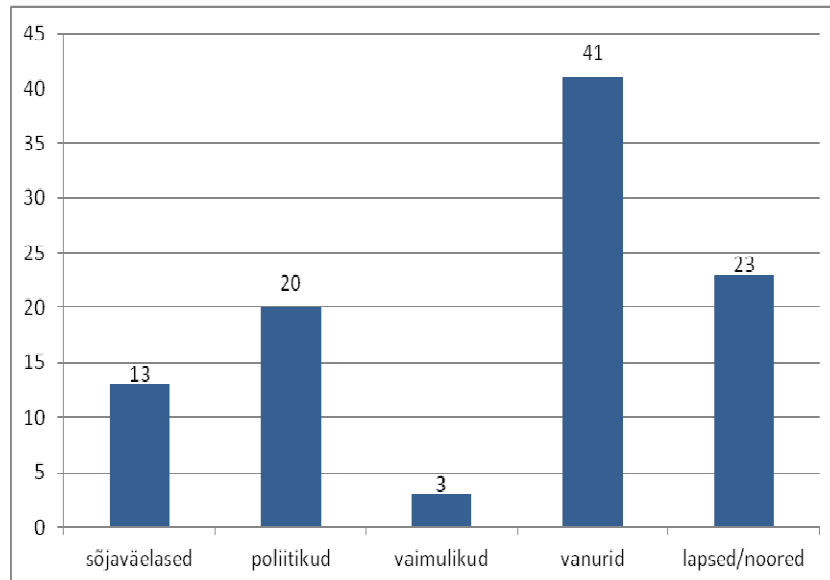
Joonis 32. Uue fotomaterjali ja arhiivifotode kasutamine võrreldes kogu kajastusega aastate lõikes

Visuaalse materjali analüüsist selgus, et mälestusürituste fotodel kujutatakse kõige enam vanu inimesi, kokku 41 fotol (vt joonis 33). Mälestusüritusel osalevaid noori kujutati 23 fotol, poliitikutid

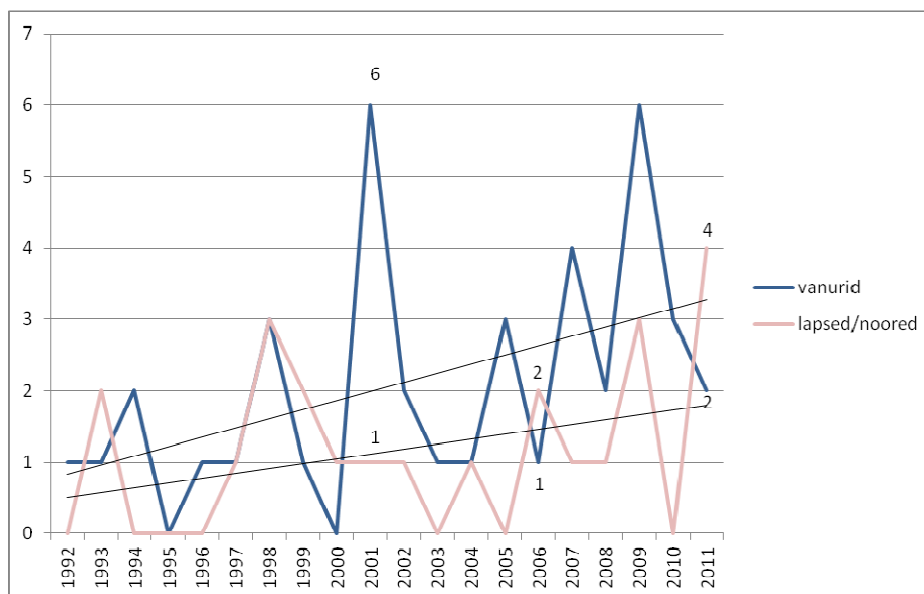
20 fotol, sõjaväelasi 13 fotol ja vaimulikke kolmel fotol.

Joonis 33. Fotodel kujutatud inimeste esinemissagedus

Vanade ja noorte inimeste esinemissageduse võrdlusel läbi 20 aasta võib täheldada vanade inimeste kujutamise suuremat kasvavat trendi kui noorte inimeste puhul (vt joonis 34). Siiski tuleb märkida, et 1993., 1999., 2006. ja 2011. aastal avaldatud mälestusürituste fotodel kujutati noori inimesi rohkem kui vanu. 2011. aasta suurt hüpet võib tõlgendada noorte poolt algatatud uue traditsiooniga küüditatutele küünlaid süüdata.

Joonis 34. Vanurite ja noorte inimeste fotodel kujutamise vahekord aastate lõikes

5. Järeldused ja diskussioon

Käesolev peatükk jaguneb kaheks suuremaks osaks. Esimeses osas esitan viie alapunktina järeldused lähtudes peamistest uurimisküsimustest ja seon need teoreetiliste lähtekohtadega. Teises, diskussiooni osas asetan järeldused laiemasse sotsiaalsesse ja kultuurilisse konteksti ja arutlen selle üle, milline on olnud tähtpäevaajakirjanduse roll küüditamiste kollektiivse mälu kujundamises. Peatüki kahes viimases alapeatükis annan soovitusi edasisteks uuringuteks ning analüüsin, mida oleksin võinud uurimustöös teisiti teha ning mis võis saadud tulemusi mõjutada.

5.1. Järeldused

1. Kuidas on muutunud küüditamiste kajastamise intensiivsus tähtpäevaajakirjanduses aastatel 1992-2011?

Kuna enamikes ühiskondades on tähtpäevade koordineerimise peamine agent uudismeedia, kes vastavalt uudisväärtusele neid kajastab (Ben-Aaron 2005: 692), raamib ajakirjandus viisi, kuidas mingit konkreetset sündmust mäletatakse. Seega võib öelda, et mida rohkem tähelepanu ajakirjandus tähtpäevale pühendab, seda olulisemaks auditoorium ehk ühtne mälu kogukond seda sündmust peab ning seda tugevamalt see ka kollektiivses eneseteadvuses kinnistub. Samas kui mingi perioodi jooksul võib täheldada meedia tähelepanu vähenemist, muutub ka sündmuse roll kollektiivses mälus väiksemaks.

Uurimistulemuste põhjal võib öelda, et nii märtsiküüditamise kui ka juuniküüditamise tähtpäevadel ning neile eelnenud ja järgnenud päevadel ilmunud teemakohaste artiklite arv on kahe aastakümnega lineaarselt kasvanud. Sellest võib järeldada, et teema on kogu taasiseseisvumisaja olnud meedias kasvava tähtsusega ning kasvatanud oma olulisust ka eestlaste kollektiivses mälus. Teisalt võib aga viimase kümnendi, aastate 2001-2011 põhjal näha artiklite ilmumissageduse langust, millest saab hoopis vastupidist järeldada. Viimase kümnendi langust saab põhjendada sellega, et sündmus jääb aina kaugemasse minevikku ning selle aktuaalsus ja mõjusus tänapäeva elukorraldusele annab aina vähem tunda. Viimase aja langustrendi arvesse võttes võib eeldada ka küüditamiste tähtpäevadel ilmuvate artiklite arvu vähenemise jätku.

Küüditamiste olulisust eestlaste kollektiivses mälus saab läbi ajakirjanduse mõõta ka sellega, kuidas ajakirjandus teemakohaseid lugusid pakendab, ehk millistes žanrites ja rubriikides artiklid ilmuvad. Küüditamiste ajakirjandusliku mälestuspraktika kohta võib uurimistulemuste põhjal öelda, et kui taasiseseisvusaja algusperioodil olid peamised aktsiooni põhjusi-tagajärgi analüüsivad arvamused, siis viimase kümnendi trend näitab pigem üleminekut lühiuudiste žanrile. Sellest võib järeldada ajakirjanduses edasi antava mälupildi kitsenemist, kuna lühiuudiste puhul lähenetakse teemale küllaltki pealiskaudselt.

Artiklite positsioneerimine esi- ja tagalehele on kõige ilmekam näitaja, kui oluliseks teemat ühiskonnas peetakse. Ajalehe esikaas kui väljaande kõige atraktiivsem ja esimesena pilku püüdvam lehe osa aitab kõige paremini sündmuse olulisust rahva mällu kinnistada. Kuna nende kahe rubriigilise jaotuse võrdluse puhul võib uurimistulemustes täheldada esilehel ilmunud artiklite suurt ülekaalu, kinnitab see teema oluliseks pidamist kahe kümnendi jooksul: 20 aasta jooksul ilmus kahe väljaande esikaanel 26 korral küüditamistega seotud lugu. Samas on esilehel ilmunud lugude arv 2000ndeta esimesel kümnendil väiksem kui 1990ndate alguses, mis näitab ka selle näitaja langustrendi.

Kuna narratiivi kasutamine ajakirjanduses on tihedalt seotud kollektiivse mälega (Zandberg 2010: 7), on küüditamisteemaliste artiklite teemakasutuse puhul kollektiivse mälu aspektist kõige olulisem analüüsida küüditamiste ajaloolist tausta käsitlevate teemade osakaalu. Kuna kõige enam kajastati küüditamiste aastapäevadel toimunud mälestusüritusi, annab see tunda pigem teemale pealiskaudselt lähenemisest, sest nende artiklite puhul olid fookuses vaid üritusel peetud kõned ja kohale tulnud inimeste emotsioonid. Mälestusürituste teemaliste artiklite kajastus on alates 1992. aastast olnud tõusutrendis, mis omakorda kinnitab küüditamiste kajastamise pinnapealset iseloomu. Samas märgiti mälestusürituste artiklites peaaegu alati ära, kui palju inimesi aktsiooni käigus Venemaale deporteeriti, mis kodeerus uurimuses statistiliseks kõrvalteemaks. Kollektiivse mälu loomise aspektis tasakaalustab see teatud määral mälestusürituse temaatilist pealiskaudsust, kuna aastast aastasse ülekorratavad numbrid sööbivad rahva teadmisse ja aitavad seeläbi toimunu suurejoonelisust ja traagikat ühises mälus hoida.

Narratiivina jooksvad teemad nagu küüditamisaktsiooni läbiviimine, küüditamisteedekonna kirjeldus, küüditatute elu Siberis ja elu pärast kodumaale naasmist olid kõrvalteemadena esindatud kokku 94 korral. Kuigi kõrvalteemad käsitlesid ajaloolist tausta tunduvalt rohkem kui peateemad, tuleb siiski arvestada, et artiklite koguarv oli 249. Kuna kõrvalteemasid sai iga loo puhul olla rohkem kui üks, jäävad ajaloolist tausta avavad teemaarendused kogu artiklite hulga kohta siiski päris kesiseks. Nii ei ole kollektiivse mälu tihedalt seotud narratiivi läbikordamine kahekümne aasta jooksul küüditamiste artiklites olnud just eriti representatiivne. Seda võib jällegi pidada mälu kitsenemise märgiks, kuna raskuskese tundub siiski olevat erinevate mälestusaktsioonide kajastamisel. See aga toodab niiöelda sekundaarset mälu, ehk pikkamööda kaovad teadmised sellest, mis tegelikult 40ndatel toimus ning inimesed hakkavad mäletama hoopis seda, et 25. märtsil ja 14. juunil käiakse mälestusmärkide juures ohvritele lilli panemas ja küünlaid süütamas.

Kuna kollektiivne identiteet on sotsiaalselt konstrueeritud (Giesen 1996, Uba 2000 kaudu) ning selle loomeprotsess on pidev ja üheti ka meediast mõjutatud, võib uurimustulemuste põhjal eestlaste kollektiivse identiteedi osana tänapäeval näha pigem küüditamiste mälestusüritusi ja nendel osalemist. Aktsioon kui selline, selle ajaloolise tausta tundmine, põhjused-tagajärjed on küll osa eestlaste mustast minevikust mõjutatud enesemääratlusest, kuid niivõrd suures ulatuses see ajakirjandusest kui ühiskonna reflektorist esile ei kerki.

Mälestusürituste korraldamise ja nende ajakirjanduses kajastamise puhul võib näha ka teatavat muutust, mis viimastel aastatel mälestamisdiskursust muutma on hakanud. Kui küüditamiste mälestusürituste peamised külastajad olid varasemalt peamiselt vanemad inimesed ning ka ajakirjanduses võis kuulda nurinaid selle üle, et aktiivse mälu kogukonna moodustavad just hääbuva generatsiooni esindajad, siis viimasel ajal on noorem põlvkond initsiatiivi üle võtnud. Nii-öelda uueks trendiks on saanud noorte massiaktsioonid, kus ühiselt kümneid tuhandeid mälestusküünlaid süüdatakse.

2. Kes loovad ajakirjanduses küüditamiste kollektiivset mälu?

Kollektiivse mälu tihedalt seotud narratiivi loomise puhul on oluline ka jälgida, kes ajakirjanduses ajaloolise sündmuse narratiivi edastab. Kui Zandberg (2010) pidas ajakirjanikke

kõige madalama autoriteediga allikate grupiks, siis Eesti ajakirjanduspraktikale eelduslikult on ajakirjanike roll ajakirjandusliku materjali tootmises kõige esinduslikum, mida ka uurimustöö tulemuste puhul ajakirjanike valdav osakaal ning kasvutrend näitab.

Kuna ajakirjandus tegutseb objektiivsuse paradigmast lähtudes, tuleb küüditamistest kõnelemise „häälekandja“ väljaselgitamiseks kasutada Zandbergi allikate liigitust ning sellest professionaalne-ajakirjanduslik allikagrupp kõrvale jätta. Selle alusel võib öelda, et küüditamisteemaliste artiklite puhul said kõige enam sõna biograafilised allikad, kellele ka Zandberg kõige suurema autoriteedi annab. Siinjuures on aga huvitav, et biograafilist allikat hakkas ajakirjandus küüditamise kajastamise puhul esile tõstma alates 1999. aastast, mil ilmusid esimesed ohvreid portreerivad olemuslood. Kuna enamik küüditamise üle elanud inimesi olid juba 1990ndate alguses kõrgesse ikka jõudnud, on üllatav, et ajakirjandus ei kasutanud neid kui väärtuslikke allikaid kohe alguses ära, vaid ootasid selleks ligi kümme aastat, mil paljud olid juba surnud ning elavate mälestused tuhmumas. Kuna mälu ei ole fikseeritud ega staatiline, vaid pidevalt muutuv ja arenev, on ta ka avatud manipulatsioonidele (Godfrey & Lilley 2009: 280). Peamine mälu moonutaja ongi just aeg (Schudson 1995, Hume 2005: 190 kaudu; Godfrey & Lilley 2009; Zandberg 2006, 2010; Anepaio 2001; Rahi 2001; Keith 2010), mistõttu võib eeldada, et 1999. aastaks pea 60 aastat kaasas kantud mälestused võisid selleks hetkeks olla juba hoopis teise iseloomuga kui need kümnend varem oleksid olnud. Seda enam, et minevikus kogetud raskete aegade mälestusi muudetakse ka teadlikult ümber, et need talutavaks muutuksid.

Seega võib järeldada, et ajakirjanduse vahendusel ühiskonda edastatud küüditatute mälestused toimunud olid selleks ajaks ilmselt paljuski muutunud, mis ilmselt on omakorda ühiskondlikku arusaama ja emotsioone mingil määral ajapikku mõjutanud. Seda trendi on aga raske mõõta ning uurimustulemustes see otseselt kuidagi ei avaldu, mistõttu ei saa ohvrite mälu individuaalset nüristumist täielikult kollektiivsele mälule üle kanda.

Mälu ja emotsioonide tuhmumist on aga alati võimalik ka statistika kasutamise tasakaalustada. Oma faktilise iseloomuga saab statistika sündmusest siiski üsna adekvaatse pildi edasi anda. Kui ajalise distantsiga biograafilised allikad meie seast kaovad ja koos nendega ka vahetud mälestused, siis on raske küüditamiste diskursust ajakirjanduses vaid faktipõhiselt elus hoida. Nii ongi väga

olulisel kohal teised ühiskondlikud arvamused, kes oma autoriteedi ja teadmistega ajakirjanduses kollektiivseks mäletamiseks olulist ajaloolist kirjeldust ja eksperthinnanguid sündmuse kohta annaksid. Siinjuures olekski vaja just akadeemilise allika kasutamist ajakirjanduses, ehk ajaloolaste kommentaare neile sündmustele.

Uurimustulemustest ilmnes, et senises ajakirjanduspraktikas on peale biograafilise allika kõige rohkem sõna saanud hoopis ametlik allikas, ehk poliitilise taustaga allikad. Ajaloolaseid on võrreldes poliitikutega ligi kolm korda vähem allikana kasutatud. Seda trendi silmas pidades on ülimalt oluline, et tulevikus, kui biograafilise allikaga pole võimalik enam intervjuusid läbi viia, tõuseksid ekspertallikatena esile just ajaloolased, kellel on akadeemiline autoriteet selle teema raames sõna võtta.

Kuna poliitikud on uurimustulemuste põhjal allikana esinenud kõige enam just 2001. aastal, kui peateemana kerkis üles kommunistliku režiimi ametlikul tasandil kuritegelikuks kuulutamise küsimus, on neile just selles võtmes peamiselt sõna antud. Poliitikute allikatena kasutamise osakaal oli aga üsna väike 2002. aastal, kui vastavasisuline otsus Riigikogus vastu võeti, kuna otsuse vastuvõtmiskuupäevale järgnevad päevad jäid napilt valimist välja. Kui Europarlamendis 2009. aastal kommunistliku režiimi kuriteod hukka mõisteti, kasvas poliitikute osakaal jällegi, kuid on pärast seda taas tunduvalt langenud. Kuna sellised kaalukad otsused on nüüdseks nii kohalikul kui ka laiemal tasandil vastu võetud, võib pikemas perspektiivis eeldada ametliku allika osakaalu vähenemist. Kui päevakajalikesse teemadesse ei tõuse just diplomaatilised konfliktid punase mineviku või olevikuliste probleemide tõttu, mis ka poliitikute sõnavõtte eeldaks, on võimalik akadeemilise allika kasutamise tõusutrend.

3. Kas võib täheldada küüditamiste mälestuspraktika emotsionaalse sideme kadumist ja teema triviaalseks muutumist ajakirjanduses?

Kuna kollektiivne mälu on aja möödudes tekkinud arusaam ajaloost ehk minevikus toimunud sündmuste põhjustest, siis hinnangukategooriate uurimistulemuste põhjal võib öelda, et üldine arusaam sellest, mis 1940ndatel eesti rahvaga toimus, on uuritava perioodil ehk aastatel 1992-2011 üldiselt samaks jäänud. Domineerivaks on jäänud mõistmine, et küüditamised on traagilisemad

sündmused eestlaste lähiajaloos, mis on Eesti ühiskonna arengut negatiivselt mõjutanud ning nende sündmuste mäletamine on eestlaste jaoks oluline.

Teisalt võib aga näha, et selliste hinnangute esinemissagedus on jäänud aastatega aina harvemaks. Selle põhjuseks on ilmselt arvamslugudelt lühiuudistele ülemineku trend, sest lühiloo pealiskaudse iseloomu tõttu esinebki seal üldjuhul vähem sündmusele antavaid hinnanguid. Hinnangute vähenemistrendist võib aga järeldada kollektiivse mälu kitsenemist, sest kui ajakirjandus mäluagendina ei korda aasta aastalt mingeid hoiakuid üle, kaovad tasapisi ka ühine arusaam ja hinnangud sündmuse suhtes.

Kui muidu paistab just 2001. aasta silma artiklite ilmumise rohkusega, siis erinevatele küüditamist puudutavatele aspektidele antud hinnangute puhul sama aasta hüppetrendi täheldada ei saa. Lähemalt uuritud hinnangute esinemissageduse graafikute põhjal võib välja tuua kõige intensiivsema perioodina aastad 1996-1998, pärast mida enamikul juhtudel niivõrd suure tulemusega aastat rohkem ei esine. Seega võib öelda, et niiöelda kõige „hinnangurikkam“ ja seeläbi ka kõige enam kollektiivset mälu loov periood on 1990ndate aastate keskpaik ja lõpuaastad. See on mõneti üllatav, sest eelduslikult oleks hinnangute rohkus olnud oodatav pigem 1990ndate alguses, mil taasiseseisvumisega tulnud ajakirjandusvabadus andis mõttearendustele vaba voli.

Küüditamiste puhul on üsna eelduslik, et kõige enam kommenteeritakse selle teema raames sündmusest põhjustatud kannatusi, mida ka uurimustulemused tõestasid. Ka kvalitatiivse sisukirjeldusest ilmnes, et selles kategoorias antud hinnangud on läbi kahe aastakümne olnud võrreldes teiste hinnangutega tunduvalt emotsionaalsemad. Samas võib kahe lähemalt analüüsitud hinnangu „küüditamised on kannatusrikkamad sündmused eestlaste lähiajaloos“ ja „küüditamiste eesmärk oli rahva hävitamine“ puhul täheldada aastatega emotsionaalse sideme nõrgemaks muutumist. Ka selle trendi puhul võib tuua põhjuseks ajalise distantsi, sest nagu eelnevalt mainitud, on just aeg peamine tegur, miks mälu ja mälestused muutuvad. Rasked ja valusad mälestused võivad ajaga muutuda leebemaks, mis läbi muutuvad ka antavad hinnangud emotsionaalselt nõrgemalt laetumaks. Kui kahekümne aastaga muutub mõni ülimalt negatiivse laenguga hinnang sündmusele pigem neutraalseks, siis ajakirjanduses esitletuna muutub ka see neutraalne hinnang dokumentaalseks, legitiimseks produktiks (Kitch 2002:61), omandades kollektiivses mälus reaalse,

usutava tähenduse. Selle trendi puhul võib täheldada teema triviaalseks muutumist, ehk ajalise distantsi tõttu ei suudeta tekstuaalselt sündmuse traagikat enam edastada ning seeläbi toimub ka kollektiivse mälu kitsenemine.

4. Kuidas seotakse ajakirjanduses küüditamiste kollektiivset mälu Venemaaga?

Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni vahelistesse diplomaatilistesse suhetesse on 20. sajandi ajaloo erinev tõlgendamine pea alati pinget tekitanud. Peamiseks teguriks on olnud Vene Föderatsiooni seisukoht, et Nõukogude Liit vabastas meid Natsi-Saksamaa võimu alt, mitte ei okupeerinud seadusvastaselt. Kuna Venemaa peab ka küüditamisi osaks natsistliku Saksamaa alt vabastamise protsessist, ei ole riik selles inimsusevastases aktsioonis oma süüd tunnistanud. Arvesse tuleb aga võtta, et kuigi 1941. aasta juuniküüditamine toimus niiöelda eritingimustes Teise maailmasõja päevil, siis 1949. aasta deporteerimine viidi läbi rahuajal. Kuna venelaste kogukond on Eestis märkimisväärselt suur, tekitab ühise punase mineviku käsitus paratamatult ka kohalikus ajakirjanduspraktikas pingeid, sest seejuures tuleb ka idanaabriga sõbralikke suhteid säilitada. Seetõttu oli uurimustöö raames oluline ka analüüsida, kuidas on ajakirjandus Venemaad küüditamiste temaga sidunud.

Uurimustulemustest ilmnes, et Venemaad mainitakse küüditamisteemalistes artiklites peamiselt seoses Nõukogude Liidu ja selle võimuorganitega. Teema pidev sidumine just minevikulise võimuperioodiga on aga väga tugev mäluagent, sest läbi pideva ülekorduse takistab see minevikukoleduste unustamist. Kollektiivse mälu seisukohalt on küüditamiste seostamine Nõukogude Liiduga kindlasti ka olulisem mälu edasikandja kui mälestuspäeva ära märkimine seoses olevikuliste diplomaatiliste sündmustega, sest päevapoliitilistes vaidlustes kaovad loodud lingid uute temade pealetulekuga varem või hiljem nii meedia kui ka avaliku teadmise agendast.

Samuti on märkimisväärne, et teema sidumine Nõukogude Liiduga on kvantitatiivse uurimuse tulemusel kahekümne aasta jooksul olnud üsna tugevas tõusutrendis (vt joonis 30) ning 2011. aasta näitaja on tunduvalt suurem kui kogu teemakohane kajastus üldse. See tähendab, et küüditamiste mäludiskursus on tähtpäevaajakirjanduses väga tugevalt just Nõukogude ajaga seotud. Senist tugevat kasvutrendi arvesse võttes võib eeldada, et küüditamiste seostamine Nõukogude Liidu

perioodiga jätkub eesti ajakirjanduspraktikas ka edaspidi. Kuigi eestlaste kollektiivses mälus on need sündmused juba nagunii Nõukogude Liiduga seotud, aitab tähtpäevaajakirjanduse pidev ülekordamine seda linki ka aja möödudes alles hoida.

Venemaaga seotud olevikuliste diplomaatiliste sündmuste kajastamine küüditamiste tähtpäevadel ilmunud artiklites ei olnud 20 aasta jooksul märkimisväärselt suur. Kuna uuritava perioodi alguses mainiti olevikulisi probleeme vaid neljal korral, võib selle konkreetse näitaja esinemise trendi siduda pigem viimase kümnendiga, mil kokku oli 26 mainimist. Teisalt on selle näitaja puhul üllatav, et Pronkssõduri eemaldamise problemaatika tõstatamise perioodil (2006.- 2008. aasta) oli mainimiste arv väga kesine. 2006. aastal oli Vene Föderatsiooniga seotud mainimisi vaid kolm ning 2007. ja 2008. seda ei olnudki. Pronkssõduri eemaldamist mainiti aga 2006. aasta juunist 2007. aasta juunini uuritud artiklitest kokku viiel korral.

Nende uurimustulemuste põhjal võib järeldada, et küüditamiste side tänapäevase Venemaa poliitikaga on tähtpäevaajakirjanduslikus võtmes võrdlemisi nõrk. Nende minevikusündmuste kollektiivne mälu on raamistatud Nõukogude Liidu, selle võimuorganite, inimeste ja muude sellele võimule omaste nähtustega.

5. Kuidas luuakse ajakirjanduses küüditamiste kollektiivset mälu visuaalse materjaliga?

Küüditamisi kajastavate artiklite juures ilmunud visuaalse materjali uurimise peamine eesmärk oli teada saada, kas selle teema kajastamise puhul on välja kujunenud aastast aastasse korduvad ikoonilised fotod, mis küüditamiste visuaalset kollektiivset mälu on loonud. Kuigi alates 2001. aastast on Päevalehe küüditamiste tähtpäevade erirubriikide juures vahelduva eduga raudteerööbastest, loomavagunist, veoautost ja punasõduritest koosnevat graafilist lahendust kasutatud, on nende märgiliste tähendustega elementide ekspluateerimine küüditamiste tähtpäevajakirjanduses üldiselt üsna kesine. Uurimustulemustest ilmnes ka, et selliseid elemente kajastavaid arhiivifotosid ei ole ajakirjanduses kasutatud, mis oli aga aimatav tulemus, kuna küüditamisaktsiooni läbiviimise visuaalne dokumenteerimine oli pea võimatu.

Kuna üksikute fotode pidev ringlus seab mälestustele piirid (Zelizer 1998, 1999, Hirsch 2001, Keith

2010: 137 kaudu), on küüditamisdiskursuses ikooniliste arhiivifotode puudumine kollektiivse mälu seisukohast pigem hea, sest see tõkestab mälu kitsenemist. Arhiivifotodest on ajakirjanduses ilmunud erinevad dokumentatsioonid küüditatute elust Siberist, mis on oma olemuselt aga väga sarnased, kujutades inimesi oma igapäevaste tööde-tegemiste juures. Nendelt fotodelt puudub siiski aktsiooni tegelik traagika, kaotatud inimesed ja lähedaste inimeste meeleheide, nälg ja halvad elutingimused, millega küüditamised üldjuhul assotsieeruvad. Selliste fotode kasutamine võib aga kollektiivses mälus nendele sündmustele samuti teise tonaalsuse anda.

Arhiivifotode ja uute fotode kasutamise vahekorda uurides ilmnes, et küüditamisi käsitlevate artiklite juures on ilmunud tunduvalt rohkem uusi fotosid, mis ajaloolise tausta andmise asemel loovad hoopis uut visuaalset mälu. Valdav osa uuest fotomaterjalist kujutab mälestusüritusi ja nendel osalenud inimesi.

Küüditamiste mälestamise olulisuse uurimiseks analüüsisin noorte inimeste esinemissagedust mälestusürituste fotodel. Noorte inimeste osalemine mälestusüritustel näitab, et teema ei puuduta ainult eakaid ohvreid, vaid see läheb korda ka uutele põlvkondadele, mis loob omakorda aluse küüditamiste mälestamispraktikale ka tulevikus. Kuigi uurimistulemustest ilmnes, et 20 aasta jooksul on fotodel rohkem kujutatud vanu inimesi, näitab uus trend hoopis noorte inimeste rolli küüditamise mälukskursuses, lükates ümber arusaama, et tegu on vaid hääbuva põlvkonna mälukskombetalitusega. Seda kinnitab ka 2011. aasta mälestusürituste fotodel kujutatud noorte rohkus (vt joonis 34). Läbi töötatud fotode põhjal võib ka öelda, et kui varasemate aastate mälestusürituste fotodel olid noored pigem suure rahvamassi seest välja otsitud ja teadlikult pildile jäädvustatud, on noore põlvkonna osalemine mälestusüritustel ja nende jäämine fotodele viimastel aastatel tunduvalt loomulikumaks muutunud.

5.2. Diskussioon

Selleks, et mingit sündmust mäletada, peab seda aeg-ajalt meelde tuletama. Mida rohkem seda sündmust meelde tuletada, seda paremini see ka mällu sööbib. Kui sündmuse peale mitte mõelda, mitte meelde tuletada, kaob see ajapikku ka mälestustest.

Selline individuaalse mäletamise-unustamise lihtsustatud skeem toimib ka grupipõhiselt, seda enam

et individuaalse mälestuse sisu on ühtlasi ka kollektiivne (Halbwachs 1985b, Kõresaar 2001: 43 kaudu). Ühiselt minevikku mõtestavas grupis ehk mälu kogukonnas on sündmuste meeldetuletamise oluline instrument ajakirjandus, mis sama kogukonna arusaamu peegeldab. See, kuidas ajakirjandus minevikusündmust kajastab, hakkab pikas perspektiivis määrama, kuidas seda sündmust mäletatakse ehk milline on kogukonna kollektiivne mälu sellest sündmusest. Kollektiivse mälu moodustamine on aga pidev protsess, sisaldades nii poliitilisi, kultuurilisi ja sotsioloogilisi vastasseise kui erinevaid ajalootõlgendusi (Sturken 1997, Zandberg 2010: 8 kaudu).

Uurimustöö fookuses on küüditamiste näide, mille toimumine 1940ndatel on eestlaste teadvuses alati olemas olnud. Kuna Nõukogude võimuperioodil ei olnud võimalik sellest avalikult rääkida, seda ajakirjanduses kajastada, viidi teema mahavaikimisega läbi kollektiivset unustamist. Eesti Vabariigi taasiseseisvuses oli küüditamistest möödunud pool sajandit. Demokraatliku riigikorraga tulnud ajakirjandusvabadusega hakati küüditamistest avalikku arusaama niiöelda nullpunktist kujundama. Selleks, et küüditamised eestlaste kollektiivsesse teadmisse tagasi tuua, oli vaja hakata teemat järjepidevalt kajastama. Uurimustulemustest ilmneski, et teema on kogu 20 taasiseseisvuse aasta jooksul kogu aeg meedia huviorbiidis olnud. Seega on eestlaste kollektiivses mälus küüditamisi ajakirjanduse vahendusel pidevalt meelde tuletatud ning seeläbi neid sündmusi ka ühisesse teadvusse kinnistatud.

Kuna taasiseseisvusega avanes võimalus teemat taas käsitlema hakata, võis eeldada paisu tagant lahtipääsemise efekti, ehk teemakohaste artiklite tulva. Seetõttu ongi mõneti üllatav uurimustöö tulemus, et küüditamistest kirjutamine oli kuni 1995. aastani kvantitatiivselt võrreldes edaspidiste aastatega üsna madala näitajaga, tõustes alles pärast seda tugevalt kuni 2001. aastani. Kui võtta arvesse kõik 20 uuritavat aastat, siis võib öelda, et artiklite ilmumissageduse näitaja on alates 1992. aastast olnud lineaarses kasvutrendis, ehk mida aeg edasi, seda rohkem on teemat kajastama hakatud. Sedasi arvestades on see näitaja kollektiivse mälu aspektis suurepärase, kinnitades teema ülekordamist ja rahva mällu kinnistamist. Kui võtta aga arvesse viimased 10 aastat, ehk 2001. aasta „rekordaastast“ kuni 2011. aastani, võib täheldada artiklite ilmumise langustrendi, mis on hoopis vastupidise mõjuga kollektiivse mälu püsimisele. Langustrend on pigem tõestus ajalise distantssi suurenemisele, ehk teisisõnu on nendest sündmustest aina enam aega mööda läinud ja nende meeles pidamine ja ajakirjanduses kajastamine on aina väiksema tähtsusega. On võimalik, et teema saab

suuremat kajastust järjekordsete juubeliaastate puhul, kuid viimase 10 aasta trend näitab selgelt ka juubeliaastate kajastuse vähenemist.

Kvalitatiivselt uuritud sisukirjelduste ehk sündmuste kohta antud hinnangute põhjal võib kajastuse intensiivsuse tuumaks pidada just taasiseseisvusaja algust, mis paistiski silma niiöelda paisu tagant vabanemisega tekkinud võimalusega kõik mahasurutud tunded emotsionaalselt avalikkusesse paisata. Kui teema kajastus on tugeva emotsionaalse laenguga, annab see mõnes mõttes märku teema olulisusest ning mida vähem kumab teemakäsitlusest läbi emotsioone, seda triviaalsemaks see muutunud on. Nii võib küüditamise kohta antud hinnangute kohta öelda, et aja jooksul on teemakajastus muutunud aina tavapärasemaks ja emotsionaalselt leebemaks. Üheti just taasiseseisvusega käsikäes esile kerkinud tunnetepuhangu tõttu, mis aastatega maha jahtus ning teisalt uurimustulemustest ilmnenu ajakirjaniku kui lugude autori rolli suurenemise ja arvamusalusel lühiuudistele ülemineku trendiga. Siiski võib öelda, et mida aeg edasi, seda rohkem teema maha on jahtunud ning 20 aastaga on emotsionaalne side sündmusega märgatavalt nõrgenenud. Kollektiivse mälu seisukohast võib seda tendentsi pidada mälu kitsenemiseks ning senised trendid annavad põhjust arvata, et ka mälu kitsenemine edaspidi süveneb.

Kollektiivne mälu on kui metafoor, mis formuleerib mineviku informatsiooni säilimise ja kadumise ühiskonnas sarnastel alustel individuaalse mäletamise ja unustamisega (Schwartz 1991, Edy 1999: 72 kaudu). Küüditamiste kollektiivse mälupildi kitsamaks muutumisele ehk mälu kitsenemisele on kindlasti hoogu juurde andnud mälestusürituste kajastamisele kontsentreerunud tähtpäevaajakirjandus. Uurimusest ilmnis trend, et mälestusüritused on läbi kahe kümnendi olnud küüditamiste tähtpäevadel peamiseks teemaliiniks ning see näitaja on lineaarselt kasvanud. Kuigi mälestusürituste artiklites on tavaks ära mainida ohvrite arv ja võtta seisukoht aktsiooni läbiviimise kohta, mis on kollektiivse mälu aspektist kindlasti positiivne argument, tuleb siiski arvestada selliste artiklite üldise pealiskaudse teemakäsitlusega, mis mälupildi kitsenemist pigem toetab. Aktsioon kui selline, selle ajaloolise tausta tundmine, põhjused-tagajärjed on küll osa eestlaste mustast minevikust mõjutatud enesemääratlusest, kuid niivõrd suures ulatuses see ajakirjandusest kui ühiskonna peegeldajast esile ei kerki.

Kollektiivne identiteet on ajalooliste tingimuste tulemus ning erinevate kultuuriliste suhete poolt

sotsiaalselt konstrueeritud (Giesen 1996, Uba 2000 kaudu) ning selle loomeprotsess on pidev ja üheti ka meediast mõjutatud. Käesoleva uurimustöö kontekstis öelda, et tänapäeval on küüditamised eestlaste identiteedis raamistatud peamiselt mälestusüritustel osalemisega. Teisalt ilmneb aga MeeMa 2011. aasta küsitluse tulemustest, et 59% protsenti vastanutest peavad küüditamiste tähtpäevi küll olulisteks, kuid ise seda ei tähista. Seega võib täheldada teatavat vastuolu, kuna Mina. Meedia. Maailm. andmeid tõlgendades ei osale rohkem kui pooled vastanutest aktiivselt mälestusrituaalidel, kuid tähtpäevaajakirjanduse analüüsil võib täheldada just aina suuremat tähelepanu mälestusürituste osalemise kajastamisel. Vastuolu võib seletada ajakirjanduses välja kujunenud lühiuudistel (küüditamise kontekstis peamiselt mälestusüritustel) põhineval kajastustendentsist, mis võib mälestusürituste korraldamisi ja nendel osalemist üle võimendada. Eriti viimastel aastatel, kui noorte inimeste osalus on mälestusüritustele uue ilme andnud.

Kuna küüditamiste kajastuse rõhuasetus tähtpäevaajakirjanduses on aina enam sekundaarse mälu konstrueerimisel, ehk fookuses on pigem mälestusüritused, viitab see Zandbergi (2010) välja toodud ohule, et narratiivist mitte lähtuv kajastus võib mingi hetk võimaldada varasemaid tegusid õigustada ja olevikku kindlustada. See tähendab, et kui küüditamisi ei seota enam niivõrd ajaloos toimunuga, võib see pikas perspektiivis viia sündmuse põhjuste kollektiivse unustamiseni. Selline protsess loob aga soodsa pinnase kellegi huvides sündmuse mahavaikimiseks. Selles kontekstis võib näitena tuua Vene Föderatsiooni kui NL õigusjärglase, kes ei ole seni punarežiimi ajal toimunud inimsusevastaseid kuritegusid hukka mõistnud. Kui sündmuse ajalooline narratiiv aegamööda kollektiivselt unustatakse, ei ole ka kuritegusid täide viinud riigil mingisugust motivatsiooni ajalugu analüüsima hakata ja ametlikul tasandil toimunut hukka mõista. Sellise stsenaariumi vastuargumendiks on aga käesoleva uurimustöö tulemus, et küüditamisi on ajakirjanduses läbi kahekümne aasta pidevalt Nõukogude Liiduga seotud, millega on küüditamised ka kollektiivses mälus isegi ajalise distantsi kasvades Nõukogude võimu terrorina kinnistunud. Kuna küüditamiste sidumine Nõukogude ajaga ajakirjanduses näitab kasvutendentsi, annab see aimu eestlaste mälu kogukonna üldisest hukkamõistust ajaloos toimunule ja survestab teatud mõttes ka Venemaad sama hinnangut andma. Samas tuleb ka arvestada, et küüditamiste võrdsustamine NL terroriga võib ajakirjanduses ja seeläbi ka ühiskonnas muutuda liiga lihtsaks ajalookäsitluseks ning varjutada eestlaste endi osa toimunus ja toona valitsenud keerulisi poliitilisi ja sotsiaalseid olusid, mille tingimustes aktsioone läbi viidi.

Küüditamiste tähtpäevaajakirjanduslikul analüüsi põhjal võib öelda, et visuaalselt ei ole mingit kindlat pilti ajakirjanduse vahendusel nendest sündmustest eestlastele kinnistunud. Kuigi rahva teadmises on küüditamiste vasteks rööpad ja vagunid, ei ole ajakirjanduse vahendusel sellist märgilise tähendusega visuaalset mälopilti loodud. Fotode analüüsil võib aga täheldada mälestusüritustel osalevate noorte osakaalu suurenemist, mida võib pidada senise mälordkursuse muutumiseks. Kui varasemalt oli visuaalne raskuskese vanainimeste osalemisel nende põlvkonda enim mõjutanud sündmuste mälestamise üritusel, siis viimaste aastate tendents on noorte aktivistide korraldatud mälestusüritustel, milles kerkib esile just noorte inimeste tahe minevikku mäletada. See, et ajakirjandus noorte osalust mälestusrituaalidel aina enam kajastama on hakanud, kinnistab ka kollektiivses teadmises sündmuste mäletamise olulisust ja annab küüditamiste mälestusele elujõudu edasi kesta.

Käesoleva uurimustöö tulemuste põhjal võib öelda, et ajakirjandus on väga hästi peegeldanud ühiskondlikke trende minevikusündmuste mäletamises. Küüditamiste mäletamisele on ajakirjanduses pööratud suuremat tähelepanu just tähtpäevade juubeliaastatel ning muude ühiskonnas tõstatuvate teemade raames. Samas võib ajalise distantsi suurenedes näha teema kajastamise harvenemist (viimase 10 aasta puhul) ning hinnangute andmise emotsionaalsuse vähenemist, mis on põhjustanud teatava mälordkitsenemise. Ühest küljest peegeldab see tendents paratamatut tõsiasja, et aja möödudes huvi minevikusündmuse vastu ja üldised teadmised selle kohta tõepoolest vähenevadki, kuid teisalt taastoodab kajastuse ja emotsionaalsuse vähenemine ühiskonnas arusaama teema tähtsuse kahanemisest.

Küüditamiste kollektiivse mälordkursuse muutuseks võibki pidada noorema põlvkonna esilekerkimist mälestusrituaalide korraldamisel ja nendest osavõtmisel. Seda trendi kajastades muudab ajakirjandus ka eestlaste kollektiivset mälordküüditamistest kui koos vanema generatsiooniga hääbuvast sündmuse mäletamise traditsioonist. Kuigi noorte ümber tekkiv küüditamiste ajakirjanduslik kajastus on üsna pealiskaudne, jäädes enamasti fotomaterjali ja lühiuudise tasemele, on noortele suunatud tähelepanu küüditamiste mäletamises väga tugev tegur, et aegade taha kaduvat mälestust ka edaspidi elus hoida.

Kui kõrvutada kolmanda põlvkonna esilekerkimist holokausti mäludiskursusega, siis leidis Zandberg (2006), et just see muudabki minevikusündmuste käsitlemise lihtlaseks, sest noorem generatsioon suhtub toimumusse teisiti kui varasemad. Arvan, et küüditamiste mäludiskursuses ei saa sama järeltada, teisisõnu tänaste noorte esiletõusu ei saa ajakirjanduses teema lihtsakoelisemaks muutumise põhjuseks pidada. Ajalehenarratiivi pealiskaudsemaks muutumine on pigem paratamatu ajalise distantsi suurenemise tulemus, mida noorte initsiatiiv mälestusüritustel osaleda mingil määral tasakaalustab. See tähendab, et kuigi ajakirjanduslik trend teema kajastamisel on lühiuudiste formaadi kasutus (mis küll mingil määral kollektiivset mälu kitsendab), aitab noorte ilmumine aina kaugemale jääva sündmuse mäletamise olulisust kollektiivses teadmises ka edaspidi kinnistada. Kui huvi küüditamiste vastu seeläbi kasvama hakkab, võib ka meediakajastus analüütilisemaks muutuda ja kollektiivse mälu kitsenemise protsess pidurduda.

5.3. Edasised uuringud

Küüditamisi ei ole ajakirjanduse vahendusel kujundatava kollektiivse mälu kontekstis varem uuritud, mistõttu on käesolev uurimustöö esimene samm selles vallas, pakkudes samas ka palju võimalusi edasisteks uuringuteks. Kui aluseks võtta kollektiivse mälu kujunemine ajakirjanduses taasiseseisvunud Eesti ajakirjanduspraktikas, oleks kindlasti väga oluline analoogne uuring läbi viia ka venekeelses meedias. Venekeelse tähtpäevaajakirjanduse uuringu võrdlus käesoleva uurimustöö tulemustega annaks hea pildi, kuidas on ajakirjandus ühes riigis elava kahe rahvuse ehk kahe mälukogukonna minevikuarusaamu kujundanud. Huvitav oleks jälgida, kas ja kui palju venekeelne meedia küüditamistele üldse tähelepanu pöörab ning milliseid seisukohti toimu osas võtab. Selline analüüs pakuks ka laiemat pilti, mil määral eestlaste ja venelaste kogukond minevikus ühiseid jooni leiab, kuna Nõukogude Liidu hävituspoliitika puudutas mõlemaid.

Kindlasti oleks oluline ka uurida, milline roll oli ajakirjandusel küüditamiste kollektiivse mälu loomisel Nõukogude perioodil. Uurimuse saaks läbi viia näiteks „Edasis“ ilmunud artiklite analüüsil. Võib eeldada, et sel teemal ilmunud artiklite arv oli toona väga kesine, seega saaks valimit suurendada mõne välis-Eesti ajalehega. Nõukogude perioodil ilmunud teemakohaste artiklite puhul oleks hea läbi viia kvalitatiivne sisuanalüüs, uurimaks sel ajal võetud seisukohti ja nende emotsionaalset taset.

Käesolevat uurimustööd saaks tulevikus edasi arendada, et näha, kuidas on käsitletavad näitajad pärast 2011. aastat muutunud. Kui selle uurimustöö tulemused baasiks võtta, saaks ajalist perioodi pikendades kindlama pildi, kas aastate 2001-2011 artiklite ilmumissageduse langustrend on ka edaspidi jätkuv. Samuti saab tekstiväljavõtete puhul vaadata, kas ajalise distantsi suurendes ka emotsionaalne side sündmusega nõrgeneb. Tähelepanu tuleks pöörata ka sellele, kas viimastel aastatel noorele generatsioonile suunatud mälu diskursus jääb püsima või on see vaid ajutine nähtus. Ilmselt tuleks sellise uurimuse läbiviimisel kaaluda ka mälestusüritusel osalevate noorte biograafiliseks allikaks kodeerimist (vt lk 9 Zandbergi allikate jaotust).

5.4. Meetodikriitika

Leian, et uuringu läbiviimisel kasutatud meetodid – nii kvantitatiivne kontentanalüüs kui ka kvalitatiivne artiklite sisukirjeldus – olid töö eesmärki arvestades sobilikud. Töö alguses esitatud uurimusküsimused said nende meetoditega vastatud. Samuti oli ka valim piisavalt representatiivne, et teha kollektiivse mälu kujunemise ja muutumise puhul järeldusi. Sellele vaatamata esines ka mõningad asjaolud, mis võivad vähendada tulemuste usaldusväärsust ning mida tuleks seetõttu tööd lugedes silmas pidada.

Uurimustöö valim oli uurimuse teema tõttu üsna suur, hõlmates kahes päevalehes 20 aasta jooksul ilmunud artikleid. Kuna artiklite kodeerimine oli ajaliselt pikk protsess, võis selle käigus kodeerimisjuhendi tõlgendamine mõningal määral muutuda. Siin pean silmas ennekõike hinnangute kategooriaid, mille puhul võis enne empiirilise osa läbitöötamist olla motiveeritus kõik vähegi sobivad tsitaadid mõne kategooria alla kodeerida. Töö käigus tekkis aga üldisem pilt, millised väited millistesse kategooriatesse kõige paremini sobivad. Seetõttu olen ka tagantjärele mõningaid muudatusi teinud. Siiski usun, et see ei mõjuta eriti suurel määral uurimustöö tulemusi.

Kuigi kodeerimisjuhend kujunes välja pärast empiirilise materjaliga esialgset tutvumist ja proovikodeerimist, oleks tulevasi uurimusi silmas pidades mõistlik praegust kodeerimisjuhendit mõningal määral kärpida. Praeguses kodeerimisjuhendis on liiga palju alakategooriaid, mis kodeerimisprotsessi raskendasid. Näiteks allika kodeerimise puhul oli küüditamisohvrite jaotus (küüditatu, pealtnägija, pääsenu, sugulane) liiga lai ja otstarbetu. Selle grupi puhul oleks võinud lähtuda Zandbergist ja kõik ühise nimetaja „biograafiline allikas“ kokku võtta. Ka Venemaaga seotud mainimiste puhul oleks kõik Nõukogude Liiduga seotud mainimised selle nime all kokku

võtta, sest kodeerimises kasutatud detailset jaotust kommunistlikust diktatuurist, Eesti okupeerimisest ja NSVL suurkujudest ei läinud uurimustulemuste analüüsil tegelikult vaja.

Kokkuvõte

Käesoleva töö eesmärk on uurida, kuidas on tähtpäevaajakirjandus kujundanud ajaloolise sündmuse kollektiivset mälu ning selle muutumist ajas. Selleks valisin Eesti kultuuriloos ja eestlaste identiteedis olulisel kuid valusal kohal oleva küüditamiste näite.

Ajakirjanduse minevikuteemaliste sündmuste kajastus mõjutab ka kogukonna minevikutunnetust, sest meenutamiseiga on võimalik luua sild oleviku ja möödaniiku vahel. Uurimaks, kuidas on ajakirjandus küüditamiste mälestamisega eestlaste eneseteadvust loonud, analüüsin töö empiirilises osas taasiseseisvumisperioodil ehk aastatel 1992-2011 Postimehes ja Eesti Päevalehes ilmunud küüditamiste mälestuspäevasad kajastavaid artikleid. Küüditamiste mälestuspraktika ja selle muutumise analüüs aitab luua ka eelduse, milliseks võib eestlaste kollektiivne mälu sellest sündmusest kujuneda tulevikus.

Eespool kirjeldatud protsessile hinnangu andmiseks analüüsisin ajakirjanduses teemakohaste artiklite ilmumise sagedust, artiklite žanrilist ja rubriigilist jaotust, teemakäsitlust, lugude autoreid ja allikaid, küüditamistele antud hinnanguid, küüditamiste sidumist Venemaaga ja visuaalse materjali kasutamist artiklite juures. Peamise uurimismeetodina kasutasin kontentanalüüsi, kuid hinnangute ilmestamiseks lisasin ka kvalitatiivse meetodina artiklite sisukirjeldusi.

Minevikulise sündmuse kollektiivse mälu püsimiseks on oluline, et teema pidevalt tõstatuks, et sellest aastast aastasse räägitakse. Uurimustöö tulemusena selgus, et viimase kümnendi ehk aastate 2001-2011 puhul võib täheldada küüditamisteedaliste artiklite ilmumisel langustrendi. See tähendab, et huvi teema vastu on tasapisi kahanemas ning seeläbi ka kollektiivne mälu taandumas. Ka sündmuse kohta hinnangute esitamise puhul võib täheldada kvantitatiivset langustrendi. Sellegi poolest võib öelda, et üldine arusaam sellest, mis 1940ndatel eesti rahvaga toimus, on 20 aasta jooksul üldiselt samaks jäänud. Kestev on mõistmine, et küüditamised on traagilisemad sündmused eestlaste lähiajaloo, mis on Eesti ühiskonna arengut negatiivselt mõjutanud ning nende sündmuste mäletamine on eestlaste jaoks oluline. Teisalt võib aga näha, et lisaks selliste hinnangute esinemissageduse vähenemisele on aastatega hinnangutest on kadunud ka emotsioon. Selle põhjuseks võib lisaks ajalise distantsi suurenemisele pidada arvamslugudelt lühiuudistele

ülemineku trendi, sest lühiloo pealiskaudse iseloomu tõttu esinebki seal üldjuhul vähem sündmusele antavaid hinnanguid.

Teema kajastamise pealiskaudsust tõestavat arvamuskirjandust lühiauudistele ülemineku tendentsi võib siduda ka mälestusürituste aina kasvava rolliga küüditamiste tähtpäevaajakirjanduses. Kollektiivse mälu kontekstis tähendab see aga mälu kitsenemist, kuna sündmuste kirjeldamisel ei lähtuta enam niivõrd põhjuste ja tagajärgede analüüsil, kuivõrd kunagiste sündmuste aastapäevade mälestusürituste kajastamisel.

Viimaste aastate trend, noorte inimeste osalemine küüditamiste mälestusüritustel, on märk küüditamiste kollektiivse mälu diskursuse muutumisest. Ka ajakirjanduses on küüditamiste mäludiskursus noore põlvkonna ümber koondunud, mis on avaliku huvi ja kollektiivse mälu püsivuse seisukohast äärmiselt positiivne tendents. Noorema generatsiooni osalemist kajastades muudab ajakirjandus eestlaste kollektiivset mälu, millesse on küüditamised kinnistunud kui koos vanema generatsiooniga hääbuvad aegadetagused sündmused. Seega võib öelda, et kuigi tänapäevast ajakirjanduses loodavat küüditamiste mäludiskussust iseloomustab lühiauudiste formaadis mälestusürituste kajastamine, aitab noorte osaluse keskmissetõstmine seda mälu kitsenemise tegurit teatud määral tasakaalustada.

Näitajaid, mis kinnitavad ajakirjanduse vahendusel loodava küüditamiste kollektiivse mälu kitsenemist, on seega mitmeid. Küüditamisteemaliste artiklite ilmumise sageduse langus viimasel kümnendil, sündmustele antavate hinnangute vähenemine ja neist emotsionaalse noodi kadumine ning põhiväljundina lühiauudiste formaadis mälestusürituste kajastamine on neist näitajatest peamised. Kuna senise mälestuspraktika ja selle muutumise analüüs aitab luua eelduse, milliseks võib eestlaste kollektiivne mälu sellest sündmusest kujuneda tulevikus, ei ole ülesloetud tendentsid selles kontekstis kuigi lootustandvad. Teisalt annab aga noore põlvkonna keskne uus mäludiskursus lootust, et huvi küüditamiste vastu võib kasvama hakata. See võib meediakajastust taas analüütilisemaks muuta ja kollektiivse mälu kitsenemist takistada.

Summary

Development and change of collective memory in anniversary journalism: the example of deportations

The purpose of this paper is to examine how anniversary journalism has shaped the collective memory of a historical event and its transformation in time. In order to do so, I have chosen a very important yet painful example of deportations in Estonian cultural history.

The reporting of historical events in journalism also affects the society's sense of past, because remembering allows us to build a bridge between the present and the past. In order to evaluate how the press has formed the self-consciousness of Estonians through deportations remembrance, I have in the empirical part of the paper analysed the deportations related articles published in *Postimees* and *Eesti Päevaleht* in the re-independence period, years 1992-2011. The analysis of commemoration practice and its alteration also helps to create a presumption on how the collective memory of the event will change in the future.

To appraise the above-mentioned process of change, I have analysed the frequency of publications, the distribution of rubric and genres, discussion approach, authors and sources, valuations and judgements, linking the topic to Russia and usage of visual materials in the articles. The main research method used is the content analysis, however in order to expand the evaluations I have also used qualitative method of content descriptions.

In order for the collective memory of past events to persevere, it is important that the topic is constantly discussed from year to year. As a result of this paper, it came apparent that there is a clear decline in the quantity of publications on the deportation related articles during the last decade (2001-2011). This means that the interest in the topic is decreasing and that the collective memory is weakening. The quantitative downwards trend of evaluation of the articles is also notable. Nevertheless, the public opinion on what happened to the Estonian nation in the 1940s has generally remained unaffected during all these 20 years. The standpoint that deportations are one of the most

tragic events in recent history of Estonia which have negatively affected the development of Estonian society and that it is important to remember these events carries on. On the other hand, it is also clear that besides the decline in the frequency of publications, the evaluations lack emotions. One of the reasons behind this is the distance in time from the actual event and in addition the tendency to use news flash instead of opinion stories and that itself limits the evaluations given to these events.

The superficiality of the reflected topics using the news flash articles can also be connected to the increasing role of commemoration events in the deportation anniversary journalism. In the context of the collective memory however, this indicates to the narrowing of the memory, as the descriptions of the events concentrate less on the reasons and aftermaths and more on the reporting of these anniversary events.

The recent trend of youth participation in the commemoration events is a sign of transformation of the collective memory discourse. Similarly, the discourse of memory in journalism has also converged to the younger generations, which has a great positive tendency from the aspect of the preservation of public interest and collective memory. The participation of younger generation renovates the collective memory of Estonians as deportation being a distant event fading away with the older generation. Therefore it is fair to conclude that regardless of news flash format decreasing the boundaries of collective memory, the focus on participation of younger generation in the memorial events somewhat balances the contraction process.

In conclusion, there are several indicators which confirm the press created narrowing of the collective memory. The decrease in frequency of publications of deportation related articles in the last decade, the decrease in assessment and lack of emotions in them, but also the news flash format of reporting the memorial events being one of the main reasons. As the current practice of commemorating and the analysis of its transformation help to create a presumption on what would the future hold for the collective memory of Estonians, the tendencies are rather dark-toned. On the other hand, the youth focused memory discourse shows promise that the interest against deportation might increase once again. This in turn could bring along more analytical reporting and restrain the narrowing of the collective memory.

Kasutatud kirjandus

- Anepaio, Terje (2001). Trauma ja mälu. Mineviku ületamisest represseritute kogemuses. T. Anepaio & E. Kõresaar (toim.). *Kultuur ja mälu*. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Aarelaid, Aili (2001). Kaks mudelit eestlaste kohanemisel Teise maailmasõja tagajärjel aset leidnud kultuurireaalsuse kontekstuaalsete muutustega. T. Anepaio & E. Kõresaar (toim.). *Kultuur ja mälu*. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Ben-Aaron, Diana (2005). Given and News: Evaluation in newspaper stories about national anniversaries. *Text*, 25 (5): 691-718.
- Edy, J. A. (1999). Journalistic Uses of Collective Memory. *Journal of Communication*, 49(2): 71–85.
- Esse, Eeva (2009). 1941. aasta juuniküüditamine Eesti NSV-s. *Akadeemia*, 3(3): 96-128.
- Godfrey Richard & Lilley, Simon Lilley (2009). Visual consumption, collective memory and the representation of war. *Consumption Markets & Culture*, 12(4): 275–300.
- Hariman, Robert & Lucaites, John Louis (2003). Public Identity and Collective Memory in U.S. Iconic Photography: The Image of “Accidental Napalm”. *Critical Studies in Media Communication*, 20(1): 35–66.
- Harro-Loit, Halliki & Kõresaar, Ene (2010). National temporality and journalistic practice: temporalising anniversary events in estonian television news. *Trames* 4: 323-341.
- Hsieh, Hsiu-Fang & Shannon, Sarah E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9): 1277-1288.

- Hume, Janice (2010). Memory Matters: The Evolution of Scholarship in Collective Memory and Mass Communication. *The Review of Communication*. 10(3): 181-196.
- Keith, Susan (2010). Collective Memory and the End of Occupation: Remembering (and Forgetting) the Liberation of Paris in Images. *Visual Communication Quarterly*, 17: 134-146.
- Kitch, Carolyn (2000). A news of feeling as well as fact: Mourning and memorial in American newsmagazines. *Journalism* 1: 171-195.
- Kitch, Carolyn (2002). Anniversary journalism, collective memory and the cultural authority to tell the story of the American Past. *The journal of Popular Culture* 36(1): 44-67.
- Kõresaar, Ene (2001). Kollektiivne mälu ja eluloouurimine. T. Anepaio & E. Kõresaar (toim.). *Kultuur ja mälu*. Tartu: TÜ Kirjastus, 42-63.
- Laar, Mart (2003). Et mälu ei häviks. Leo Õispuu (toim.). *Küüditamne Eestist Venemaale-märtsiküüditamine 1949 1.osa*. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 9-11.
- Maripuu, Meelis (2007). Küüditamised Eestis 1941. aasta suvel. Toomas Hiio (toim.). *1941. aasta Eestis. Eesti sõjamuuseumi- kindral Laidoneri muuseumi aastaraamat 6/2006*. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 55-67.
- McQuail, D. (2000). *McQuaili massikommunikatsiooni teooria*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rahi, Aigi (2001). Sündmus eri allikate valguses (küüditatute näite varal). Anepaio & E. Kõresaar (toim.). *Kultuur ja mälu*. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Uba, Mari (2000). *Rahvusliku enesemääratlise muutmise võimalused: rahvusliku identiteedi konstrueerimine Teise maailmasõja järgse Eesti, Soome, Ida-Saksa, Lääne-Saksa, Austria ja*

Šveitsi ajakirjanduses. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut.

- Zandberg, Eyal (2010). The Right to Tell the (Right) Story: Journalism, Authority and Memory. *Media Culture Society* 32(1): 5-24.
- Zandberg, Eyal (2006). Critical laughter: humor, popular culture and Israeli Holocaust commemoration. *Media Culture Society* 28: 561-579.

Lisa 1. Artiklite loend

- 1) Laar, M. (1995). Olnu ei hävine kui mälu ei kao. *Päevaleht*, 23. märts.
- 2) Rahi, A. (1997). Sirelite õitsemise aegu... 1941. *Postimees*, 14. juuni.
- 3) Rahi, A. (1999). Stalini välksõda Balti rahvaste vastu. *Päevaleht*, 25. märts.
- 4) Kallemets, K. (2001). Mis on tänane Eesti?. *Postimees*, 14. juuni.
- 5) Paju, I. (2004). Suurim inimrööv Eesti ajaloos. *Postimees*, 25. märts.
- 6) Noorte eestvedamisel süüdati küüditamisohvrite mälestuseks kümned tuhanded küünlad (2011). *Postimees*, 26. märts.
- 7) Joosep, E. (1993). Juuniküüditatute nimestikust. *Postimees*, 13. juuni.
- 8) Tali, P. (1997). Kannatuste kohustus. *Päevaleht*, 25. märts.
- 9) Suurkask, H. (2009). Külmale maale saatmine ei unune. *Päevaleht*, 25. märts.
- 10) Filippov, M. (2011). „Normid olid täitmatud. Ema lõppes täitsa otsa“. *Postimees*, 14. juuni.
- 11) Noor, H. (1992). Mis on 14. juuni? *Postimees*, 13. juuni.
- 12) Noor, H. (1997). 14. juuni eel. *Postimees*, 13. juuni.
- 13) President usub kommunismi kuritegelikuks kuulutamise avalduse vastuvõtmist riigikogus (2001). *Päevaleht*, 15. juuni.
- 14) Herkel, A. (2002). Ajalooõudusi tuleb mäletada. *Päevaleht*, 14. juuni.
- 15) Kes koputas uksele? (2009). *Postimees*, 25. märts.
- 16) Kas Kreml tunnistab punakuritegusid? (2011). *Postimees*, 28. märts.
- 17) Leinapäev 1997. (1997). *Postimees*, 14. juuni.
- 18) Rahvad ajaloo hakklihamasinas. (1998). *Postimees*, 14. juuni.
- 19) Sildam, T. (1999). Siber võttis Ants Laaneotsalt lapsepõlve. *Postimees*, 25. märts.
- 20) Ruussaar, A. (2001). Kommunistidest dinosaurusteni. *Postimees*, 14. juuni.
- 21) Riigikogu mõistab punarežiimi hukka. (2002). *Päevaleht*, 17. juuni.
- 22) Suutre, S. (2007). Lindamäel langetati pea küüditatute mälestuseks. *Päevaleht*, 26. märts.
- 23) Tali, P. (2011). Söömata jäänud perekondlik lõuna. *Postimees*, 14. juuni.
- 24) Hallik, S. (1994). Vaadakem tagasi, vaadakem ettepoole. *Päevaleht*, 26. märts.
- 25) Noor, H. (1997). 14. juuni eel. *Postimees*, 13. juuni.
- 26) Laar, M. (1995). Olnu ei hävine kui mälu ei kao. *Päevaleht*, 23. märts.
- 27) Rannaste, V. (1996). Ohvrid. *Postimees*, 13. juuni.

- 28) Kas teie arvates saab küüditajatele andestada? (1998). *Postimees*, 13. juuni.
- 29) Püttsepp, J. (1999). Raudne tee viis tuhandeid Siberisse. *Postimees*, 25. märts.
- 30) Noor, H. (1992). Mis on 14. juuni? *Postimees*, 13. juuni.
- 31) Must, A. (1993). Küüditamised ja ajalooline mälu- homme on TÜ ajaloo muuseumis küüditamiste ajaloo seminar. *Postimees*, 23. märts.
- 32) Tarto, E. (1997). Märtsiküüditamine pidi murdma vastupanu. *Postimees*, 25. märts.
- 33) Tarto, E. (1998). Küüditamisele järgnesid kolhoosid. *Postimees*, 25. märts.
- 34) Rahi, A (1999). Stalini välksõda Balti rahvaste vastu. *Päevaleht*, 25. märts.
- 35) Maimets, A. (2002). Eesti meenutab täna kurva teekonna algust. *Postimees*, 25. märts.
- 36) Eenpalu, A. (2003). Küüditajad hukka mõistmata. *Päevaleht*, 26. märts.
- 37) Veidemann, R. (2008). Eesti tragöödia. *Postimees*, 14. juuni.
- 38) Suurkask, H. (2009). Külmale maale saatmine ei unune. *Päevaleht*, 25. märts.
- 39) Rand, M. (1995). Sirvides küüditatute mälestusi. *Päevaleht*, 24. märts.
- 40) Malmberg, K. (1996). Rahvas mäletab ülekohut. *Päevaleht*, 15. juuni.
- 41) Maimets, A. (2002). Eesti meenutab täna kurva teekonna algust. *Postimees*, 25. märts.
- 42) Kas ja miks tuleb kommunismi kuriteos ametlikult hukka mõista? (2002). *Postimees*, 14. juuni.
- 43) Provalov, K. (2006). Kannatused ei peaks meid lahutama, vaid liitma. *Päevaleht*, 15. juuni.
- 44) Leinapäev: üle Eesti mälestati õuduste öö ohvreid. (2010). *Postimees*, 15. juuni.
- 45) Noorte eestvedamisel süüdati küüditamisohvrite mälestuseks kümned tuhanded küünlad (2011). *Postimees*, 26. märts.
- 46) Kas Kreml tunnistab punakuritegusid? (2011). *Postimees*, 28. märts.
- 47) Piirsalu, J. (2011). Maailma pikim kalmistu ootab väarikat mälestamist. *Päevaleht*, 25. märts.
- 48) Tali, P. (2011). Söömata jäänud perekondlik lõuna. *Postimees*, 14. juuni.
- 49) Noor, H. (1992). Mis on 14. juuni? *Postimees*, 13. juuni.
- 50) Hallik, S. (1994). Vaadakem tagasi, vaadakem ettepoole. *Päevaleht*, 26. märts.
- 51) Varju, P. (1999). Küüditatutele mõeldes. *Päevaleht*, 14. juuni.

Lisa 2. Kontentanalüüsi kodeerimisjuhend

1. Artikli number

2. Ajaleht

1- Postimees

2- Päevaleht

3. Aasta

4. Kuupäev

5. Sündmus

1- märtsiküüditamine

2- juuniküüditamine

6. Ilmumisaeg

1- enne tähtpäeva

2- tähtpäeval

3- pärast tähtpäeva

7. Autor

8. Pealkiri

9. Rubriik

1- esileht

2- siseuudised (poliitika)

3- välisuudised

4- majandus

5- kultuur

6- arvamus

7- tagaleht

8- muu

10. Žanr

1- lühiuudis (nupuke)

2- piltuudis (juures on ainult pildiallkiri)

3- laiendatud uudis

4- intervjuu

5- arvamus

6- olemus

7- reportaaž

8- muu

11. Peateema

1- küüditamisaktisooni läbiviimine

2- küüditamisteedekonna kirjeldus

3- küüditatute elu Siberis

4- küüditatute elu pärast kodumaale naasmist

5- küüditajate kohtuprotsessid

6- statistika

7- küüditamiste uurimine

8- mälestusüritus

9- mälestusmärgi püstitamine

10- küüditamiste järelmõju Eesti ühiskonnale

11- muu

12. Kõrvalteema

1- küüditamisaktisooni läbiviimine

2- küüditamisteedekonna kirjeldus

3- küüditatute elu Siberis

- 4- küüditatute elu pärast kodumaale naasmist
- 5- küüditajate kohtuprotsessid
- 6- statistika
- 7- küüditamiste uurimine
- 8- mälestusüritus
- 9- mälestusmärgi püstitamine
- 10- küüditamiste järelmõju Eesti ühiskonnale
- 11- muu

13. Autor

- 1- ajakirjanik
- 2- küüditatu
- 3- Memento ühingu liige (enamik neist on ka ise küüditamisohvrid)
- 4- küüditamise pealtnägija
- 5- küüditamisest pääsenu
- 6- küüditatu sugulane
- 7- küüditaja
- 8- ajaloolane
- 9- poliitik
- 10- kultuuritegelane
- 11- muu

14. Autori väited

Kannatused

1. Küüditamiste eesmärk oli rahva hävitamine.
2. Küüditamised on kannatusrikkaimad sündmused eestlaste lähiajaloo.
3. Küüditatute elu Siberis oli väga raske.
4. asumisele saadetud tegid orjatööd.
5. Küüditamisaktsiooni läbiviimine oli jõhker ja piinarikas.
6. Eestlaste kannatusi dramatiseeritakse üle.

7. Siberi elul polnud häda midagi, elu nagu igal pool mujalgi.

NSVL kuriteod

8. Küüditamine viidi läbi ebaseaduslikult/ seadustega manipuleerides.

9. Nõukogude režiimi kuriteod on hullemad kui natside kuriteod.

10. Natside kuriteod on hullemad kui nõukogude režiimi kuriteod.

11. Mõlema režiimi kuriteod on samaväärsed.

Küüditajad

12. Küüditajad olid julmad kommunistid.

13. Küüditajad olid süsteemi ohvrid, kes pidid lihtsalt käsku täitma.

14. Küüditajate vastu ei ole enam mõtet viha pidada.

15. Küüditajad peaksid oma tegude eest vastutama.

Küüditamiste uurimine

16. Küüditamiste tagamaid on vaja järjepidevalt edasi uurida, et kõik nüansid lõplikult selguksid ja kurjategijad karistada saaksid.

17. Küüditamiste uurimine on oluline rahva kollektiivse mälu seisukohalt.

18. Massirepressioone käsitlevad arhiivimaterjalid on lünklikud.

19. Küüditamiste tagamaid ei olegi võimalik täielikult välja selgitada.

Küüditamiste mõju

20. Küüditamised on negatiivselt mõjutanud Eesti ühiskonna arengut.

21. Küüditamised on mõjutanud elanikkonna rahvuslikku koosseisus.

22. Küüditamised ei ole Eesti arengut negatiivselt mõjutanud.

Mäletamine/ mälestamine

23. Küüditamiste mäletamine on eestlaste jaoks oluline, neid sündmusi ei tohi kunagi unustada.

24. Küüditamiste mäletamine ei ole eestlaste jaoks oluline, pidev kannatuste meenutamine ei ole

25. Küüditamiste mälestamisele ei pöörata tänapäeval piisavalt tähelepanu.

26. Inimeste teadlikkust küüditamistest tuleb kasvatada

15. Allikas 1

1- arhiivimaterjal/ dokument/ dokumendid

2- küüditatu

3- Memento ühingu liige (enamik neist on ka ise küüditamisohvrid)

- 4- küüditamise pealtnägija
- 5- küüditamisest pääsenu
- 6- küüditatu sugulane
- 7- küüditaja
- 8- ajaloolane
- 9- poliitik
- 10- kultuuritegelane
- 11- muu

16. Allikas 1 väited

Kannatused

- 1. Küüditamiste eesmärk oli rahva hävitamine.
- 2. Küüditamised on kannatusrikkaimad sündmused eestlaste lähiajaloo.
- 3. Küüditatute elu Siberis oli väga raske.
- 4. asumisele saadetud tegid orjatööd.
- 5. Küüditamisaktsiooni läbiviimine oli jõhker ja piinarikas.
- 6. Eestlaste kannatusi dramatiseeritakse üle.
- 7. Siberi elul polnud häda midagi, elu nagu igal pool mujalgi.

NSVL kuriteod

- 8. Küüditamine viidi läbi ebaseaduslikult/ seadustega manipuleerides.
- 9. Nõukogude režiimi kuriteod on hullemad kui natside kuriteod.
- 10. Natside kuriteod on hullemad kui nõukogude režiimi kuriteod.
- 11. Mõlema režiimi kuriteod on samaväärsed.

Küüditajad

- 12. Küüditajad olid julmad kommunistid.
- 13. Küüditajad olid süsteemi ohvrid, kes pidid lihtsalt käsku täitma.
- 14. Küüditajate vastu ei ole enam mõtet viha pidada.
- 15. Küüditajad peaksid oma tegude eest vastutama.

Küüditamiste uurimine

- 16. Küüditamiste tagamaid on vaja järjepidevalt edasi uurida, et kõik nüansid lõplikult selguksid ja

kurjategijad karistada saaksid.

17. Kүүditamiste uurimine on oluline rahva kollektiivse mälu seisukohalt.

18. Massirepressioone käsitlevad arhiivimaterjalid on lünklikud.

19. Kүүditamiste tagamaid ei olegi võimalik täielikult välja selgitada.

Kүүditamiste mõju

20. Kүүditamised on negatiivselt mõjutanud Eesti ühiskonna arengut.

21. Kүүditamised on mõjutanud elanikkonna rahvuslikku koosseisus.

22. Kүүditamised ei ole Eesti arengut negatiivselt mõjutanud.

Mäletamine/ mälestamine

23. Kүүditamiste mäletamine on eestlaste jaoks oluline, neid sündmusi ei tohi kunagi unustada.

24. Kүүditamiste mäletamine ei ole eestlaste jaoks oluline, pidev kannatuste meenutamine ei ole

25. Kүүditamiste mälestamisele ei pöörata tänapäeval piisavalt tähelepanu.

26. Inimeste teadlikkust kүүditamistest tuleb kasvatada

17. Allikas 2

1- arhiivimaterjal/ dokument/ dokumendid

2- kүүditatu

3- Memento ühingu liige (enamik neist on ka ise kүүditamisohvrid)

4- kүүditamise pealtnägija

5- kүүditamisest pääsenu

6- kүүditatu sugulane

7- kүүditaja

8- ajaloolane

9- poliitik

10- kultuuritegelane

11- muu

18. Allikas 2 väited

Kannatused

1. Kүүditamiste eesmärk oli rahva hävitamine.

2. Kūūditamised on kannatusrikkaimad sündmused eestlaste lähiajaloos.
3. Kūūditatute elu Siberis oli väga raske.
4. asumisele saadetud tegid orjatööd.
5. Kūūditamisaktsiooni läbiviimine oli jõhker ja piinarikas.
6. Eestlaste kannatusi dramatiseeritakse üle.
7. Siberi elul polnud häda midagi, elu nagu igal pool mujalgi.

NSVL kuriteod

8. Kūūditamine viidi läbi ebaseaduslikult/ seadustega manipuleerides.
9. Nõukogude režiimi kuriteod on hullemad kui natside kuriteod.
10. Natside kuriteod on hullemad kui nõukogude režiimi kuriteod.
11. Mõlema režiimi kuriteod on samaväärsed.

Kūūditajad

12. Kūūditajad olid julmad kommunistid.
13. Kūūditajad olid süsteemi ohvrid, kes pidid lihtsalt käsku täitma.
14. Kūūditajate vastu ei ole enam mõtet viha pidada.
15. Kūūditajad peaksid oma tegude eest vastutama.

Kūūditamiste uurimine

16. Kūūditamiste tagamaid on vaja järjepidevalt edasi uurida, et kõik nüansid lõplikult selguksid ja kurjategijad karistada saaksid.
17. Kūūditamiste uurimine on oluline rahva kollektiivse mälu seisukohalt.
18. Massirepressioone käsitlevad arhiivimaterjalid on lünklikud.
19. Kūūditamiste tagamaid ei olegi võimalik täielikult välja selgitada.

Kūūditamiste mõju

20. Kūūditamised on negatiivselt mõjutanud Eesti ühiskonna arengut.
21. Kūūditamised on mõjutanud elanikkonna rahvuslikku koosseisus.
22. Kūūditamised ei ole Eesti arengut negatiivselt mõjutanud.

Mäletamine/ mälestamine

23. Kūūditamiste mäletamine on eestlaste jaoks oluline, neid sündmusi ei tohi kunagi unustada.
24. Kūūditamiste mäletamine ei ole eestlaste jaoks oluline, pidev kannatuste meenutamine ei ole
25. Kūūditamiste mälestamisele ei pöörata tänapäeval piisavalt tähelepanu.
26. Inimeste teadlikkust kūūditamistest tuleb kasvatada

19. Allikas 3

- 1- arhiivimaterjal/ dokument/ dokumendid
- 2- küüditatu
- 3- Memento ühingu liige (enamik neist on ka ise küüditamisohvrid)
- 4- küüditamise pealtnägija
- 5- küüditamisest pääsenu
- 6- küüditatu sugulane
- 7- küüditaja
- 8- ajaloolane
- 9- poliitik
- 10- kultuuritegelane
- 11- muu

20. Allikas 3 väited

Kannatused

1. Küüditamiste eesmärk oli rahva hävitamine.
2. Küüditamised on kannatusrikkaimad sündmused eestlaste lähiajaloo.
3. Küüditatute elu Siberis oli väga raske.
4. asumisele saadetud tegid orjatööd.
5. Küüditamisaktsiooni läbiviimine oli jõhker ja piinarikas.
6. Eestlaste kannatusi dramatiseeritakse üle.
7. Siberi elul polnud häda midagi, elu nagu igal pool mujalgi.

NSVL kuriteod

8. Küüditamine viidi läbi ebaseaduslikult/ seadustega manipuleerides.
9. Nõukogude režiimi kuriteod on hullemad kui natside kuriteod.
10. Natside kuriteod on hullemad kui nõukogude režiimi kuriteod.
11. Mõlema režiimi kuriteod on samaväärsed.

Küüditajad

12. Küüditajad olid julmad kommunistid.

13. Küüditajad olid süsteemi ohvrid, kes pidid lihtsalt käsku täitma.
14. Küüditajate vastu ei ole enam mõtet viha pidada.
15. Küüditajad peaksid oma tegude eest vastutama.

Küüditamiste uurimine

16. Küüditamiste tagamaid on vaja järjepidevalt edasi uurida, et kõik nüansid lõplikult selguksid ja kurjategijad karistada saaksid.
17. Küüditamiste uurimine on oluline rahva kollektiivse mälu seisukohalt.
18. Massirepressioone käsitlevad arhiivimaterjalid on lünklikud.
19. Küüditamiste tagamaid ei olegi võimalik täielikult välja selgitada.

Küüditamiste mõju

20. Küüditamised on negatiivselt mõjutanud Eesti ühiskonna arengut.
21. Küüditamised on mõjutanud elanikkonna rahvuslikku koosseisus.
22. Küüditamised ei ole Eesti arengut negatiivselt mõjutanud.

Mäletamine/ mälestamine

23. Küüditamiste mäletamine on eestlaste jaoks oluline, neid sündmusi ei tohi kunagi unustada.
24. Küüditamiste mäletamine ei ole eestlaste jaoks oluline, pidev kannatuste meenutamine ei ole
25. Küüditamiste mälestamisele ei pöörata tänapäeval piisavalt tähelepanu.
26. Inimeste teadlikkust küüditamistest tuleb kasvatada

21. Seoses Venemaaga mainitakse:

- 1- varasemaid küüditamisi ajaloos (enne 1941. ja 1949. aastat)
- 2- Tartu rahulepingut
- 3- Molotovi-Ribbentropi pakti
- 4- II maailmasõda
- 5- Nõukogude liitu, selle võimuorganeid
- 6- Nõukogude okupatsiooni Eestis
- 7- kommunistlikku diktatuuri
- 8- NSVL suurkujusid (Lenin, Stalin, Brežnev)
- 9- Venemaa Föderatsiooni, selle võimuorganeid
- 10- olevikulisi diplomaatilisi probleeme
- 11- võimalikke tulevikustsenaariume

22. Visuaalne materjal 1

- 1- arhiivifoto
- 2- uus foto
- 3- infograafika
- 4- (arhiivi) dokument
- 5- muu

23. Visuaalne materjal 2

- 1- arhiivifoto
- 2- uus foto
- 3- infograafika
- 4- (arhiivi) dokument
- 5- muu

23. Mälestusürituse fotol kujutatakse

1. sõjaväelasi
2. poliitikuid
3. kirikutegelasi
4. kultuuritegelasi
5. mälestusüritusel osalevaid vanemaid inimesi
6. mälestusüritusel osalevaid nooremaid inimesi